T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE GÜRCİSTAN ARASINDA SİYASAL İLİŞKİLER 1918-1921

Tezi Hazırlayan: Nino Tomashvili

2501091195

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İlker Aktükün

İstanbul 2013

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ



YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

Adı ve Soyadı : **Nino THOMASHVİLİ**
Anabilim/Bilim Dalı : **Uluslararası İlişkiler**
Danışman : **Yrd. Doç. Dr. İlker AKTÜKÜN**

Numarası : **2501091195**
Tez Savunma Tarihi : **28.03.2013**
Tez Savunma Saati : **13:30**

Tez Başlığı : **Türkiye Gürcistan Arasında Siyasal İlişkiler 1918-1921**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ. DR. LEVENT ÜRER		KABUL
DOÇ. DR. AYŞEGÜL KOMSUOĞLU		KABUL
YRD. DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ		KABUL.
YRD. DOÇ. DR. ERHAN KELEŞOĞLU		KABUL
YRD. DOÇ. DR. İLKER AKTÜKÜN		KABUL

TÜRKİYE GÜRCİSTAN

ARASINDA SİYASAL İLİŞKİLER

1918-1921

Nino Tomaşvili

ÖZ

Gürcistan Rus İhtilalinin birinci dönemi boyunca Rusya'nın diğer halklarıyla aynı kaderi paylaştı ve tüm gücünü Rus ihtilalci cephesinin korunması için harcadı. İhtilalin ilk aylarında bütün Rusya'yı etkileyecek fikirlere sadık kaldı. Sosyal Demokratlar Gürcistan'da ihtilalci hareketin idaresini ellerine aldılar. Fakat bu dönem, Petrograd'da meydana gelen Bolşevik İhtilali'nden itibaren değişti. Özellikle Kafkas Cephesi'nin çökmesi Gürcistan için Bolşevik İhtilali'nin en acı sonucu oldu. Bu yeni dönemle birlikte Gürcistan'ın siyasi hayatına büyük beklentiler, büyük umutlar ve büyük korkular girdi ve her siyasi teşebbüste Gürcistan, bu duygularını aynı yoğunlukla yaşadı.

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de kuzeydeki komşusunda meydana gelen bu hızlı değişimi ve olayları ilgi ve merakla yakından takip etti ve zamanı geldiğinde, sınırlarına yakın veya uzak, geçmişte iyi veya kötü, tarihi ve kültürel bağları olan veya olmayan, Sovyet Birliği içindeki milletlerin bağımsızlıklarını tanımak girişiminde ilk adımı atan ülkelerden biri oldu.

POLİTİCAL RELAİTİONS BETWEEN REPUBLİC OF TURKEY AND GEORGİA İN 1918-1921 YEARS

Nino Tomashvili

ABSTRACT

Georgia, like the other people of Russia has shared the same fate during the first term of the Russian Revolution; she has consumed all his power for the protection of the Russian Revolutionary front. She also remained faithful to the ideas that affected all Russia in the first month of the Revolution.

The Social Democrats obtained to get the administration of the Georgian Revolutionary movement. However, this period has witnessed the changes after the Bolshevik Revolution has occurred in the Petersburg. Especially, the collapse of the Caucasian front has ended with the painful results for Georgia. This new period brought the expectations, hopes and fears at the same time to its political life, along with each political attempt these feelings were much more intense.

Usually as it happens in the whole world, Turkey with high curiosity has closely followed up these rapid changes that took place in his North neighborhood. However, when the right time arrived, he became the one of the first countries which has taken the first steps in the recognition of the independence of Soviet Union countries, does not matter whether it was near or far frontier country, having or not the good or bad historical-cultural relations in the past.

ÖNSÖZ

Seçmiş olduğum yüksek lisans tez konusu "Türkiye ve Gürcistan arasındaki siyasal ilişkiler 1918-1921" üç farklı kaynaktan oluşmaktadır (Türk, Gürcü ve Rus).

Tezimi hazırladığım süre içerisinde "Gürcistan Devlet Üniversite'sinde görev yapan profesörler M.Svanidze, E. Maçitadze, N. Bostaşvili ve tezimde yararlanmış olduğum kitap yazarları ile görüşme yapma fırsatım oldu. Örneğin: Prof. Mikheil Svanidze, Ünlü doğubilimleri-tarihçi, tarihi bilimleri doktoru, Gürcistan Bilimler Akademisi A.Kad. G. Tsereteli Doğubilimler Enstitüsü Tarih Bölümü başkanı, İ. Cavakhişvili Tiflis Devlet Üniversitesi, Tbilisi Bağımsız Üniversitesi "İberia" ve Tbilisi Asya ve Afrika Enstitüsü Profesörü. M. Svanidze Türkiye'nin siyasi ve sosyo-ekonomik tarihi ile kültürü, Gürcistan-Türkiye tarihinin önemli konularını araştırmaktadır. Birçok uluslar arası kongreler ve sempozyumların çalışmalarına katılan M. Svanidze'nin Gürcüce, Rusça, Türkçe, Fransızca, İngilizce olmak üzere; 9 kitap ile 200'den fazla makalesi yayınlanmiştır.

Tezi kısaca özetleyecek olursam Gürcistan; Karadeniz'in doğu kıyısında, Güney Kafkasya'da yer alır. Tam adı Gürcistan Cumhuriyetidir. Eski Sovyet Cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan'ın kuzeyinde Rusya, güneyinde Azerbaycan, Ermenistan ve güneybatısında Türkiye yer alır. Ülkenin batı sınırını Karadeniz belirler.

Gürcistan Cumhuriyeti'nin başkenti Tiflis, resmi dili Gürcüce dir. Bağımsızlığını, Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti'nin dağılmasının hemen ardından, Sosyal Demokratik Menşevikler tarafından 26 Mayıs 1918'de ilan etmişti. Demokratik Gürcistan Cumhuriyeti, iç ve dış sorunlarını daha çözemeden, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kızıl Ordusu tarafından işgal edildi ve ülkede Şubat-Mart 1921'de Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Tezde Türkiye Cumhuriyeti ve Gürcistan arasındaki ilişkilerden bahsedilmektedir.

Bir gürcü olarak seçmiş olduğum konunun asıl nedeni 1918-1921 yıllarında Gürcistan'da gerçekleşmiş olan olayları size ilk kaynaklarından aktarmaya çalışmamdır.

Bu çalışmamda büyük katkıları olan tez danışmanıma Yrd. Doç. Dr. İlker Aktükün'e ve Gürcistan devlet üniversitesi'nin profesörlerine M.Svanidze, E. Maçitadze, N. Bostaşvili, Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslar arası ilişkileri bölümü doktora öğrencisine İndira Putkaradze' a teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

GİRİŞ **1**

I.BÖLÜM - BAĞIMSIZ GÜRCİSTAN'IN TARİHİ (1918-1921) **6**

1.1.Şubat Devrimi 6

1.2.Transkafkasya'da İhtilalin Etkisi 12

1.3. Brest Litovsk Mütarekesi 15

1.4. Trabzon Konferansı 23

1.5. 26 Mayıs, 1918 Tarihinde Gürcistan Cumhuriyeti'nin Kurulması 35

II.BÖLÜM - BAĞIMSIZLIĞIN 3 YILI ve GÜRCİSTAN'IN YENİDEN İŞGAL EDİLMESİ **49**

2.1. Mondros Ateşkes Antlaşması 54

2.2. İngilizlerin Batum'a Gelmesi 58

2.3. Türk Hükümeti ile Gürcistan Arasındaki Diplomatik İlişkiler 69

2.4. Gürcistan'ın Bolşevikleştirilmesi 71

III.BÖLÜM – SOVYET GÜRCİSTAN ve TÜRKİYE **82**

3.1. Kars Antlaşması 82

3.2. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden Sonra Mülteci Hükümetinin Faaliyetleri 86

SONUÇ **89**

KAYNAKÇA **97**

Giriş

XX. yüzyılın başlarında Türkiye, Rusya ve Kafkasya bölgesinde, özellikle de Gürcistan'da gerçekleşen olaylar bu ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerinde değişimlere neden olmuştur.

Jeopolitik ve stratejik menfaatleri, Türkiye ve Rusya gibi iki büyük devletin, yüzyıllar boyunca Balkanlar, Karadeniz kıyıları ve Kafkasya'da sık sık karşılaşmasına neden oluyordu. Kafkasya, bu devletler için bugün de hala hayatı çıkarlar bölgesi olarak kalmaya devam etmektedir.

Kafkasya'da önemli bir yeri olan Gürcü uygarlığı yaklaşık üç bin yıl önce oluşturuldu ve farklı çağlarda Roma, Bizans, Arap, İran, Osmanlı, Rus ve Avrupa uygarlıkları tarafından etkilendi. Bu etkiler bazen devlet için acı bir şekilde gerçekleşiyordu, fakat bunun yanında olumlu tarafları da vardı. Gürcistan tarihinde karşılaştığı tüm zorluklara rağmen günümüzde bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirmektedir.

1918-1921 yıllarında bağımsız Gürcistan hükümetinin Türkiye ve Rusya'yla kurmuş olduğu ilişkilerin bilinmesi şimdiki siyasetçileri yeni hatalardan koruyabilir. Çünkü hem Türkiye, hem de Rusya yüzyıllar boyunca ve hatta bugün de Kafkas ülkeleri için çok önemlidir. Gürcistan'ın bağımsızlıklarını hemen tanıyan Türkiye, yeni kurulmuş olan devletlerle sıkı ilişkiler kurdu ve Avrupa topluluğu entegrasyonu yolunda, bu devlet için önemli bir partner oldu.

18.-19.yüzyıllarda Osmanlı-Rus savaşlarına sahne olan Balkan Yarımadasının ve Karadeniz'in yanında, Kafkasya da vardı. Çünkü 1801'de Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakından sonra Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu, komşu oldular. Kafkasya bölgesinde en önemli değişimler XX. yüzyılın başlarında oldu. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye, Gürcistan ve Rusya'da yaşanan olaylar, bu ülkeler arasında gerçekleşen müzakereler ve imzalanan anlaşmalar bütün XX. yüzyıl boyunca Gürcistan-Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin temellerini ve Kafkasya bölgesindeki

durumu oluşturdu. Bu temellerden dolayı, bölgedeki güçler dengesi günümüzde bile etkilenmektedir. Bu nedenle Gürcistan, Türkiye ve Rusya'nın söz konusu tarihlerinin bilinmesi, doğru analiz yapmayı ve bu ülkeler arasındaki ilişkilerde yeni hataların yapılmamasına yardımcı olacaktır.

1917 Sosyalist ihtilalinden sonra dağılan Rus İmparatorluğu yerine yaklaşık 20 yeni devleti kuruldu. Bunlar arasında Gürcistan Cumhuriyeti de yer alıyordu. I.Dünya Savaşı ve 1917 ihtilaleri Kafkasya bölgesine ve Gürcistan'a felaketlerle beraber bağımsızlığı da getirdi.

Fakat, Gürcistan gibi küçük bir devlet için Kafkasya gibi stratejik ve önemli bir bölgede bağımsızlığı korumak çok zordu. XX. Yüzyılın başlarında uluslararası hukuk ve uluslararası sahnede devletlerin haklarını korumak için kurulmuş olan Milletler Cemiyeti Örgütü yeteri kadar güçlü ve gelişmiş değildi, savaştan yorulmuş ve ekonomik krizden etkilenen sömürgeci Avrupalı devletler ise diğer devletlerle yeni anlaşmazlıklardan kaçıyorlardı ve küçük devletlere yardıma gelmiyorlardı. Aslında, Avrupalı Sömürgeci devletlerin amacı sadece kendi çıkarlarını sağlanmaktı. Küçük devletleri bu yolda her zaman kullanıyorlardı.

1917 Rusya'daki ihtilalinden sonra Kafkasya'da iktidara gelen partiler, Rusya'ya hükmeden Bolşevik hükümetini tanımadı ve Osmanlı İmparatorluğu ile barış anlaşması yapmak için Petersburg'dan ayrı bir müzakere başladı. Transkafkasya'yı idare etmek için farklı partilere, milletlere ve din örgütlere bağlı teşkilatlar kuruldu.

Bolşeviklere anlaşmazlığından dolayı Transkafkasya hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu ile Erzincan'da yapılan ateşkes antlaşmasını imzalarken Brest-Litovsk'ta Bolşevik hükümeti ve Dörtlü İttifak devleti arasında devam etmekte olan müzakerelere katılmadılar. Dolayısıyla Transkafkasya hükümeti, Rusya ve Almanya arasında imzalanan antlaşmayı tanımadı ve Kafkasya istikametine ilerleyen Türk ordularının durdurulmasına çalıştı. Türkler, Transkafkasya'da silahlı örgütleri yenip Ardahan, Kars, Batum, Ahkaltsikhe (Ahıska), Akhalkalaki (Ahılkelek) ve diğer bölgeler, zapt ettiler. Başarısızlıkla sonuçlanan Trabzon Konferansından sonra, Transkafkasya Federasyonu bağımsızlığını ilan etti. Batum Konferansı sırasında ise

Transkafkasya Federasyon dağıldı ve bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti Menşevik hükümeti ilerleyen Türk ordularının durdurulması için, Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki Almanya ile bir ittifak yaptı. Böylece, Alman askerleri yardımıyla Gürcü devletleri Osmanlılardan koruyabildi.

Gürcistan ve Dörtlü İttifak devletleri arasında sıkı bir ilişki kuruldu. Fakat I. Dünya Savaşında Almanya'nın ve onun müttefiklerinin yenilmesinden dolayı, Almanlar ve Türkler Kafkasya'yı terk etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Gürcistan İtilaf devletleriyle ilişkiler kurmaya başladı.

Kafkasya'dan Alman askerlerin çıkması ve böylece İngilizlerin girmesi ile beraber Kafkasya'da yaşayan milletler ve dinler arasında gerginlikler başladı. Bazı topraklardan dolayı Ermenistan, Gürcistan'a karşı savaş açtı ve Avrupa'dan aldığı yardıma rağmen yenildi. Aynı zamanda, Gürcüler-Müslümanlar Ermeniler-Müslümanlar arasında da anlaşmazlıklar da devam etmekteydi. Kars'ta kurulmuş olan Güney-Batı Kafkasya Hükümeti Gürcistan Menşevik ve Ermenistan Taşnak hükümetlerine karşı politika yürütüyordu. Ayrıca, Sovyet Rusya tarafını tutan yerli Bolşevikler de durumu karıştırıyorlardı ve hükümetlere karşı gösteriler, isyanlar düzenliyorlardı.

Kafkasya'da milletler arasında savaşlar ve anlaşmazlıklar devam ederken, Paris Konferansında Kafkasya'nın geleceği üzerinde Kafkasya Cumhuriyetleri ve Avrupalı devletlerin heyetleri arasında görüşmeler sürmekteydi. Fakat bazı sebeplerden dolayı belli bir sonuca varamadılar.

İngilizler Kafkasya'da stratejik noktaları eline geçirdiler, fakat bunun zor idare edilecek bir bölge olduğunu anladığından dolayı Londra, Batum hariç askerlerini bölgeden çıkartma kararı aldı. İngilizler, Karadeniz'in bu önemli şehrinde güçlü bir üssü kurdular ve Bolşeviklere karşı kullanmaya çalıştılar.

İtilaf devletlerine karşı mücadele eden Sovyet Rusya, Anadolu'da Yunanlılara savaşan Mustafa Kemal liderliğindeki milli güçlerle ilişkilere başladı ve ortak düşmana karşı ittifak kurdu. Rusya'dan aldığı askeri ve para yardımı Türkiye'nin savaşı yürütmesini bir ölçüde kolaylaştırdı.

Aynı zamanda, Kızıl Ordu Kafkasya'ya yaklaşmaya başladı ve Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra, Bolşevikler Gürcistan'ın ele geçirilmesi için hazırlanmaya başladılar. Bu arada, Ermenistan'ı yenen Türkiye yeni toprakları eline geçirdi ve Gürcistan'a güneyden yaklaştı.

Gürcistan hükümeti tehlikeden kurtulmak için hem Sovyet Rusya, hem de Ankara hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurdu. Ayrıca, Avrupa'dan yardım sağlamak için heyetler gönderdi. Fakat İngilizler ve Fransa tarafından Gürcistan'a Milletler Cemiyeti Örgütüne girmesine izin verilmemesinden sonra, Sovyetler Rusya'ya Gürcistan'a karşı faaliyetler için yol açıldı.

1921 Şubat'ta Bolşevikler Gürcistan'ı istila ettiler ve ülkeyi Sovyetleştirmeye başladılar. Aynı zamanda Türkiye, Menşevik hükümetine ültimatom verip Batum, Ardahan ve Akhaltsikhe (Ahıska) bölgeleri istediler. İki cephede savaşma imkanı olmayan Gürcü hükümeti bu bölgeleri geçici olarak Ankara hükümetine devretti. Fakat Gürcistan Menşevik hükümeti Bolşeviklerle savaşında yenildi ve Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı.

Bolşevik Rus-Gürcistan savaşı sırasında Moskova'da Türkiye-Rusya müzakereleri sürmekteydi ve nihayet Türkiye-Rusya ilişkileri antlaşma ile sonuçlandı. Bundan sonra, Türkiye ve Kafkasya Sovyet cumhuriyetleri arasında da Kars Antlaşması imzalandı. Yenilmesine rağmen sabık Gürcistan hükümeti Gürcistan'ın bağımsızlığı için mücadeleye devam etti.

Türkiye ve Sovyet Rusya arasında akdedilmiş olan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Türkiye ve Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler arasında akdedilmiş olan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması ile Kafkasya'da yaşanan problemlerin ve anlaşmazlıkların çoğu çözüldü. Bu antlaşmalarla Türkiye'nin bazı sınırları onaylandı. Stratejik önem taşıyan Batum'un Türkiye'ye verilmemesine rağmen, Kars Antlaşması Türkiye için çok önemliydi: ülkeyi doğudan tehdit eden tehlike ortadan kaldırıldı ve Ankara Hükümeti tüm güçleri ile Yunanlılara karşı mücadele etmeye başladı.

Sovyet Rusya, Moskova ve Kars Antlaşmalarının imzalamasından sonra Kafkasya'da egemenliği yine kendi eline aldı. Bölgedeki pozisyonları güçlendirmeye başladı. Bu antlaşmalarla Bakü petrolü ve Batum Limanı dahil, Kafkasya'nın tüm stratejik noktaları ve zengin doğal kaynakları Bolşeviklerin kontrolü altına girdi. Kafkasya Cumhuriyetlerinin Sovyetleştirilmesiyle Moskova, eski Rus İmparatorluğu topraklarının çoğunu yine egemenliği altına almış oluyordu.

Bağımsızlığı kaybeden Gürcistan için de Kars Antlaşması önemliydi. Bu antlaşmayla komşu Türkiye ile yıllar boyunca bazı topraklardan dolayı yaşadığı gerginlik ve anlaşmazlık sona erdi. İki ülke arasında ilişkilerin düzenlemesi Kafkasya bölgesinin ve özellikle Gürcistan'ın ekonomik ve siyasi gelişmesinde olumlu etki yaptı.

1991 Aralık ayında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, tekrar bağımsızlığına kavuşan Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyetleri arasında ilişkilerin ve 90'lı yıllarda imzalanan antlaşmaların temeli Kars Antlaşması oldu. Böylece, XX. yüzyılın başlarında vuku bulan olgular, Moskova ve Kars Antlaşmaları Türkiye-Rusya-Gürcistan ilişkilerinde günümüze kadar belirleyici olmaya devam etmektedir.

I. BAĞIMSIZ GÜRCİSTAN'IN TARİHİ (1918-1921)

Rusya'da ihtilal ilk defa 1905'te Rus-Japon savaşı sırasında ortaya çıkmıştı. İmparatorluk içindeki farklı politik akımlar, çarlık sistemiyle savaşarak onu zayıflatmaya başlamış, 1917 Şubat ihtilalinde ise zafer kazanmıştı. 27 Şubat 1917'de Petrograd'da ekmek yokluğu yüzünden başlayan isyan hareketi, halk ve askeri birliklerin katılımıyla tam bir ihtilale dönüştü. Aynı gün, Rus Duması içindeki "İlerici Blok" , "Geçici Devlet Duması Komitesi" kurarak iktidarı ele aldı. Yine aynı gün işçi ve Asker Mümessilleri Sovyeti teşekkül etti; Sovyet yetkilileri ve Duma temsilcileri arasında yapılan iki günlük görüşmelerden sonra 14 Mart'ta liberal bir geçici hükümetin kurulmasına ve Çarın istifasına karar verildi. Böylece Geçici Duma Komitesi 15 kişilik yerini, Prens Lvov başkanlığında 12 kişilik geçici hükümete bıraktı ve 16 Mart'ta, Çar II. Nikola tahttan çekilmek zorunda kaldı. Geçici hükümet Almanya'ya karşı savaşı devam ettirmek, Kurucu Meclis'i toplantıya çağırmak ve toplantıya kadar hükümetin görevlerini yerine getirmekle yükümlüydü. Bu hükümette Duma'da emekçilerin lideri olan Aleksandr Kerensky, Adalet Bakanı sıfatıyla tek sosyalist olarak görev aldı. Ancak ülkede çift başlı iktidar görüntüsü veren geçici hükümet ile Amele ve Asker Mümessilleri Sovyeti arasında, anlaşmazlık ve çatışmalar çıkmakta gecikmedi. Bu arada her iki teşkilata da savaş bayrağı açan Bolşevik ve Menşevikler de ülkede bunalımın artmasına ve ihtilalın derinleşmesine sebep oldular.

1.1. Şubat Devrimi

Romanov hanedanını deviren 1917 Şubat Devrimi, savaşın neden olduğu yoksunlukların ve ödenen bedelin paylaşımında açıkça görülen eşitsizliğin çileden çıkardığı bir halkın kendiliğinden isyanıydı. Burjuvazinin ve devlet memurlarının, otokratik hükümet sistemine, özellikle Çar'a ve onun danışmanlarına güvenini yitirmiş büyük bir kesimi bu devrimi hoş karşıladı ve bundan yararlandı. Geçici Hükümet halkın bu kesiminden oluştu. Devrimci partiler devrimin oluşturulmasında

doğrudan bir rol oynamadılar. Böyle bir şey beklemiyorlardı ve ilk başta buna biraz şaştılar. Devrim sırasında, Petrograd İşçi Temsilcileri Sovyeti'nin kurulması, merkezi bir yönlendirme altında olmayan işçi grupların kendiliğinden hareketinin sonucuydu. 1905 devrimi boyunca kısa fakat şanlı bir rol oynamış Petersburg Sovyeti'nin yeniden dirilişiydi bu; Petrograd Sovyeti de, tıpkı 1905 Petersburg Sovyeti gibi, fabrika işçileri tarafından seçilmiş parti dışı bir örgüttü, Sosyalist Devrimciler, Menşevikler ve Bolşevikler, hepsi bu örgütte temsil ediliyordu. Petrograd Sovyeti başlangıçta hükümet olmak istemedi; bunun nedeni kısmen önderlerinin o zamana kadar Rusya'nın sosyalist devrim için değil, sadece burjuva devrimi için olgunlaşmış olduğu görüşüne inanmış olmaları, kısmen de kendini hükümet olacak kadar yetkili ve hükümet etmeğe hazır hissetmemesiydi. Çok sonraları Lenin, Sovyet'in tutumunu "devlet iktidarının burjuvaziye ve *onun* Geçici Hükümeti'ne *gönüllü* olarak terk edilmesi" diye niteledi.[1] Bununla beraber, her gün artan sayıda işçi ve asker tarafından tanınması Sovyet'e kendisine rağmen gözardı edilemeyecek bir otorite gücü verdi; bu Şubat Devrimi'nin getirdiği "ikili iktidar"ın pratik ve hemen hemen rastlantısal temeli oldu. Hükümet yönetimi, birbirlerine karşı takındıkları tutumla rekabet ve işbirliği arasında yalpalayan iki örgüt tarafından, Çar hükümetinin yasal halefi olan ve dış ülkelerce de öyle tanınan Geçici Hükümet ve Kendiliğinden oluştuğu için devrimci bir nitelik taşıyan İşçi Temsilcileri Sovyeti tarafından gerçekleştiriliyordu. Petrograd Sovyeti'nin ardından Moskova'da, diğer büyük kentlerde ve bir süre sonra bazı kırsal bölgelerde Sovyetler kuruldu ve bu olgu, Mart 1917 sonunda Sovyetlerin ilk "Tüm Rusya Konferansı"nın yapılmasına yol açtı.

Başlangıçta, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin iki fraksiyonu içinde Şubat Devrimi'nden daha kazançlı çıkan Menşevikler oldu. Burjuva kapitalizmi bütün imkanlarını tüketinceye ve sosyalist devrim yolu açılıncaya kadar saygın Marksistler'in eleştirel desteğine sahip bir burjuva devrimci rejim; işte Menşeviklerin, devrim sürecinin ilk aşaması için çizdikleri tablo tam da buydu. Menşevikler için can sıkıcı nokta savaş karşısındaki tutumlarıydı, çünkü kendi aralarında görüş birliğine varamıyorlardı. Menşevikler Petrograd Sovyeti içinde hızla

[1] E.H. Carr, **"Bolşevik Devrimi" (1917-1923)**, Cilt I, Metis Yayınları, İstanbul 2005, s. 75.

üstün bir duruma geçtiler; Gürcü Menşevik Çekidze Sovyet'in ilk başkanı oldu. Menşevikler'in başlıca rakipleri Sosyalist Devrimcilerdi. "İşçi Temsilcileri Sovyetleri"nin, "İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri'ne dönüşmesi çok uzun bir zamanı gerektirmedi; ordular çözülerek, barış ve toprak isteyen, kendi özlemlerinin gerçekleşmesi için köylü devriminin geleneksel partisi Sosyalist Devrimcilere güvenen mücadeleci köylü kitleler haline gelirken doğal olarak Sosyalist Devrimcilerin yıldızı yükselmeye devam ediyordu.[2]

Bolşevikler en az kazançlı çıkmış görünüyorlardı. Devrim birdenbire bastırdığı için, Bolşeviklerin politikasının saptanması, sadece İsviçre'deki parti merkezinden değil, Sibirya'nın çeşitli yerlerinde sürülmüş diğer deneyimli parti önderlerinden de ayrı düşmüş-ikisi genç ve tecrübesiz-üç kişinin eline kalmıştı. Merkez komitesi Rusya bürosu temsilcileri Şliyapnikov, Zalutski ve Molotov, sadece bunların verdiği esinle 26 Şubat 1917'de, el ilanı şeklinde yayımlanan bir parti manifestosu kaleme aldılar. Bu manifesto, iki gün sonra, Petrograd Sovyeti'nin yayın organı *İzvestiya*'nın ilk sayısının eki olarak yayımlandı.

Manifesto, cumhuriyeti kuracak ve işgününü sekiz saate indirilmesi, büyük toprakların kamulaştırılması, gizli oya dayanan genel seçimlerle bir kurucu meclisin toplanması, yiyecek maddeleri stoklarının halka dağıtılması gibi demokratik reformları uygulayacak ve "bütün dünya halklarının kendi sömürücülerine ve efendilerine karşı, devrimci bir mücadeleye girişmesi... sömürge halklarına reva görülen kanlı kıyıma son verilmesi için savaş halindeki ülkelerin proletaryası ile görüşmelere başlayacak" bir "geçici devrimci hükümet" kurulması için işçi sınıfına ve devrim ordusuna çağrıda bulunuyordu. Bildiri, "devrimin kızıl bayrağını", "demokratik cumhuriyeti", "devrimci işçi sınıfını", "devrimci halkı ve isyancı orduyu" selamlayarak son buluyordu.[3]

Şubat Devrimi-insan gücü eksikliği dışında-parti gazetesinin yeniden yayımlanmasını engelleyen bütün güçlükleri çözümlemişti. *Pravda* 5 Mart 1917'de yeniden yayımlandı; yazı kurulunda merkez komitesi üyesi olarak başlıca sorumlu

[2]E.H. Carr, a.e., s. 76.
[3] E.H. Carr, a.e., s. 77.

Molotov ile o dönemde, zihinsel yeteneklerinden çok, köylü kökenli bir parti üyesi olarak prestijine önem verilen Kalinin ve 1912'de *Pravda*'da çalışmışlığının dışında, hakkında pek az şey bilinen Eremeev yer alıyordu. *Pravda*, 10 Mart 1917'de Rusya Bürosunun savaş üstüne bir kararını yayımladı. Açıkça milli bozgunculuğun sözünü etmemekle beraber bu karar, egemen sınıfların boyunduruğu altındaki halkların kurtuluşu ve emperyalist savaşın bir iç savaşa dönüştürülmesi için çağrıda bulunuyordu.

Zaten karmaşık olan durum, Sibirya'dan dönen Kamenev, Stalin ve Muranov'un 13 Mart 1917'de-*Pravda*'nın yedinci sayısının yayımlandığı gün Petrograd'a gelişleriyle büsbütün karıştı. 1912'den beri parti merkez komitesi üyesi olan Stalin, Petrograd'da, partinin baş örgütleyicisi sıfatıyla Şliyapnikov'un yerini aldı. Muranov, Dördüncü Duma'daki Bolşevik milletvekillerinden biriydi. Vaktiyle üçü de eski *Pravda*'da çalışmışlardı.

Stalin'in 14 Mart 1917 tarihli Pravda'da yayımlanan kısa bir makalesi, söylediği şeyden çok söylemediği şeyler bakımından ilginçti. Stalin işçileri, köylüleri, askerleri, "Rusya devrim güçlerinin birlik ve iktidarının örgütleri olan" Sovyetlere katılmaya çağırıyor, fakat ne Geçici Hükümete, ne savaşa değiniyordu; "elde edilen başarıları, eski iktidarlara kesinlikle son verilmesi ve Rus devriminin ileri götürülmesi uğruna savunmak" için yaptığı ihtiyatlı çağrı, başa geçmeyi savunan Bolşevik görüşe yaklaşıyordu. Mart 1917 sonunda yapılan bir parti konferansında Stalin'in "Geçici Hükümet'in, ancak işçi sınıfının ve devrimci köylülüğün taleplerini yerine getirdiği ölçüde desteklenmesine" ilişkin önerisi, Sovyetler konferansında Menşevik çoğunluğun kabul ettiği öneriden özü bakımından pek az farklıydı ve milli "savunmacılığa" karşı olan Menşeviklerle birleşmenin, "Zimmerwald-Kienthal'da kararlaştırılan politika doğrultusunda" mümkün olduğunu dile getiren Stalin'in görüşüne çoğu Bolşevik katılıyordu.[4]

Bolşevikler azınlıkta olmasına rağmen, Lenin'in " Ekmek, Barış, Hürriyet" ve "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganlarıyla durumlarını gün geçtikçe kuvvetlendirmekteydiler. Savaşın devamı, kabine buhranları, cephe gerisindeki

[4]E.H. Carr, a.e., s. 80.

bozgunlar birbirini takip ederken Temmuz ayında Alman cephesine yapılan taarruzun başarısızlıkla sonuçlanması yeni bir ayaklanmaya yol açtı. Bu Bolşevik ayaklanması başarılı olamamasına rağmen, Lvov hükümet başkanlığından çekildi ve Kerensky başbakan oldu. Hükümet ayaklanma dolaysıyla sert tedbirler aldı ve Lenin kaçmak zorunda kaldı.[5] Trotsky ise tutuklandı.

Ülkede karışıklık devam etmekteydi. Bu defa Eylül ayında generallerden Kornilov'un askeri diktatörlük kurmak için ayaklanması solcuları korkuttu ve hükümete destek çıkmak zaruretini hissettiler. Kornilov'un bu hareketi sonuçsuz kalmasına rağmen Kerensky 14 Eylül 1917'de cumhuriyeti ilan etti. Fakat hükümet hala savaşa devam etmekle hatasını yapmış, köylülerin ayaklanmasıyla bütün Rusya karışmıştı. Bundan yararlanan Bolşevikler, Askeri ihtilal komitesi kurarak 5 Kasım'da hükümet darbesine teşebbüs ettiler. Bu darbe 25 Ekim'de (7 Kasım) başarıya ulaştı. Böylece Bolşevikler aylardır sürdükleri mücadeleyi kazanarak iktidarı ele geçirdiler.

Lenin Temmuz ayında meydana gelen Bolşevik ayaklanmasının bastırılmasından sonra tutuklanmamak için gizlenmek zorunda kalmıştı. 8 Kasım'da ise gizlendiği yerden çıkarak Petrograd'a geldi. Aynı gün, bizzat Lenin tarafından kaleme alınan barış bildirgesi yayınlandı. Bu bildirgeye göre, bütün savaşan devletler hemen savaşa son vererek mütareke aktetmeli, bilhassa ilhaksız tazminatsız demokratik ve adil bir barış imzalamalıydılar. Fakat bu barış bildirgesi hiçbir devlet tarafından ciddiye alınmamıştır.

İhtilalı müteakip birkaç gün içinde başta Moskova olmak üzere Rusya'nın belli başlı şehirlerinde devlet idaresi, Bolşeviklerin eline geçti. Lenin'in başında bulunduğu Halk Komiserleri Sovyeti ülkede kurulan Sovyetler sisteminin en büyük organı olarak görev aldı ve Bolşevikler bütün dünyanın gözlerinin üzerine çevrildiği, amaç ve hakimiyet anlayışlarıyla icraatlarına başladılar. Şimdi önlerinde ihtilalı takip eden aylarda sık sık gündeme getirdikleri Kurucu Meclis seçimlerinin yapılması sorunu vardı.

---

[5] **"Документы внешней политики СССР – I"**, Москва, документ №2, с. 11-14. **(SSCB'nin İç Politikasının Dökümentleri"**, Moskova, Belge №2, s. 11-14)

3/16 Haziran'da geçici hükümet zamanında atanan Rusya Kurucu Meclisi'ni toplama hazırlık komisyonu faaliyete geçmiş bulunuyordu. Bu komisyonunun çalışmalarını denetleme komiserliğine önde gelen Bolşeviklerden Uritski getirilmiştir. Fakat Komisyon, Uristki ile çalışmayı, baskı altında tutulduğunu öne sürerek reddetti. Ama bazı uzak bölgeler dışında seçimler gene de yapıldı ve öyle anlaşılmaktadır ki, herhangi bir müdahale olmadan gerçekleşti.

Seçim sonuçları, Bolşevik saflarda duyulan bütün kaygıları haklı çıkardı. Kurucu Meclis'e seçilen 707 üyeliğin 410'unu alan SD'ler rahat bir çoğunluk sağlamışlardı. Bolşevikler ancak dörtte bir oranında, yani 175 sandalye çıkarabilmişlerdi.[6]

Bu durumda Bolşeviklere göre artık Kurucu Meclis için hayat hakkı tanınamazdı. 5/18 Ocak 1918'de Tauride Sarayı'nda açılan meclis, yeni toprak kanunu kabul ederek, memleketin federatif bir cumhuriyet olduğunu ilan etti ve genel barış kurmak hususunda bütün dünyaya müracaatta bulundu. Fakat aynı gün Sovnarkom Kurucu Meclis'in dağıtıldığını ilan etti. Böylece Bolşevikler rahat bir nefes aldılar. Artık önlerinde örgütlenmiş hiçbir engel kalmamıştı.

1917 Haziran'ında yapılan ilk Sovyet Kongresi'nde Gürcü Menşevik lider Tsereteli Rusya'da yegane gücü elinde tutacak tek bir partinin olmadığını söylendiğinde, Lenin kongre salonunun arkalarından "Oh evet vardır" "Partimiz bütün gücü elinde tutmaya her an hazırdır" diye yüksek sesle bağırmıştı.

O zaman salondakiler gülmüştü, ama şimdi bu sözler gerçekleşmiş ve Rusya'da bütün güç onların eline geçmişti.

[6] E.H. Carr, a.e., s. 109

1.2. Transkafkasya'da İhtilalin Etkisi

Bolşeviklerin aktif faaliyetlerine rağmen Rusya'nın diğer bölgeleri gibi Transkafkasya için 1917 Şubat İhtilali çok ansız oldu. Kafkasya genel valisi kralın amcası Nikola Romanov bölgede genel asayişi muhafaza etmek ve askerler arasında ihtilalin yayılmasını önleyip cephenin dağılmaması için 28 Şubat'ta Petersburg'da ihtilalin başladığına dair aldığı telgrafı halktan birkaç gün sakladı. Bu günler içerisinde Kafkasya bölgesinin tüm valileri ihtilalden haberdar oldular ve hükümete karşı başlayan gösterilerin bastırılması için talimat verdiler. Genel asayişin bozulmasını engellemek için tedbirler alındıktan sonra, Nikola Romanov bölgede yayınlanan gazetelerin temsilcilerini toplayıp ihtilal ile ilgili bilgi verdikten sonra, bu haberlerin yayımlanmasına izin verdi. 4 Mart'ta yayımlanan gazetelerde ihtilal hakkında sadece eski hükümetin indirildiği ve yeni hükümetin kurulduğu yazılıyordu. Sansürden dolayı bazı haberlerin yayınlanmasına izin verilmiyordu. Kafkasya gazetelerinde Kral II. Nikola'nın istifası hakkında haberler ise basılmamıştır. Genel Vali Nikola Romanov ve Çarlığın diğer idarecileri ihtilalin yenileceğine ve eski hükümetin yeniden geri döneceğine inanıyorlardı. Aynı zamanda Rusya'daki durum hakkında bilgiler farklı yollarla Kafkasya'ya ulaşıyordu.[7] Bu zamana kadar yeraltında çalışan Gürcü Bolşevikler de aktif faaliyetlere başladılar. Fakat, onlara karşı alınan tedbirlerden sonra Bolşevik örgütleri dağıtılarak güçsüz bırakıldı. Kafkasya'da popüler olan Gürcü Menşevikler, Müsavat ve Taşnak partileri yardımıyla yerli hükümet Bolşeviklerin büyük gösterilere ve kargaşalara karışmasını engellediler. Buna rağmen Şubat İhtilalinden hemen sonra Bolşevikler toplanmayı ve yeniden güçlenmeyi başardılar. İşçiler ve askerler arasında propaganda ve konsey kurmaya başladılar. Yerli ihtilalciler ve Rusya geçici hükümeti kurulmasından sonra Kafkasya Genel Valisi ve diğer valiler istifa etmek zorunda kaldılar. Yerli idarenin hakları 9 (22) Mart 1917 tarihli kararıyla Rusya geçici hükümeti tarafından Rusya Devlet Duması için seçilen Kafkasya milletvekillerinden oluşturan Transkafkasya Geçici İdare Komitesinin (OZAKOM)

[7] "საქართველოს ისტორიის ნარკვევები", ტ.6, გვ. 401. ("**Gürcistan Tarihi Araştırmaları**", cilt 6, Tiflis 1972, s. 401)

eline geçti. Komite tarafından yerli idare teşkilatları da kuruldu. Rus ordusu işgali altında olan doğu Anadolu illerini yönetmek için genel komiserlik kuruldu. OZAKOM genelde Menşevikler ve Bolşevik olmayan diğer partilerden oluşturulduğundan dolayı bölgedeki durumu kendi kontrolü altına almaya başardılar.[8]

Bolşevikler savaşın devam etmesine karşı olmalarına rağmen, Rusya geçici hükümeti Dörtlü İttifak devletleri ile mücadeleye devam etti. Geçici hükümet ve Kafkasya'daki temsilcisi olan OZAKOM, devletin siyasi ve ekonomik hayatını iyileştirmek için büyük değişmeler yapmadılar. Üstelik OZAKOM ve ona bağlı yerli yönetim çok güçsüzdü. Uyguladıkları politikadan dolayı hem Bolşevikler, hem de Menşevikler memnun değildiler. Fakat, buna rağmen Gürcü Menşevikler OZAKOM'la anlaşıp işbirliği yapmayı tercih ettiler. OZAKOM tarafından düzenlenen kurultayda Sosyal-Demokrat Menşevikler, Sosyal-Federal, Sosyal-İhtilalci ve Anayasal-Demokrat partilerinden "İdare Komitesi" seçildi.

Bu arada, Gürcü Bolşevikler Gürcistan'ın bütün bölge ve şehirlerinde işçiler ve askerlerden yerli konseyler kurdular. Bu konseyler, OZAKOM'un evleri olarak çalışıyordu ve bazen onunla işbirliği de yapıyordu. Böylece, Gürcistan'da ikili iktidar dönemi başlamış oldu. Bundan dolayı partiler kendi aralarında anlaşarak işbirliği kurmaya çalışıyorlardı. Fakat, Bolşevikler ve diğer partiler arasında ideoloji çatışması yaşanmasından dolayı, aralarındaki ilişkiler tamamen koptu. Zaman ilerledikçe bu konseylerde idare güçleri Gürcü Menşeviklerin eline geçti.

Ekim İhtilalinden sonra Bolşevikler Kafkasya'da hükümete geçmek için daha aktif faaliyetlere başladılar. Fakat diğer partiler daha düzenliydi ve Bolşeviklerin bunu başarmasına izin vermediler. 15 (28) Kasım 1917'de OZAKOM kendini lağvederek yetkilerini Bolşeviklerin yardımıyla kurulan işçi ve askerler konseyi tarafından seçilen Transkafkasya Komiserliğine devrettiğini ilan etti. Bu yeni kurum çoğu sağcı partilerden oluştuğundan Komiserlikte OZAKOM'un uyguladığı politika devam etti. Komiserliğin başkanı olarak Gürcü Sosyalist Demokrat Menşevik

[8] სილაგაძე აპოლონ, გურული ვახტანგ, **"საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა 1917-1918 წწ."** , თბილისი 1998, გვ. 18. (Silagadze Apolon, Guruli Vaxtang, **"Gürcistan Bağımsızlığının ilanı 1917-1918"**, Tiflis 1998, s. 18)

A.Çhkenkeli seçildi. İlk deklarasyonda Transkafkasya Komiserliği, yeni hükümetin geçici olduğunu ve onun görevinin Rusya Genel Kurucular Meclisinin kurulmasına kadar süreceği bildiriliyordu. Deklarasyona göre Komiserlik, sadece savaşın bitirilmesi, asayişin sağlanması ve işçilerin haklarının savunulması gibi ve beklenmedik problemlerin çözümünü amaçlıyordu. Aynı zamanda, Komiserlik Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılmasını ve bağımsızlık ilan edebileceğini planlamıyordu. Transkafkasya hükümetine gelenler Bolşeviklerin yenilmesini ve iktidara yine eski hükümetinin döneceğini düşünüyorlardı.

Transkafkasya ya da ayrı ayrı Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan devletlerinin kurulması görüşülmüyordu. Bunun birkaç sebebi vardı: Rusya Kafkasya'dan çıktıktan sonra Osmanlı Devleti ve İran bölgeyi ellerine geçirmeye çalışacaktı. Dünya politikasında önemli aktör olmayan İran, Rus İmparatorluğu'ndan ayrılan devlet için tehlikeli olacaktı. Kafkasya cephesinde Rusya'ya karşı savaşan Osmanlı Devleti ise bölgeyi eline geçirmek için ciddi bir niyeti olduğunu gösterdi. Fakat, Rusya'nın Kafkasya'dan çekilmesinden sonra bölgenin egemen olmak için burada yaşayan halklar ve dinler arasında çarpışmalar başlayacaktı.[9]

Ayrıca, 8 Aralık 1917'de Tiflis'e gelen Üçlü İtilaf devletleri temsilcileri Gürcü siyasetçilerle görüşürken, Rus İmparatorluğu'nun dağıtılmasını tanımadılar ve Transkafkasya Komiserliğine Ukrayna ve Sibirya'da kurulmuş Bolşeviklerden bağımsız hükümetlerle ilişkiler kurup Bolşeviklere karşı onlara beraber çıkmasını tavsiye ettiler. Bununla beraber, Osmanlılara karşı savaş devam etmesi için Gürcüler ve Ermenilerden gönüllü birliklerin oluşturulmasını istediler, fakat zorluklardan dolayı asker ve silah yardımı yapmaktan vazgeçiyorlardı.[10]

Transkafkasya Komiserliği, Rusya Milli Komiserler Konseyinin iktidarı tanımıyordu. Bolşeviklerin bölgenin idaresini ele geçirmemeleri için Transkafkasya Komiserliği emriyle bölgede askeri yönetim ilan edildi. Silah depolarına kendilerine

---

[9] გურული ვახტანგ, "საქართველოს საგარეო- პოლიტიკური ორიენტაცია". **(1917 წლის მარტი-1918 წლის მაისი)**, გვ. 6. (V.Guruli, **"Gürcistan Dış Politik Yönelimi"(1917 Mart-1918 Mayıs)**, *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, c. 4, Tiflis 1996, s. 6)

[10] A.e., s. 21.

bağlı birlikler gönderildi. Bolşeviklerin tarafını tutan cepheden dönen askerlere Kafkasya'da anarşinin devam etmesine imkan vermediler.

Bolşeviklerin faaliyetlerinin aktif hale gelmesinin ardından Transkafkasya Komiserliği, Kafkasya'da ikili iktidarlığın iptal edilmesi için harekete geçti. Bolşevik kurumları yasakladı. Ancak, Bolşevikler kabuklarına çekilip hükümete karşı faaliyetlerine devam ettiler.

1.3. Brest Litovsk Mütarekesi

1917'Şubat İhtilalı başladığı zaman Erzurum, Trabzon ve Erzincan gibi önemli şehirler Rus işgali altındaydı. Van Gölü ve çevresi ile Bitlis ve Muş vilayetlerinin büyük bir kısmı da aynı şekilde Rusların işgalinde bulunuyordu. İhtilaldan sonra ihtilalcı Rus kuvvetleri kışkırtılmak istenmediğinden, Ruslara karşı hiçbir hareket yapılamıyordu. Ama aynı zamanda ihtilalı müteakip Rusların, artık bir tehlike teşkil etmeyeceğine de inanılmakta idi.

Temmuz ayında Alman Cephesi'ne yapılan başarısız taarruz, Rus ordusunun hızla çözülmesine sebep oldu. Bu çözülmenin kısa zamanda Kafkas Cephesi'ne de sirayet edeceği kuşkusuzdu. Fakat Bolşevik İhtilali'ne kadar Anadolu'daki Rus cephesi nisbeten bozulmaksızın devam etti. Şubat İhtilali'nden hemen sonra Rus ordusu içinde başlayan milli kıtalar teşkili Kafkaslarda kendini gösterdi. Ermeni ve Gürcülerden milli kıtalar oluşturulmaya başlandı. Rusya'nın siyasi amaç güderek üstlendiği bu görev, özellikle, Ermeni birlikleri kurulması üzerinde yoğunlaşmıştı. Kısa zamanda Ermenilerden birçok birlikler meydana getiren Ruslar, kendi silahlarıyla mücehhez halefler hazırlamış bulunmaktaydılar. 25 Ekim'de, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle, Rus askerleri Kafkas cephesini hızla boşaltmaya başladılar.

Rusya'da ihtilalı müteakip Bolşeviklerin savaşa son verme, ilhaksız, tazminatsız barış sözcüklerinin halk ve orduda etkileri büyük olmuştu. Bolşevikler iktidara gelir gelmez 8 Kasım 1917'de bir barış deklarasyonu yayınlayarak bu sözcükleri fiiliyata geçirmek istediler. Bolşevik hükümeti müttefiklerin onayını almadan kendi adına bir mütareke akdi için harekete geçti. Rus Orduları Kumandanı olan Dukhonin'e başvurarak, Almanlarla mütareke akdini görüşmek üzere mümessiller göndermesi emredildi. 22 Kasım'da gönderilen bu emri, Dukhonin reddedince görevinden azledildi ve yerine Krılenko adında genç bir teğmen getirildi. Krılenko, 22 Kasım'daki emri 26 Kasım 1917'de tekrarladı ve aynı gün, Rus mümessilleri cepheyi aşarak Almanlara mütareke akdi için müracaatta bulundular. Bu müracaatın olumlu sonuç vermesi üzerine, 2 Aralık'ta Brest Litovsk şehrinde, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Türkiye ve Rusya arasında müzakereler başladı. 4 Aralık'ta cephenin bir kısmında ateşkes kesilerek, müzakerelerin geliştirilmesi sonunda 15 Aralık 1917'de Türkiye ve müttefikleri Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ile Rusya arasında Brest Litovsk mütarekesi imzalandı.

Bu mütarekeyi Türkiye adına Berlin Askeri Ataşesi Zeki Paşa, Bolşevik Rus hükümeti adına da A.Joffe, L.Kamanev ve Bitsenko imzaladılar. [11] Brest Litovsk Mütarekesi akdedilirken, barış müzakerelerine başlanması da kararlaştırılmıştı.

Brest Litovsk Mütarekesi cephelerde ateşkesi sağlarken, Rus Sovyet hükümeti de barış yolunda ilk adımı atmış oluyordu.

Brest Litovsk Mütarekesi'ne göre Türkiye ile Rusya arasındaki savaş haline fiilen son vermek ve Kafkasya Cephesi'ndeki mütareke hükümlerini tayin ve tesbit etmek için ayrıca bir anlaşma yapılması gerekiyordu.

Böylece taraflar mütareke akdi için Erzincan'da biraraya geldiler.

21 Kasım 1917'de Kafkas Cephesi Başkumandanı Przevalsky, Türk Ordusu Kumandanı Vehip Paşa'nın mütareke akdi için teklifte bulunduğuna dair Transkafkasya Komiserliği'yle bir görüşme yaptı. Komiserlik bunu tüm yönleriyle

---

[11] სვანიძე მ., "ბრესტის ზავი და საქართველო" იხ. საქართველოს დიპლომატია, წელიწდეული №3, თბილისი 1996, გვ. 14-17. (Svanidze M., **"Brest Litovsk Mütarekesi ve Gürcistan"**, bkz.: Gürcistan Diplomasisi, №3, Tiflis 1996, s. 14-17)

inceledikten sonra prensip olarak, bütün cephelerde askeri harekâtı bir an için durdurma ve müzakerelere başlanması yolunda Türk Kumandanlığı'nın teklifini kabul etti, ama ne pahasına olursa olsun Mezopotamya'daki İngiliz ordusuna zarar verebilecek bütün stratejik hareketlerden uzak durmak şartıyla söz konusu teklif gündeme gelmekteydi. [12] 22 Kasım'da Przevalsky, Vehip Paşa'ya gönderdiği cevabı telgrafta, bütün Kafkasya Cephesi'nde savaşan her iki ordunun askeri harekâtı durdurmasını, stratejik gruplaşmaya girmeden, mütarekeyi beklemekte oldukları mevzilerde kalınması şartıyla, mütarekeyi kabul edeceklerini belirtiyor ve bu şartların kabulü halinde, her iki taraf için kabul edilecek mütareke şartlarını hazırlamak amaciyle Türk ve Rus orduları temsilcilerinden oluşan özel bir komisyonun kurulmasını teklif ediyordu.[13]

Aynı gün 22 Kasım'da Transkafkasya Komiserliği Başkanı Gegeçkori orduya ve Kafkasya ahalisine, mütareke şartları hazırlanana kadar askeri hareketlerini durdurulması yolunda görüşmelere başlamaya karar verildiğini açıkladı. Kafkas Cephesi'nde Türkiye ile Rusya arasında fiilen savaşa son vermek ve mütareke hükümlerini görüşmek üzere o sırada Rus işgali altında bulunan Erzincan'a gelen Türk heyeti, 3. Ordu Erkan-ı Harb Başkanı Miralay Ömer Lütfi Bey'in riyasetinde olup, 3.Ordu Hareket I. Şube Müdürü Binbaşı Hüsrev Bey ve 3. Ordu Tercümanı Yüzbaşı Yakub Bey olmak üzere 3 kişiden teşekkül ediyordu. Buna karşılık Rus heyeti asker ve sivil karışıktı. Heyetin başında General Vişinski vardı. Heyetin diğer üyeleri 156. Elizavet Piyade Alay Kumandanı, Doçent V. Tevzaya ve Kafkas Ordusu Tercümanı Yüzbaşı Vedrinsi idi. [14]

Kafkas Cephesi'nde mütareke şartlarını tayin ve tesbit etmek için Erzincan'da bir araya gelen Türk ve Rus heyetleri ilk toplantısını 15 Aralık'ta yaptı. Taraflar

---

[12] თევზაძე ნიკოლოზ, **"ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია და საქართველოს საგარეო პოლიტიკა 1918-1921 წწ."**, თბილისი 2001, გვ. 65. (Tevzadze Nikoloz, **"Milli-Demokrat Partisi ve Gürcistan'ın Dış Politikası 1918-1921 yıllarında"**, Tiflis 2001, s. 65)

[13] სვანიძე მიხეილ, **"ოსმალეთის ისტორია"**, ტომი 2, თბილისი 2002, გვ. 176 (Svanidze Mikheil, **"Osmanlı Tarihi"**, Cilt 2, Tiflis 2002, s. 176)

[14] თევზაძე ნიკოლოზ, გვ. 72. (Tevzadze Nikoloz, a.g.e., s. 72)

karşılıklı isteklerini bildirdiler. Rus heyeti, Türk hükümetinin istekleri hakkında Rus Kafkas Ordusu Kumandanlığının görüşünü alarak tekrar toplanmak üzere dağıldı.

Rus Kafkas Cephesi Kumandanlığı, mütareke şartlarını hazırlamak üzere bir komisyon kurmuştu ve 10 Aralık'ta Komisyon Başkan Vişinski'ye, Transkafkasya Komiserliği tarafından tasdik ve 13 madde halinde teşkil edilen esasların tatbik edilmesini emretmişti. Özellikle Rus Kafkas Cephesi Kumandanlığı; yeni stratejik gruplar oluşturmak amacıyla askerlerin yer değiştirmesine kesinlikle engel olunması ve Mezopotamya Suriye Cephesi'nde yer alan askeri güçlere karşı, harekette bulunulmasına imkan verilmemesini istiyordu. Bunun ihlal edilmesi durumunda askeri hareketlerin yeniden başlamasına sebep olacağı kanaati güçlü bir şekilde hakimdi. Yani Rusya için barış kesinlikle yapılmalıydı ve bu arzusunu bozacak her türlü hareketten korkuyordu. Mütareke akdi için, Türk tarafı ile yapılan görüşmeler sırasında Mezopotamya'daki, İngiliz ordusuna bilgi verilmesi ve mütareke şartları içinde de buradaki İngiliz ordusuna zarar verebilecek askeri hareketlerden kaçınılmasının kesinlikle yasak edilmesi şartı, Rusya'nın çok istediği barışı kaybetmek kaygısından kaynaklanıyordu.

Rusya'nın komisyon kararlarında 2.madde olarak yer alan bu şart, Erzincan Mütarekesi'nin 4.maddesine girmiş bu suretle Rusya'nın korku ve kaygısına son verilmiştir.

Erzincan Mütarekesi 5/18 Aralık 1917'de imzalandı. 14 maddeden oluşan bu mütarekeyle, 29 Ekim 1914 tarihinde başlamış olan Türk-Rus Savaşı'na son verildi. Her iki taraf arasında Karadeniz'den Van Gölü'ne kadar uzanan bir Demarkasyon hattı tespit edildi.[15]

Bolşevikler Petrograd'da iktidara gelişmelerinin hemen ertesi günü yayınlamış oldukları Barış Deklarasyonu ile ilhaksız, tazminatsız, demokratik ve adil bir barış imzalamak arzusunda olduklarını resmen ilan etmişlerdi. Böylece bir an evvel barış sağlayarak, Rusya'da Sovyet rejimini sağlamlaştırmak amacındaydılar. Bunun için de fiilen Almanya ile savaş haline son vermek gerekiyordu. Fakat Barış Dekreti

[15] სვანიძე მიხეილ, გვ. 183-184. (Svanidze Mikheil, a.g.e., s. 183-184)

hiçbir devlet tarafından ciddiye alınmayarak cevabsız bırakıldı. Sovyet Rusya 9/22 Kasım 1917'den itibaren Çarlık Rusyası'nın Batılı Devletlerle yaptığı gizli diplomatik anlaşmaları neşretmeye başladı. Bu durum, İngiltere ve Fransa'da düşmanca bir hareket olarak yorumlanarak, Sovyet Rusya'ya karşı güvensizlik duyulmasına sebebiyet verdi. Daha sonra bu güvensizlik, Rusların müttefiklerini hiçe sayarak tek başına mütareke akdi için Almanya'ya müracaat etmesiyle düşmanlığa dönüştü.

26 Kasım'da Alman Başkumandanlığı'na resmen başvurarak mütareke isteyen Ruslar, taleplerinin olumlu karşılanması üzerine Almanya ve müttefikleriyle 2/15 Aralık'ta Brest Litovsk Mütarekesi'ni imzaladılar. Mütarekenin imzası sırasında barış müzakerelerinin de başlaması kararlaştırılmıştı. Bu arada Rusya ile Türkiye arasında 5/18 Aralık'ta da Erzincan Mütarekesi imzalandı. Böylece Rusya barış yolunda ilk adımı atmış oluyordu. 5 günlük bir hazırlıktan sonra 7/20 Aralık'ta heyetler, barış müzakereleri için Brest Litovsk şehrinde biraraya geldi.

Brest Litovsk'taki barış müzakereleri, Türkiye için büyük bir önem arzetmekteydi. Türk heyetine birinci murahhas olarak tayın olunan Talat Paşa, müzakerelere daha sonra katılarak Türk heyetine başkanlık edecekti. Müzakerelerin diplomatik yönü, Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey veya Berlin'deki Büyükelçi İbrahim Hakkı Paşa tarafından yürütülecekti. Askeri meseleleri Ferik Ahmed İzzet Paşa ve Berlin'deki Askeri Ataşe Zeki Paşa'nın takibinde olacaktı. Karadeniz problemleri, müzakerelerde ele alınacağından Hamidiye Kumandanı Rauf Bey'in de toplantılarına katılması kararlaştırılmıştı.

Brest Litovsk'taki barış müzakereleri 22 Aralık'ta resmen başladı. Alman heyetine Doğu Orduları Kumandanı General Max Hoffman, Türk heyetine Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa, Rus heyetine de Alfred Joffe başkanlık etmekteydi.[16]

---

[16] სვანიძე მ., "ბრესტის ზავი და საქართველო" გვ. 31. (Svanidze M., "**Brest Litovsk Mütarekesi ve Gürcistan**", a.g.e., s. 31)

Enver Paşa, Transkafkasya Komiserliği'nin barış akdi konusundaki fikirlerini almak üzere Tiflis'e bir heyet göndermek niyetindeydi. Enver Paşa'nın bu isteğini 3.Ordu Kumandanı Vehip Paşa, Kafkas Cephesi Rus Ordusu Kumandanı Gürcü General Odişelidze'ye 9 Ocak 1918 tarihli bir mektupla iletti. 14 Ocak'ta ulaşan mektubun içeriği 17 Ocak'ta Tiflis'te, İşçi, Asker ve Köylü Mebusları Sovyet'inde gündeme geldi. Burada alınan karar da şöyle oldu:

'' Rusya demokrasisi için uygun bir barış yapmayı arzu etmekle beraber Rusya Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak yalnız Kurucular Meclisi'nden yetki aldıktan sonra barış görüşmelerine başlayabiliriz"[17].

Ertesi gün ülke merkezinin cevap projesini müzakere eden Transkafkasya Komiserliği, şimdilik cevabı ertelemeye uygun gördüğünü açıklarken, ülke merkezi, Transkafkasya Komiserliği'ne Bolşevikler de dahil olmak üzere Rusya'daki bütün hükümetlerle müzakerelere girişmesi teklifini yaptı. Ancak 18 Ocak'ta Bolşeviklerin kurucu Meclis'i dağıtmaları, Transkafkasya'nın büyük umut bağladığı ihtilalci demokrasi birliğine ağır darbe indirdi ve Rusya ile olan son bağı da kopardı.

Kurucu Meclis için seçilen mebuslar, Transkafkasya Seym'ini oluşturarak artık bölgesel ihtilalcı demokrasi birliği için çalışmak zorundaydılar.

Transkafkasya Seym'i uzun tartışmalardan sonra 28 Ocak'ta, Vehip Paşa'dan teklifi hakkında cevap verilmesi için 3 hafta süre istenmesi kararı aldı.

Tiflis hükümeti Vehip Paşa'nın mektubuna cevap vermeden oyalana dursun daha 17 Ocak 1918 tarihli kararı almadan önce Enver Paşa, 12 Ocak'ta Vehip Paşa'ya ikinci bir tel gönderdi. Bu telde Enver Paşa, Transkafkasya hükümetini Brest Litovsk müzakerelerine katılmaya davet ediyor ve vakit geçirmeden bir an önce delegelerini göndermesini istiyordu. Vehip Paşa bu mektubun kapsamını 16 Ocak'ta Rus Kafkas Ordusu Kumandanlığı'na bildirdi. Nedense bu mektup anlaşılamayan sebeplerle 14

[17] A.e., s. 33.

Şubat'ta Tiflis'e vardı. Mektup bir ay gecikmeyle Tiflis'e ulaştığında, artık bağımsız bir hükümet olarak Brest Litovsk müzakerelerine katılma imkânı kalmamıştı.[18]

Vehip Paşa'nın 16 Ocak 1918 tarihli Enver Paşa'nın Transkafkasya hükümetini Brest Litovsk müzakerelerine davet ettiğini bildiren mektubunun, 14 Şubat'ta 1 ay gecikmeyle Tiflis'e varmasının nedenleri pek anlaşılamamaktadır. Ancak Bolşeviklerin Transkafkasya'yı Bolşevikleştirme siyasetleri bilindiğinden ve onların Transkafkasya hükümetinin böyle milletlerarası bir platformda resmen tanınmasını önlemek için, Kafkas Cephesi'ndeki Bolşevik Rus subaylar eliyle mektubun geciktirilmesi ihtimalini düşündürmekte böylece durum, bir açıklık ve mana kazanmaktadır.

Mektup 14 Şubat'ta Tiflis'e vardığında ise artık çok geçti. Çünkü 10 Şubat'ta Brest Litovsk müzakerelerini kesilmiş, Türk ordusu 12 Şubat'ta Erzincan istikametine askeri harekâta başlamıştı. Böylece Transkafkasya hükümeti, önündeki en büyük tarihi fırsatı kaçırmış oluyordu.

3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması şartlarına göre Türkiye, ilk defa 1711 Prut Antlaşması'ndan sonra Rusya'ya karşı bir başarı kazanıyordu. Brest Litovsk Antlaşması gereceğince, Türkiye, Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal etmiş oldukları yerleri almakla kalmıyor, 1878 Berlin Antlaşması'yla elden çıkan ve 40 yıllık bir ayrılıktan sonra tekrar Kars, Ardahan ve Batum'u da elde ediyordu. [19]

3 Mart'ta Türkiye Rusya arasında imzalanan Brest Litovsk Barış Antlaşması Meclis-i Mebusan'da akdinden tam 25 gün sonra yani 28 Mart 1918'de tasdik ediliyordu. Daha sonra bu tasdikli metin, Alman Dışişleri Bakanlığı'nda, Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hakkı Paşa ile Berlin'deki Rus Elçisi Joffe arasında 12 Temmuz 1918'de mübadelesi yapılıyor, böylece antlaşmanın diplomatik işlemlerindeki son resmiyet de tamamlanmış oluyordu.

---

[18] ყავრელიშვილი რ., თურქული საარქივო წყაროები ბრესტ ლიტოვსკის საზავო კონფერენციის შესახებ, "**მესხეთის ისტორია და თანამედროვეობა**", ახალციხე 2000, გვ. 117. (Kavrelişvili R., Brest Litovsk Mütarekesi'nin hakkında Türk Arşiv Kaynakçaları, "**Meskheti Tarihi ve Çağdaşlık**", Akhaltsikhe 2000, s. 117)

[19] ДМЗГ, с. 83. ("**Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**", Tiflis 1919, №1, s. 83)

Bilindiği üzere Transkafkasya Seym'i 23 Şubat 1918'de açılmış ve aynı gün komiserlik, Türk hükümetiyle bir an önce barış müzakerelerine başlamak arzusunda olduğunu açıklamıştı. Karşılıklı haberleşmeler sonunda görüşme yerinin Trabzon olmasına karar verilmiş ve Transkafkasya Komiserliği, temsilcilerinin 2 Mart'ta yola çıkacağını belirtmişti.

Transkafkasya Seym'i 1 Mart'ta toplanarak, barış görüşmelerinde Türkiye'ye sunmak üzere hazırladıkları 4 maddelik barış kararlarını görüştüler ve kabul ettiler. Kabul ettikleri barış kararlarının 3.maddesi, savaştan önceki, 1914 sınırlarının yeniden eski haline getirilmesini, 4.maddesi ise, Türkiye'nin doğu vilayetlerinde ve Türk himayesinde muhtar bir Ermenistan oluşturulmasını öngörüyordu.

Transkafkasya Seym'i 1 Mart'ta bu kararları belirlerken, 2 Mart'ta Brest Litovsk'daki Rus heyeti üyesi Karahan'dan, Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye terk edildiğini bildiren telgrafı alındı. Bunun üzerine Türkiye ile barış müzakerelerine başlamak üzere Trabzon'a gidecek heyetin seyahati durduruldu.

Transkafkasya hükümeti ve Seym, Karahan'dan alınan bu telgraftan büyük üzüntü duydu. Transkafkasya Hükümeti Başkanı Gegeçkori ve Seym Başkanı Çheidze imzalarıyla başta Petrograd olmak üzere, dünyanın belli başlı merkezlerine protesto telgrafları çekildi. Transkafkasya Komiserliği ve Seym'i tarafından yayınlanan 2 Mart 1918 tarihli bu telgrafta, toprakları üzerinde kendi rızaları ve haberleri olmadan imzalanan ve milli bir önem taşımayan her türlü anlaşmanın kendilerince hükümsüz sayılacağı belirtilmekteydi. Tabii burada asıl mesele Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye bırakılmasıydı ve Transkafkasya hükümetinin, bunu kabul etmesi mümkün değildi.[20] Ancak 3. Ordu kumandanı Vehip Paşa, 10 Mart'ta Kafkas Orduları Başkumandanı General Lebedinski'ye gönderdiği telgrafta, Brest Litovsk Antlaşması'na göre, Kars, Ardahan ve Batum'un bir an önce tahliyesini istemekteydi. Böylece durum büsbütün ciddileşmişti. Türk Kumandanlığı tahliye talebini iletirken aynı zamanda Türk ordusu da ileri harekâtına hızla devam etmekteydi.

---

[20] ДМЗГ, с. 85. (a.e., s. 85)

Bu arada Transkafkasya Seym'i, Vehip Paşa'nın Kars, Ardahan ve Batum'un tahliye teklifini görüşmek üzere 11 Mart'ta toplandı. Toplantıda Müsavat Partisi ve tarafsız demokratlar adına bir konuşma yapan Fethali Han, Türk hükümetinin kendilerini defalarca bağımsız bir devlet olarak tanıyıp müracaat ettiklerini, yine aynı şekilde Transkafkasya hükümetini Brest Litovsk görüşmelerine davet ettiğini fakat hükümetin çeşitli sebeplerle, Türk hükümetinin sunduğu barış ve dostluk tekliflerini yerine getiremeyerek geri çevirdiğini, bu tutumlarından dolay Türkiye'nin kendilerini Rusya'nın bir parçası olarak kabul edip, Rusya ile imzaladığı antlaşmanın şartlarını yerine getirmeyi kendilerinden istemesinin gayet mantıklı bir hareket olduğunu ifade ederek, Türkiye'nin artık meseleyi daha kesin bir şekilde ortaya koyacağını belirtti. Türkiye daha kendi bağımsızlık meselesini çözememiş bir hükümetle Brest Litovsk Antlaşması şartlarını tartışmak niyetinde değildi.

Transkafkasya hükümetinin barış masasına oturabilmesi için devletler hukuku prensiplerine göre teşekkül etmesi gerekliydi ki bu mesele, Trabzon görüşmelerinde de gündeme gelecekti.

1.4.Trabzon konferansı

Türkiye'nin Transkafkasya hükümetiyle barış masasına oturma isteği Ocak ayından beri gündemdeydi. 26 Şubat'ta Hükümet Başkanı Gegeçkori Seym'de yaptığı bir konuşmada, Türkiye ile barış görüşmelerinin yapılacağı yer olarak Trabzon'un seçildiğini ve Transkafkasya temsilcilerinin 2 Mart'ta Trabzon'a hareket edeceğini bildiriyordu. Ancak Brest Litovsk Antlaşması'yla Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye bırakıldığını Karahan'dan çekilen 2 Mart 1918 tarihli bir telgrafla öğrenen Transkafkasya hükümeti ve Seym, bundan büyük bir üzüntü duydu ve temsilcilerinin Trabzon seyahatini durdurdu. Aynı zamanda Brest Litovsk Antlaşması'nı tanımadığını ilan ederek protestolarda bulundu. Fakat 3. Ordu Kumandanı Vehip Paşa 10 Mart'ta Kafkas Orduları Başkumandanı Lebedinski'ye gönderdiği bir telgrafta, Kars, Ardahan ve Batum'un bir an evvel tahliye edilerek,

Ermeni ve Gürcü kıtalarının çekilmesini istemekteydi. Durumun ciddiyeti Transkafkasya hükümeti ve Seym'ini telaşa düşürdü. Vakit geçirmeden Trabzon'da Türk hükümetiyle barış görüşmelerine başlanmalıydı. Transkafkasya, temsilcilerini bu düşünceyle Trabzon'a uğurlarken aslında Türkiye temsilcilerini bu amaçla Trabzon'a göndermiyordu.

Türkiye'nin amacı, yeni teşekkül eden Kafkas hükümetinin genel durumunu, idare şekli ve mahiyetini Transkafkasya temsilcilerden öğrenmekti. Zaten Bahriye Nezareti Erkan-ı Harbiye Başkanı Rauf Bey'in riyasetindeki Türk heyeti yukarıdaki niyetle Trabzon'a gönderildiğinden, Transkafkasya heyetiyle barış müzakerelerinde bulunmak ve bir karara varmak selahiyetine de sahip değildi.

Ancak henüz bu durum Transkafkasya heyeti tarafından bilinmiyordu. Nihayet bu heyet, Türk hükümetiyle barış müzakerelerinde bulunmak umuduyla, 8 Mart'ta Batum'dan hareket ederek Trabzon'a doğru yola çıktı.

"Karol Karl" yardımcı kruvazörüyle aynı gün Trabzon'a gelen Transkafkasya heyetinde 11'i murahhas üye, 8'i askeri üye olmak üzere 19 kişiden başka, mali, ticari ve sınayı müşavirler, tercümanlar kâtipler ve emir subayları bulunuyordu.

Trabzon'a gelen Transkafkasya heyetinin murahhas üyeleri, başkan Akaki Çhenkeli, G.Abaşidze, G.B. Gvazava, A.I. Hatisyan, I.Kaçaznuni, M.H. Hacinski, İ. Haydarov, H. Hasmemmedov, M.Y Mehdiyev G.M. Lashişvili ve Şeyhülislamof'dan müteşekkildi. Ayrıca Mehmed Emin Resulzade müşavir, General Levandofski askeri müşavir, Ahmed Bey Pepinof da kâtip olarak heyette bulunmaktaydı.[21]

Trabzon Konferansı sırasında Transkafkasya heyetinde yer alan çeşitli fraksiyonların temsilcileri Transkafkasya hükümetini temsilen Trabzon'a gelmiş olmalarına rağmen her biri Türk heyetiyle gizli görüşmelerde bulunmak suretiyle Türkiye ile anlaşmak istediler. Her ne kadar Transkafkasya birliği içinde

---

[21] სვანიძე მიხეილ, **"ტრაბზონის კონფერენცია 1918 წ. 14 მარტი - 14 აპრილი"**, იხ. ქართული დიპლომატია, წელიწდეული №5, თბილისი 1998 წ., გვ. 69. (Svanidze Mikheil, **"1918 yılın 14 Mart – 14 Nisan Trabzon Konferansı"**, №5, Tiflis 1998, s. 69)

görünmelerine rağmen, her milletin kendi muhtar idareleri, milli ideal ve görüşleri, her şeyden önce milli menfaatleri vardı ve bunların korunması gerekliydi. Milliyet ve din ayrılığı, milli ideal ve görüş farklılığı aralarındaki güveni yok eden unsurları. Bu yüzden her millet kendine arka çıkacak, menfaatlerini koruyacak ve destek olacak güçlü bir devlet bulmak zorundaydı.

Bu yüzden Gürcistan, Türk Kafkas müzakereleri başlamadan önce bu müzakerelere Türkiye'nin müttefikleri Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın katılmalarına da teklif etmişti. Özelikle Almanya bu konuyu ilgi göstermiş ve buralardaki zengin manganez, bakır, petrol vs. gibi kaynakların emniyet altına alınabilmesi için Gürcülerin müzakerelerde bulunmaları talebiyle yakından ilgilenmişti.[22]

Türkiye'nin Trabzon'a gelmesinin amacı, Brest Litovsk hükümlerini tartışmaktan ziyade, Transkafkasya'nın devlet şeklini tayin ve bağımsızlığını ilan etmesi ki, bundan sonra bu devlete girişecekleri ekonomik ve ticari ilişkileri düşünerek kendisine bir zemin hazırlamak istemesiydi. Bu durumu İstanbul'daki Elçisi Bernstorff vasıtasıyla öğrenen Almanya, Transkafkasya'nın bağımsızlığını gerçekleşirse bütün müttefiklerin bu devlete anlaşmalara dayanan ilişkilere girmelerinin mecbur olduğu kanısına vardı. Alman Dışişleri Bakanı Kühlmann, Trabzon'daki görüşmelere bir Almanın da katılması gerektiğini bu sebeple zaruri olarak değerlendirildi. Ayrıca Sadrazam Talat Paşa'yı Batum'dan vazgeçirmeye ve şehre cebren ilerlemekten kaçınmaya davet etti. Ancak Külhman, Avusturyalı meslektaşı Czernin ile yaptığı bir konuşmadan sonra, Tiflis hükümetiyle görüşmelere müttefikleriyle katılmalarının faydalı olamayacağı kararına vardı. Böylelikle Türkiye, Kafkasya'da istedikleri gibi ilerleyecekleri.

Trabzon Konferansı sırasında Transkafkasya Heyeti Başkanı Çhenkeli, Rauf Bey ile gizli bir görüşme yaparak, Batum'un Gürcistan'da kalmasını arzu ettiklerini bildirdi. Ama bu isteğin kabul edilmesi mümkün değildi. Türk heyetinin Brest Litovsk Antlaşması şartlarının yerine getirilmesi isteği üzerindeki kararlılığı,

---

[22] ვაჩნაძე მერაბ, გურული ვახტანგ, "საქართველოს ისტორია", ტომი 1, გამომცემლობა არტანუჯი, თბილისი 2002, გვ. 96. (Vaçnadze Merab, Guruli Vaxtang, "**Gürcistan'ın Tarihi**", Cilt 1, Artanuj Yayınevi, Tiflis 2002, s. 96)

Çhenkeli'yi 10 Nisan'da Brest Litovsk Antlaşması'nı kabul etmek zorunda bıraktı.[23] Ancak Tiflis'teki hükümet, Batum'un Gürcistan için önemli ve stratejik bir mevki olduğunu, Batum'un verilmesinin milli bir felaket olacağını belirten telgrafını, Trabzon'daki heyete bildirirken, aynı zamanda acele olarak geri dönmelerini istiyordu. Mart'ın son haftasından itibaren Vehip Paşa, kıtalarını Transkafkasya hududuna sürmekteydi. 37. Kafkas Fırkası, Karadeniz sahilinin takiben Batum'a doğru yola çıkarılmıştı. Türk Genelkarargahı 12 Nisan'da Gürcü garnizonuna 13 Nisan öğleden sonraya kadar Batum'dan çekilmesini bildirdi. Trabzon Konferansı'nın dağıldığı gün Batum Türkiye'nin eline geçti ve aynı gün Seym, Türkiye'ye savaş ilan etti. [24]

8 Nisan'da Transkafkasya Hükümeti Başkanı Gegeçkori Trabzon'da bulunan Transkafkasya Heyeti Başkanı Çhenkeli'ye gönderdiği bir telgrafta, Türk birliklerinin Transkafkasya hudutlarına girdiğini bu hareketlerin derhal durdurulması istediklerini Türk hükümetine bildirilmesini, bu şartlar altında barış görüşmelerinin bozulduğunu ve bu hususta Transkafkasya halkına bilgi verileceğini belirtiyordu. Ancak Transkafkasya heyetinin 10 Nisan'da Brest Litovsk Antlaşması'nı tanıdığını açıklaması, Transkafkasya hükümetinin 8 Nisan 1918 tarihli telgrafının hiçe sayıldığını göstermekteydi. Bu durumdan rahatsız olan hükümet Trabzon'daki heyeti Tiflis'e geri çağırdı.[25]

13 Nisan'da Seym, Transkafkasya halkına yayınladığı bir bildiride içinde bulundukları durumu izah etti. Buna göre, kendilerinden Transkafkasya halkının haberi olmadan yapılmış Brest Litovsk Antlaşması'nı tanımayı ve Kars, Ardahan, Batum'u tahliye etmelerinin talep edildiğini, Türkiye'yi bu iddiadan vazgeçirmek için her şey yaptıklarını ancak Türkiye'nin bu konuda ısrar ettiğini, utanç pahasına bir barış veya esareti yada savaşı seçmek durumunda kaldıklarını, şimdi görüşmelerin savaş alanlarında silah gücüyle çözüleceğini ilan etmek suretiyle Transkafkasya halkı "hepimiz silaha", "hepimiz cepheye", "hepimiz özgürlük ve

---

[23] ჯიქია ნინო, გვ. 15. (Jikia N., a.g.e., s. 15)
[24] ჯიქია ნინო, გვ. 19. (Jikia N., a.e., s. 19)
[25] ზოსიძე ნ., "**ტრაბზონის სამშვიდობო კონფერენცია**", ბათუმი 1998, გვ. 23. (Zosidze N., "**Trabzon Mütareke Konferansı**", Batum 1998, s. 23)

yurdumuzu savunmaya" sloganıyla cepheye çağrılıyordu. Halk silahlarını alıp cepheye gidiyordu.

3. Orduya bağlı 37.ve 10. Kafkas Fırkaları 4 Nisan'da Batum istikametine harekete geçtiler. 6 Nisan'da Giye tepesini, 8/9 Nisan gecesi Ergebaşı'nı ele geçiren Türk birlikleri Batum'a 5-7 km yaklaşmış durumdaydılar.

Bu arada Türk ve Transkafkasya heyetleri arasında Trabzon'da süren konferansta Türk heyeti, 6 Nisan'da Transkafkasya heyetine Brest-Litovsk Antlaşmasını tanınması hakkında bir ültimatom vererek cevap için 48 saatlik bir süre tanıdı. Trabzon'da olan Transkafkasya heyeti, Tiflis hükümetinden cevap bekliyordu. 8 Nisan'da gönderilen telgrafta A. Çkenkeli, Transkafkasya Seymi'nden Brest-Litovsk antlaşmasının tanınması hakkında cevabın gönderilmesini istiyordu. 10 Nisan saat 7'ye kadar Tiflis'ten cevap gelmemesi durumunda Transkafkasya heyeti, Seym'in heyeti tarafından verilen kararın onaylandığını sayarak, Brest-Litovsk Antlaşmasını tanıyacaktı. Tiflis'ten cevap gelmediği için A.Çkhenkeli Brest-Litovsk Antlaşmasını resmen tanımak zorunda kaldı. Bundan rahatsız olan seym ve hükümet Türkiye'ye savaşı ilan etti.[26] 13 Nisan akşamı Batum kalesinin güney tabyalarını ele geçiren Türk birlikleri taarruzuna devam ederek diğer civar tabyaları da ele geçirdiler.

Batum tabiatın kendisine bahşettiği fevkalade müsait şartları ve bunu bir kat daha yükselten teknolojisinin bütün imkânlarına göre tanzim edilmiş bir limandı.

Bu büyük liman Avrupa'nın büyük limanlarında olduğu gibi, birtakım küçük sanayi limanlarına ayrılmış, ayrıca savaş ve ticaret gemileri için ayrı ayrı limanlar yapılmıştı. Bakü'deki kuyulardan çıkarılan petrol, borularla Batum'a kadar sevkedilmekte ve tasfiyesi buradaki fabrikalarda yapılmaktaydı. Böylece Türkiye bu önemli liman kenti ve kaynaklarına sahip oluyordu.

Batum'un kaybedilmesi, Transkafkasya hükümeti ve Seym'ini savaşa devam etmenin imkânsızlığını düşündürmeye başladı. Bu durumda 6 Nisan 1918 tarihli

---

[26] ფირცხალავა სამსონ, "**ტრაბზონის სამშვიდობო კონფერენცია**", 27 მარტი 1918. (S.Pirtskalava, "**Trabzon Barış Konferansı**", Sakhalkho Sakme Gazetesi, 27 Mart 1918)

Türk ültimatomuna uyumaktan başka çare yoktu. Ayrıca Seym tarafından bozulan Türkiye ile diplomatik müzakerelerin yeniden başlaması gerekiyordu. Türkiye ile müzakerelere girişebilmek için kendilerine bağımsız bir devletin politik şeklini verebilmeleri lazımdı.

9 Nisan 1918'de Çheidze başkanlığında toplanan Transkafkasya Seym'i, Transkafkasya'nın bağımsızlığını ilan etmeye ve Türkiye ile kesilen müzakerelerin yeniden başlamasına karar verildi.[27] Böylece Seym, Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti'ni resmen ilan etmiş oluyordu. 9 Nisan'da Transkafkasya Seym'in Transkafkasya'nın bağımsızlığını ilan ederek, Türkiye ile barış görüşmelerini sürdürmek kararını aldığının ertesi günü, Çhenkeli, Vehip Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta, Transkafkasya heyetinin Brest Litovsk Antlaşması'nı tanıdığına dair, Türk heyetine sunmuş olduğu kararının kabul edildiğini, bağımsız Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti'nin kurulduğunu, Türkiye ile barış müzakerelerinin yeniden başlaması için temsilcilerin Batum'a gelmesini belirtiyor ve Kars'ın tahliyesiyle ilgili görüşmeleri yapmak üzere temsilciler gönderileceğini, bütün cephelerde askeri hareketlerin durdurulmasını emredeceğini ve Vehip Paşa'nın da aynı emri vermesini rica ediyordu.

Vehip Paşa Çhenkeli'ye gönderdiği cevabı telgrafta, 1877-1878 yıllarına kadarki Türk-Rus sınırında devam eden askeri hareketlerin Rus tarafında durdurulacağını, Türk tarafında ise askeri hareketlerin Kars tabyalarına 2 km mesafeye kadar geldikten sonra duracağını bildiriyor ve iki tarafın temsilcilerinin Trabzon'da görüşmesini zaruri saydığını belirtiyordu.

Transkafkasya hükümetinin 24 Nisan 1918 tarihli toplantısında General Levadovski Kars'ın durumu hakkında bilgi vererek, Türklerin Çaldaurbeli Ağbabadağı hattını zaptettiklerini, kıtalarının Kars tabyalarından 2 km ilerideki hatta çekilmeleriyle Türkiye'nin, kendi mevkileri üzerinde gayet elverişli imkânlar elde ettiğini ve bununla yetinmeyerek kaleye doğru hareket yapacaklarından hiç şüpheleri olmadığını belirtiyor ve Kars'ın 1-2 günden fazla direnemeyeceğini bildiriyordu.

---

[27] ДМЗГ, №99, с. 200-222. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikanın Belgeleri ve Makaleleri"**, Tiflis 1919, №99, s. 200-222)

Oysa aynı tarihte Albay Morel ve Kazım Karabekir arasında yapılan görüşmede, Kazım Karabekir'in direktifi üzerine Albay Morel ve maiyetindekiler 24 Nisan akşamı Türk karargâhına gelerek 25 Nisan'da Kars'ı tahliye edeceklerini bildiriyorlardı.

25 Nisan'da Ermeni Kolordu kumandanı General Nazarbekof, Başkumandan Odişelidze'ye gönderdiği bir telgrafta, Kars vilayetinin Hıristiyan ahalisinin tahliye edilebilmesi için 2 haftalık bir süreye ihtiyaçları olduğunu belirtiyordu. Ama 25 Nisan saat 17'de Kars, Türkiye'nin eline geçmiş durumundaydı.

9 Nisan'da Transkafkasya Seym'i, Transkafkasya'nın bağımsızlığını ilan ederek, Türkiye ile müzakerelerin yeniden başlamasına karar verildiğinde, savaş tarafları Gegeçkori hükümeti ile bu işi götüremeyeceğini biliyordu. Bunun için yeni bir hükümet oluşturulması zaruri görüldü ve aynı hükümeti kurma görevi Gürcü Çhenkeli'ye verildi

Türkiye, Transkafkasya hükümetinin kurulmasından sonra 28 Nisan 1918'de Transkafkasya'nın bağımsızlığını resmen tanıdı.

Aynı gün Türk hükümeti, Çhenkeli'nin daha önceki arzusuna uygun görerek seçtiği Batum'u barış görüşmelerinin yapılacağı yer olarak kabul ettiğini, Vehip Paşa ve Adliye Nazırı Halil Bey'in Türk hükümetini Batum'da temsil edeceklerini açıkladı. Ayrıca Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını ilan ettiği ve kendilerinin Türk heyetiyle birlikte Batum'a gelerek Transkafkasya ile birleşmesi yolunda müzakerelere katılacağı ilave edildi.[28]

Batum'da toplanacak olan konferansa Türkiye'yi temsilen katılacak heyetin riyasetine Adliye Nazırı ve Şuray-ı Devlet Reisi Halil Bey'in tayin edilmesi kararlaştırıldı. Almanya ise Transkafkasya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden ve 9 Nisan'da belirlediği Kafkas siyasetinden sonra Türk temsilcileri Transkafkasya temsilcileriyle başbaşa bırakmak niyetinde değildi.

---

[28] ჭუმბურძე დოდო, "საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო იდეოლოგია და პოლიტიკა 1918-1921 წწ. და ქართული საზოგადოებრივი აზრი", თბილისი 1995, გვ. 217. (Çumburidze Dodo, "**Gürcistan Demokratik Cumhuriyetinin Devlet İdeoloji ve Politikası 1918-1921 ve Gürcü Toplumsal Düşüncesi**", Tiflis 1995, s. 217)

Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Bernstorff'a Halil Bey'in Batum'da yapılacak konferansa Türk heyetinin başkanı olarak katılacağını bildirmesi üzerine Bernstordd durumu Berlin'e iletti. Halil Bey'in Batum'a gideceğinin öğrenilmesi Almanya tarafından yüksek bir şahsiyetin gönderilmesi lüzumunu ortaya çıkardı. Alman Dışişleri ve Genelkurmayı'nın aralarındaki uzlaşma sonucu, İstanbul'da askeri yetkili olarak bulunan General Fon Lossov'a Batum'daki konferansa katılacak Alman heyetinin riyasetini üstlenmesi görevi verildi. Ayrıca Alman heyetinde Bavyeralı General Fon Lossov'dan başka, Almanya'nın eski Tiflis Konsolosu Kont von der Schulenburg, Gürcü literatürünün alimi ve çevirmen Arthur Leist ve Tiflis'teki son General konsolos olan ve Gürcü tarihi ve medeniyeti üzerine çalışmalar yapan O.von Wesendonk ta bulunuyordu. Böylece Almanya, Kafkaslarda istediği gibi ilerlemek isteyen ve bu yüzden menfaatlerine ters düşen sevgili müttefiği Türkiye'nin karşısında güçlü ve açıkgöz bir Alman heyeti çıkarmış oluyordu.[29]

Transkafkasya heyeti Trabzon Konferansı'nda olduğu gibi yine kalabalık bir temsilci grubuyla Batum'a gelmekteydi. Bu defa heyet 45 kişiden ibaretti. Müzakerelerde bulunacak 6 temsilciden başka ayrıca danışmanlar çeşitli idarelerin temsilcileri, milli şuraların kâtipleri, 2 general ve 3 albaydan ibaret askeri bir heyetleri vardı.

Gürcistan'dan Akaki Çhenkeli, Niko Nikoladze, Ermenistan'dan Aleksandr Hatisyan, Hovannes Kaçaznuni, Azerbaycan'dan Mehmed Emin Resulzade ve Mehmed Hasan Hacinski temsilci olarak Transkafkasya heyetinde yer alırken, heyetin önde gelen danışmanları ise şu kişilerden oluşmaktaydı:

Gürcü Zurab Avalov ve General I.Z. Odişelidze, Ermeni Mentor Bunatyan, Simon Vratsyan ve Azerbaycanlı Fethalı Han hoyski ile Arslan Bey Safkurdski/Sefikürtski idi.

Transkafkasya heyeti 5 Mayıs'ta özel bir trenle Tiflis'ten Batum'a gitmek üzere yola çıktı.

---

[29] სილაგაძე ა., გურული ვ., გვ. 29. (Silagadze A., Guruli V., a.g.e., s. 29)

Transkafkasya temsilcileri, Trabzon Konferansı'nda olduğu gibi Batum'a da büyük bir umutla geldiler. Bütün istekleri, Türkiye ile barış imzalamaktı. İlk konferansta aranan bağımsızlık şartını halletmişlerdi ancak bu defa bağımsız federatif bir cumhuriyetin temsilcileri olarak önlerine konulan barış şartlarını çok ağır bulmuşlardı. Onlar Brest Litovsk Barış Antlaşması üzerinde anlaşmak isterken, Türkler yeni talepler ileri sürüyorlardı. Bu talepler Transkafkasya federasyonu içinde yer alan milletlerin Gürcü ve Ermeni temsilcilerini endişe ve korkuya sevketti. Çünkü Türkiye, Gürcü arazisi olan Ahıska ve Ahılkelek ile Gümrü-Culfa demiryolu hattının kendilerine teslim edilmesini istiyordu.[30]

Gümrü-Culfa demiryolu hattı, Ermenistan'ı Gürcistan'la birleştiren tek demiryolu hattıydı. Ermenistan'ın teçhizatı, demiryolu taşımaları ve Ermenistan'ın çeşitli bölgeleri arasındaki bağ, bu hatla sağlanıyordu. Bu yoldan sahibi olmak Ermenistan'ın sahibi olmak demekti. Fakat bu talepler, Transkafkasya Federasyonu'nun tek Müslüman üyesi olan Azerbaycan için farklı bir anlam taşıyordu. Onlar Batum Konferansı'na büyük bir heyecan ve ümitle gelmişlerdi. Türk hükümetiyle ile birleşmek istiyorlardı. Onlar için Türk milliyetçiliği her türlü bağın üstündeydi. Üstelik Bakü Bolşeviklerin elindeydi ve bu tehlikeden kurtulmak için Türkiye'nin yardımı şarttı.

Türkiye'de Azerbaycanla aynı milli çıkarları paylaşıyordu. Bakü'ye taarruzu hazırlamak için Culfa'dan Bakü'ye demiryolu hattı da inşa edilmekteydi. Böylece iki istikametten, biri Culfa, diğeri Dilican-Akstafa ve Gence üzerinden Bakü'ye taarruz yapılabilecekti. Ayrıca Türkiye, Bakü'deki petrol kaynaklarının durumunu korumak aynı zamanda şehri stratejik bir yer olarak kullanmak ve Kuzey İran ile Türkistan'daki askeri operasyonlara karşı Hazar Denizi'ne hâkim olmak zorundaydı.

Batum'da ileri sürdükleri yeni arazi talepleri Gürcistan'ı ve Ermenistan'ı korkuttu. Bu talepler karşısında onların Türk tehlikesini görmeleri gayet doğaldı. Fakat unuttukları asıl tehlike Bolşevik tehlikesiydi. Çünkü Bakü'yü zapt ettikten sonra Bolşevikler, Transkafkasya demiryolları boyunca yavaş yavaş Tiflis'e doğru

---

[30] "ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები", თბილისი 1998, ტომი 11, გვ. 371. (**"Gürcistan Diplomasisinin Tarihi İncelemeleri"**, Tiflis 1998, Cilt 11, s. 371)

ilerliyorlardı. Bu durumu Transkafyasya'yı işgal edecekleri kuşku götüremezdi. Bolşeviklerin bu tehdidi karşısında Müslümanlar ve Gürcüler bir miktar kuvvetleriyle mücadele etmekteydiler. Fakat bir yandan Türk, diğer yandan Bolşevik tehlikesi, Gürcistan'ı ve Ermenistan'ı zor durumda bırakmaktaydı.

Türk ordusunun Gümrü'yü işgal etmesinden sonra Karakils istikametinde ilerlemesi ve Erivan ile Tiflis için bir tehdit oluşturması genel durumu daha da güçleştirdi. Ancak Batum Konferansı'na katılan Alman temsilciler, Kafkas politikasına uygun olarak Türkiye Transkafkasya'nın ihtilaflarından yararlanma imkânı buldular. Böylece Transkafkasya'nın korku ve zaaflarını değerlendirerek, bölge siyasetine dahil oluverdiler.

Batum'da gizlice Ermenistan ve Gürcistan temsilcilerle anlaşmaya çalışan Alman temsilciler, aynı zamanda Sovyet Rusya'yı da unutmadılar ve Transkafkasya'yı eski hamisi ile barıştırmak için teşebbüste bulundular. Almanlar, Sovyet Rusya'yı Transkafkasya'ya saldırmamaya ikna etmeye çalışırken Gürcülere de birtakım ekonomik ve siyasi imtiyazlar karşılığında bağımsızlıklarını elde etmede gereken cesareti verdiler ve eski Rusya yerine yeni hamiliği üzerine alacaklarını taahhüt ettiler.

Bu şartlar dahilinde Transkafkasya birliğinin ayakta durmasına artık imkan yoktu. Gürcüler kendilerini sağlama aldığına ve Azerbaycan'ın da Türkiye'ye meyli olduğu bilindiğine göre, geriye bir Ermenistan kalıyordu. Ancak onun da geleceği meçhul görünmekteydi. Öyleyse bu birlik dağıtılmalı, herkes başının çaresine bakmalıydı.

Bu süreç tamamladığı sırada, Batum'daki Türk heyeti, taleplerinin yerine getirilmesi için, Transkafkasya heyetine 72 saatlik bir süre tanıyan 26 Mayıs 1918 tarihli ültimatomunu gönderdi. Aynı tarihte, Transkafkasya Seym'i, Batum Konferansı'nda ortaya çıkan durumu görüşmek üzere toplandı[31]. Aslında Seym

[31] მაყვალა ნათმელაძე, "საქართველოს ისტორია XIX-XX საუკუნეებში", ტომი 4. თბილისი 2012, გვ. 211. (Makvala Natmeladze, "**Gürcistan Tarihi XIX-XX Yüzyıllarda**", C.4, Tiflis 2012, s. 211)

tarihli bir gününü yaşıyordu. Çünkü bu nihai toplantısıydı ve az sonra varlığına son verecekti.

Sosyal Demokrat Parti, Seym'in bir toplantısını; Transkafkasya Cumhuriyeti'nin hala mevcut olup olmadığını evet veya hayır şekilde cevap verilmesini istemek suretiyle açtı. Yine bit sosyal Demokrat olan Çereteli, bu soruya mukabil uzun bir açıklamaya dayanan konuşmasını yaptı.

Çereteli:

"konuşma onurunda bulunduğum Sosyal Demokrat Parti her zaman Transkafkasya halklarının birliğinin sözcüsü oldu. Her zaman Transkafkasya halkının çıkarlarının başarıyla sunulması için bu halkın gücünün diğer Transkafkasya halklarının gücü ile birleşmesi gerektiğini düşündü. Tek bir iradesinin mevcut olması gerekir. Bütün Transkafkasya'yı içine alan tek bir organizasyonun olması gerekir. Bu tek bir irade buna karşı gelebilir. Sosyal Demokrat Parti'nin bütün faaliyetlerine ilham veren bu idealdir. Ancak güncel durum, konuşmaya zorunlu olduğumuz gibi yalnızca bu idealden ibaret değildir. Yalnızca arzu ettiklerimizden de ibaret değildir. Temsil ettiğimiz nüfusun güçleri çabalarla ortaya çıkabilecekti. Biz her zaman bütün Transkafkasya halklarının güçlerinin birleşmesinden yana olarak ve bu çabaya her türlü desteğimiz vererek şu andan bu birliğin gerçekleşmediğini, olayları müşahede edemediğini ve politik faaliyetleri yerine getiremediğini görmek durumundayız, buna göre davranmak zorundayız. Bizim dışımızda bulunan güçlere olduğu gibi, halkımıza da gerçek ve açık politik faaliyetler üretmek durumundayız ve bu kararlı anda dış düşmanın yalnızca bize karşı olmadığını ancak daha önceden de Transkafkasya toprağını ele geçirdiğini açıklıyoruz. Transkafkasya halklarını arasında faaliyet, irade birliği, savaş ve barış meselelerini içeren konularla ilgili, kararlı bir durum şu anda yok. Güncel olarak kesin bir Transkafkasya mevcut değil" diyordu.[32] Böylece

---

[32] სვანიძე მ., "11 მაისი-4 ივნისი ბათუმის კონფერენცია და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსება", ქართული დიპლომატია, ტომი 6, თბილისი 1999 წ., გვ. 74. (Svanidze M., "**11Mayıs-4 Haziran Batum Konferansı ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyetinin Kuruluşu**", Gürcistan Diplomasisi, Cilt 6, Tiflis 1999, s. 74)

Çereteli, Transkafkasya Cumhuriyeti'nin varlığından bu yana yürüttüğü siyaseti ve son günlerin olaylarını değerlendiriyordu.

Bundan sonraki konuşmasında ise Sosyal Demokratların daima Transkafkasya'nın bütünlüğüne ısrar ettiklerini ancak Batum Konferansı'nın bu görüşlerinde yalnız kaldıklarını gösterdiğini, Türkiye saldırdığında yarısı düşmana karşı sempati duyarken, Transkafkasya'nın diğer yarısının buna direndiğini fakat böylece Transkafkasya federasyonunun hayalden başka bir şey olmadığını kanıtladığını ifade etti.

Çereleti:

" Sosyal Demokrat Parti'nin şimdi Gürcistan halkına şunu söylemekten başka hiçbir seçeneği yok" derken, Transkafkasya Seym'ine de yapacak birşey bırakmayan sonuç cümleciğini ekliyordu: "Şu anda yalnızsınız... Eğer çıkarlarınızı savunmak ve kendinizi kurtarmak istiyorsanız, kendi devlet mekanizmanızı ve hükümetinizi kurmalısınız".[33]

Bunun üzerine Transkafkasya Seym'i, Transkafkasya Cumhuriyeti'ni kurmuş halklar arasında, savaş ve barış meseleleri üzerinde esaslı fikir ayrılıkları meydana çıkması ve Transkafkasya adına hareket edecek otoriter bir devlet hâkimiyetinin olmaması sebebiyle, Transkafkasya'nın dağılması gerçeğini kabul ederek yetkilerini bıraktığını açıklıyordu. Bu karar, aleyhte 2 oya karşı oy çokluğu ile kabul edildi.

Seym Başkanı Çheidze, Transkafkasya'nın dağılarak yetkilerini bıraktığını ve kendi feshini onayladığını dünyanın belli başlı merkezlerine gönderdiği telgraflarla bildirildi.[34]

Böylece 26 Mayıs'ta kendi varlığına son veren bağımsız Transkafkasya Federasyonu, 9 Nisan'da ilan ettiği bağımsızlığının yaklaşık 1 ay sonra kaybediyordu.

---

[33] მ. ნათმელაძე, გვ. 217. (M. Natmeladze, a.g.e., s. 217)

[34] ДМЗГ, №163, с. 331. ("**Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**", Tiflis 1919, №163, s. 331)

1.5. 26 Mayıs, 1918 Tarihinde Gürcistan Cumhuriyeti'nin Kurulması

Batum Konferansı 11 Mayıs'ta toplandığında Türk ve Transkafkasya hükümeti temsilcileri, birbirlerinden tamamen farklı beklentiler içindeydiler. Transkafkasya delegeleri, Brest Litovsk Barış Antlaşması'na göre, Türkiye ile barış yapmayı umarken, Türk delegelerin yeni arazi talepleriyle karşılaşınca, Transkafkasya birliğinin tehlikeye düştüğünü anlamakta gecikmediler. Çünkü bu defa Türkiye'nin istekleri 1878 sınırını aşarak, 1828 sınırına ulaşıyordu. Yani Türkiye, Kars, Ardahan ve Batum'dan sonra Ahıska, Ahılkelek ve Gümrü-Culfa demiryolu hattının kendilerine teslimini istiyordu. Böylece yeni talep edilen arazilerden Ahıska, Ahılkelek ve kuzeyde küçük bir bölge Gürcülere, Gümrü'den Culfa'ya kadar uzanan büyük bir kısmı Ermenilere aitti. Bu hat üzerinde bulunan merkezlere ise Gümrü, Eçmiadzin, Erevan, Nahçıvan ve Culfa idi. Bu bölgelerin boşaltılması Ermenilere göre hemen hemen dörtte üç oranında toprak kaybı demekti. Ayrıca elden çıkarılacak olan bölge verimli ve iyi iskan edilmiş vadilerdi. Bu durumda böyle bir talebin kabul edilmesi demek Ermenistan'ın yok olması demekti. Ancak Türkiye Azerbaycan'a ulaşmak için bu hattı kesinlikle elde etmek zorundaydı. Bunun için de askeri harekata geçmiş bulunuyordu.

Transkafkasya Federasyonu'nun tek Müslüman üyesi olan Azerbaycan da Bolşeviklerin elinde bulunan Bakü'nün kurtarılması için Türkiye'nin yardımını talep ediyordu. Zaten Türkiye'nin Gümrü-Culfa demiryolu hattının kendilerine verilmesini istemesindeki tek gaye Bakü petrollerini korumak, kuzey İran'da bulunan İngilizlerin Azerbaycan'da toplanmasını önlemek ve Türkistan'a yapacağı askeri operasyonlarda Bakü'yü stratejik bir yer olarak kullanmaktı.

Türk ordusunun Gümrü'nün zaptından sonra, Karakilis istikametinde ilerlemesi tek gücün, Batum Konferansı'na güçlü bir heyetle katılmış olan Almanya olacağını düşünmeye başladılar. Çünkü bu sırada Batum'daki Alman Heyeti Başkanı Fon Lossov, Türkiye ve Transkafkasya heyetleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmek için Transkafkasya heyetine arabuluculuk teklifinde

bulundu. Azerbaycanlı delegelerin bu konuda Türk heyetinin fikrinin alınması gerektiğini söylemelerine rağmen heyet bu teklifi kabul etti. Ancak teklif götürüldüğünde Türk heyeti bunu reddetti.[35] Bu durumda ortaya tek bir sonuç çıkıyordu. Transkafkanya'nın dağılacağı gerçeği. Transkafkasya heyetinin Gürcü delegeleri, bu gerçeği Türkiye'nin yeni arazı taleplerinin ellerine verildiği 11 Mayıs 1918 tarihinden itibaren görmüş durumdaydılar. Bunun için başlarının çaresine bakmak gerektiğini ta o günden anlamış bulunuyorlardı. Batum'da Kafkaslardaki çıkarlarına bağlı olarak yürütecekleri siyasette uygun fırsatı bekleyen Almanlarla, Gürcü-Alman anlayışının avantajlarını karşılıklı konuşarak açıklığa kavuşturan Gürcü delegeler, böylece Almanya'nın bölge siyasetine dahil olmak için beklediği fırsatı da vermiş oluyordu.

Batum'da Gürcü delegelerin Alman temsilcilerle yaptıkları gizli görüşmelerin sonucu olarak, Gürcistan Milli Şurası, 14 Mayıs'ta Fon Lossov ile Gürcistan'ın milletlerarası ve iç politikası konularında Almanya'nın yardımını istemek üzere Gürcü Milli Konseyi Başkanı ve Gürcistan'daki Sosyal Demokrat Parti'nin Lideri Jordanya'yı görevlendirdi.

Batum'da Gürcü delegeler, Jordanya ve Almanlarla yaptıkları 22 Mayıs 1918 tarihli görüşmelerde, Gürcistan'ın bağımsızlığını ve arazı bütünlüğünü, birtakım imtiyazlar karşılığında sağlayarak Alman desteğini elde ettiler. Avalov'un hazırladığı bağımsızlık tasarısının Gürcü üyeler ve Jordanya tarafından kabul edilmesiyle, Jordanya bu tasarıyı alarak Tiflis'e götürdü. 23 Mayıs'ta da Gürcistan'ın bütün limanlarında bulunan gemilerin tonilatosunun Almanya'nın emrine verilmesini sağlayan anlaşma tasarısı hazırlandı.

24 Mayıs'ta, Gürcülerle Almanların hazırladıkları bütün anlaşma tasarıları gözden geçirildi. Böylece 24 Mayıs'ta her şey tamamlanmış oldu. Bunun üzerine 24 Mayıs'ı 25 Mayıs'a bağlayan gece, Batum'daki Gürcü delegeler, Çhenkeli imzasıyla Tiflis'teki General Kvinitadze'ye Gürcistan Milli Konseyi Başkanına ulaştırmasını istedikleri bir telgraf gönderdiler. Bu telgrafta "Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanının bundan sonra geciktirilmesi düzeltilmeyecek sonuçlar verebilir. Almanya'nın

[35] სილაგაძე ა., გურული ვ., გვ. 45. (Silagadze A., Guruli V., a.g.e., s. 45)

arabuluculuk teşebbüsü başarısız oldu. Sadece bir şey kalıyor, Almanya tarafından desteklenen bağımsız Gürcistan'ı Türkiye'nin işgal etmesine karşı koymak. Gürcistan hükümeti yanında Alman temsilci Graf Schulengburg olacak ve bağımsızlık ilan edildiği anda onu acele Almanya'nın Tiflis'teki Temsilcisi olarak tanımak zaruridir. Almanya ile birtakım antlaşmalar artık imzalamak için hazırdır. Bağımsızlığın ilanı hususunda acele haber bekliyorum" deniyordu.[36]

25 Mayıs günü ise Gürcü delegelerin yanına gelen Fon Lossov'un yaveri, düzenlenen antlaşmaların tam metnini aldı ve bu metinleri, Türklerin arabuluculuk tekliflerini kabul etmemesi, Transkafkasya'nın dağılacağı gerçeğinin ortaya çıkmasıyla Batum'da kalmasının artık bir anlamı olmayacağını anlayan ve Batum'u terk etmek üzere harekete hazırlanan Minna Horn gemisindeki Fon lossov'a götürdü. Gemi Poti'ye gitmek üzere yola çıktı. Lossov, Poti'de Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanını bekleyecek ve daha sonra Gürcistan'ın bağımsızlığının ve arazi bütünlüğünün sağlanması karşılığında elde ettikleri birtakım imtiyazların Batum'da hazırlanmış belgelerini imzalayacaktı.

26 Mayıs günü geldiğinde artık Transkafkasya Federasyonu'nun Başkenti Tiflis, tarihi bir günü yaşıyordu. Saatlik ömrü kalan Transkafkasya birliğinin parçalanması ve bağımsız Gürcistan'ın doğması an meselesiydi. Transkafkasya Seym'i toplandığında bir aylık cumhuriyete son darbe vurma işi Gürcü Sosyal Demokrat İrakli Çereteli'ye düştü. Çereteli Seym'de yaptığı iki konuşmadan ilkinde, Transkafkasya'nın varlığının sürdürememesinin nedenlerini, ikincisinde ise Transkafkasya Müslümanlarının (Azerbaycanlılar) Türkleri muhabbetle karşıladıkları için Transkafkasya'nın varlığını yok ettiğini belirtti. Çereteli konuşmasının sonucu, Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanının tam vaktı olduğunu söyleyerek getirdiğinde, Seym için artık yapacak bir şey kalmadı. Bunun üzerine bu tarihi konuşma gibi, yetkilerini terk ederek kendi feshini onayladığı tarihi bu kararla varlığına son verdi.[37]

Transkafkasya'nın dağılması için oy veren Seym üyeleri salonu terk eder etmez diğer bir grup içeriye girdi. Bunlar Gürcü Milli Konseyi üyeleriydi. Bu grup,

---

[36] სილაგაძე ა., გურული ვ., გვ. 53. (Silagadze A., Guruli V., a.e., s. 53)
[37] მ. ნათმელაძე, გვ. 221. (M. Natmeladze, a.g.e., s. 221)

bütün Gürcü politik partilerini, Sovyetleri, orduyu, kooperatifleri, ticaret odalarını, azınlık gruplarını (Müslüman-Yahudi) ve diğer çeşitli örgütleri temsil eden Milli Kongre tarafından seçilmişti. Milli Kongre, Noe Jordanya'yı Gürcü Milli Konseyi'nin Başkanı olarak seçmişti. Jordanya başkan olarak 26 Mayıs'ta yaptığı açılış konuşmasında, Gürcü demokrasisinin duygularını açıklarken özellikle yeni Gürcü devletinin olmak zorunda olduğunu ifade etti. Konuklar arasında Kont Schulenburg, diğer Alman subaylar, Leonid, Tiflis'in ileri gelenleri ve Gürcistan'ın silahlı kuvvetler temsilcileri bulunuyorlardı.

Jordanya konuşmasında şunları söyledi:

" Bugün trajik olduğu kadar nadir bir tarihi olayın tanıklarısınız. Bu salonda bir devlet son buluyor ve şimdi aynı salonda başka bir devlet oluşuyor. Bu iki devlet arasında biri doğarken biri ölüyor... Yeni Gürcü devleti bugün kuruluyor, bu devlet, hiçbir milletin, hiçbir halkın, hiçbir devletin çıkarlarına ters düşen bir iş yapmayacaktır. Amacı içinden geçtiğimiz tarihi, toplumsal ve siyasal karışıklığın ortasında varlığını korumaktır... . Yüzyıllar boyu Gürcistan kendine özgü ahlaki niteliğini, doğal düzenini, toprağını korumak için savaştı. Fakat varlığı için savaşırken, başkalarına asla saldırmadı... Gürcü halkı bu tarihi büyük rolü prensip için kabul etti. Diğer halklarına birlikte çıkarlarının düzenini, bu soylu özlemlerini günümüze kadar korudu...".[38]

Jordanya, Gürcistan'da ve dışarıda yaşayan bütün halklarına dostluk kurmak istediklerini belirterek konuşmasına şöyle devam etti:

"Biz bir kısmı bizim ülkemizde bir kısmı da dışarıda yaşayan Ermeni halkının trajedisine özel önem vereceğiz. Ermeni halkı Gürcü çarlarından gördüğü himayeyi aynen bizim aramızda da bulacak.

Biz Transkafkasya halkının çoğunluğunu teşkil eden Müslümanlarla iyi komşuluk ilişkilerinde bulunmak istiyoruz. Biz istiyoruz ki, bizi örnek alarak kendi devletlerini kursunlar ellerini bize uzatsınlar.

---

[38] მ. ნათმელაძე, გვ. 223. (M. Natmeladze, a.g.e., s. 223)

Devletimiz dahilinde milli azınlıklar yaşıyorlar. İlan ediyoruz ki onlar da, devletimizin asıl halkı Gürcüler gibi tam bir hukuka sahip olacaklar.

Bir bayrak altında birleşmiş bir halklar, ülkemiz dışında yaşayan halklarla ittifak edecekler ve şimdi dağıtılan devlet bağı koparılacak, bu devlet Kafkasya'nın konfederatif ittifakı olacak". [39]

Jordanya bu şekilde konuşmasını bitirdikten sonra sıra Gürcistan'ın bağımsızlık bildirisi okumaya geldi. Bildiri, Gürcistan'ın yüzyıllar boyu özgür ve bağımsız bir devlet olarak yaşadığından bahisle şöyle devam ediyordu: "XVIII. yy'ın sonlarında güçlü düşmanları tarafından her yanından kuşatılan Gürcistan gönüllü olarak Rusya'nın kendisini dış düşmanlara karşı koruması koşuluyla onunla birleşmeye razı oldu. Büyük Rus İhtilalı cephenin dağılmasına ve Transkafkasya'nın bırakılmasına yol açtı. İhtilal denedi fakat bölge halkının bütünlüğünü koruyamadı. Böylece kendi kendilerine kalan Gürcistan ve bütün Transkafkasya halkı mukadderatlarını ellerine alarak gerekli örgütleri oluşturdular. Ama dış güçlerin baskısı altında Transkafkasya'nın birliği bozuldu ve siyasi bütünlüğü dağıldı.

Gürcü halkının mevcut durumu, Gürcistan'a düşmanlarının boyunduruğundan kendilerini kurtarmak ve serbest gelişmesi için sağlam temellere dayanan kendi devlet örgütlerini kurmak gerektiğini gösteriyor.

Sonuç olarak Gürcistan Milli Meclisi'nce seçilen Gürcü Milli Konseyi 22 Kasım 1917'de bir bildiri yayınladı. Bu bildiride şu kararlar yer alıyordu:

1- Bundan sonra Gürcü halkı egemenlik haklarının kaynağı; Gürcistan da yetkili bağımsız bir devlet olacaktır.
2- Bağımsız Gürcistan devletinin siyasi şekli Demokratik Cumhuriyettir.
3- Milletlerarası anlaşmazlıklarda Gürcistan tarafsız kalacaktır.
4- Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti diğer devletlerle özellikle komşu ülkelerle dostça ilişkiler kurmaya çalışacaktır.

---

[39] ДМЗГ, №164, с. 333-335. ("**Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**", Tiflis 1919, №164, s. 333-335)

5- Gürcü Demokratik Cumhuriyeti topraklarında yaşayan bütün milletlere özgürce gelişmeleri için bütün imkânları tanıyacaktır.
6- Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti, topraklarında yaşayan bütün halklara, milliyet, din, sınıf ve cinsiyet ayrımı yapmadan her türlü sivil ve siyası haklar tanımayı garanti eder.
7- Millet Meclisi toplanıncaya kadar, Gürcü idaresine Milli Konsey vekâlet edecektir. Bu konseyde milli azınlıkların temsilcileri de bulunacaktır. Geçici hükümet Milli Konsey'e karşı sorumludur."[40]

Bağımsızlık bildirisinin okunması salonda alkışlarla karşılandı. Jordanya'nın isteği Üzerine Milli Konsey'in Sekreteryası salonun balkonuna çıktı ve bağımsızlık bildirisi bir kere daha aşağıda toplanan halka okundu.

Böylece 26 Mayıs 1918'de Gürcistan bağımsız bir cumhuriyet olarak resmen ilan edildi.

Aynı gün Jordanya geçici hükümeti oluşturan yeni kabineyi açıkladı. Buna göre yeni kabinede Hükümet Başkanı ve İçişleri Bakanı N. Ramişvili, Dışişleri Bakanı A.Çhenkeli, Harbiye Bakanı, G. Georgadze, Maliye, Ticaret ve Sanayii Bakanı G. Juruli, Milli Eğitim Bakanı G.Lashişvili, Tarım ve Çalışma Bakanı N.Homeriki, Adalet Bakanı Ş.Meshişvili, Ulaştırma Bakanı Lordkipanidze idi.[41]

Jordanya bu açıklamadan sonra Gürcistan'ın kendi devlet para sistemi işlenip hazırlanana kadar eski para sisteminin kullanılmasını istedi ve bu teklif oybirliğiyle kabul edildi.

---

[40] მ. ნათმელაძე, გვ. 226. (M. Natmeladze, a.g.e., s. 226)

[41] ინასარიძე კ., პატარა "ოქროს ხანა" საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკა 1918-1921 წწ. მიუნხენი 1984, გვ. 81-82; ტაბაღუა ი., საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა, კრებული, "საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან" ტომი 11, გვ. 77-85; სილაგაძე ა., გურული ვ., "საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა 1917-1918 წლებში", თბილისი 1998, გვ. 154-155. (İnasaridze k., **küçük "altın Çağ" Gürcistan'ın bağımsız cumhriyeti 1918-1921 yılları**, Münih 1984, s. 81-82; Tabağua İ., Gürcistan'ın bağımsızlığın ilan edilmesi, "**Gürcistan'ın Amerika ve Avrupa ülkelerle ilişkisi**", cilt 11, s. 77-85; Guruli V., "**Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanı 1917-1918 yıllarında**", Tiflis 1998, s. 154-155)

26 Mayıs'ta yeni Hükümet Başkanı Ramışvili imzasıyla, bağımsız Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu, dünyanın belli başlı merkezlerine gönderilen telgrafla ilan edildi. 3 gün sonra Tiflis Sovyet'i İdare Komitesi Gürcistan'ın bağımsızlığını onayladı.

1919 Şubat'ında Gürcistan Halk Meclisi'nin seçilmesinden sonra meclis, 12 Mart 1919'da yaptığı ilk toplantısında Gürcistan'ın varlığını teyid eden 26 Mayıs 1918 tarihli Gürcistan Bağımsızlık bildirisini resmen kabul etti.[42]

26 Mayıs günü Tiflis, tarihi gün ve kararları yaşarken bu arada Batum'da bulunan Türk Heyeti Başkanı Halil Bey, Transkafkasya Heyetine Türk taleplerinin 72 saat içinde kabul edilmesini bildiren bir ültimatom gönderdi.

Ültimatom akşam saat 9'da Transkafkasya heyetinin eline geçti. Ancak Batum'daki heyet, Tiflis'ten kendilerine ulaşan haberde Transkafkasya Seym'inin kendini feshederek Transkafkasya birliğinin bozulduğunu, gündüz saat 5'te Gürcistan'ın bağımsızlığının ilan edildiğini ve yeni hükümetin kurulduğunu bildiriyordu. Bu durumda Türk ültimatomunun alınmasından 4 saat önce Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiş oluyordu.

Bundan sonra Türkiye, Batum'da, Avalov'un çok büyük omurgasız bir yumuşakçalara benzettiği Transkafkasya Cumhuriyeti yerine üç ayrı bağımsız cumhuriyetle görüşmek durumunda kalacaktı.

Bunun üzerine Batum'daki Transkafkasya heyeti, Halil Bey'e hitaben bir mektup yazarak, Transkafkasya hükümetinin dağıldığını ve Gürcistan'ın bağımsızlığının ilan ettiğini bu durumda Türk ültimatomunun kabul edilmesinin mümkün olamayacağını bildirdi.

Vehip Paşa, Batum Konferansı'ndaki son durumu 27/28 Mayıs 1918'de Enver Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla iletti. Vehip Paşa telgrafında, Alman Temsilci General Fon Lossov'un Türk Ültimatomunu beklemeden Batum'dan ayrıldığını, Gürcülerin bağımsızlıklarını ilan ettiklerini ve 27 Mayıs öğleden sonra 4'te

[42] მ. ნათმელაძე, გვ. 227. (M. Natmeladze, a.g.e., s, 227)

Transkafkasya Heyeti Başkanı Çhenkeli ve 18 arkadaşının Batum'u terk ettiğini yakında barış müzakerelerine başlamak üzere döneceklerini ve bu süre zarfında bir cephe harekâtı yapılmamasını söylediklerini[43] belirtti. Ancak Türk askeri istihbaratı Gürcü delegelerin 27 Mayıs'ta Poti'de bulunan General Fon Lossov nezdine gittiklerini tesbit etti. Alman temsilciler Batum'da Gürcü delegelerle yaptıkları gizli görüşmelerde, Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmeleri durumunda Türkiye'ye karşı toprak bütünlüğünü korumayı ve bunun karşılığında birtakım siyasi ve ekonomik imtiyazlar elde etmeyi amaçlayan antlaşma metinleri hazırlamışlar ve bu antlaşmaları imzalayıp karşılıklı yürürlüğe koyabilmek için, Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanını ve daha sonra bu antlaşmaları imzalayacak bağımsız Gürcistan delegelerini beklemeye başlamışlardı.

Transkafkasya heyeti Batum'u terk etmeden önce Türk heyetine gönderdikleri mektupta, Transkafkasya Federasyonu'nun dağılarak Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan ettiğini bu yüzden Türk Ültimatomunun kabul edilemeyeceğini bildirmişlerdi. Ancak bu karar Türkiye'yi hiçbir suretle bağlamadığı gibi kendisini ilgilendiren bir mesele de değildi. O ültimatomunu göndermişti ve bunun için tanınan 72 saatlik sürenin bitimini bekleyecekti.

Almanya 22 Nisan 1918'de Kafkas siyasetine dahil olmak için tayin ve tesbit ettiği imparatorluk kararlarını Batum Konferansı sırasında büyük ölçüde olgunlaştırma imkanı buldu. Türkiye'nin yeni talepleri karşısında ortaya çıkan Türkiye Transkafkasya ihtilafları sonucu, Transkafkasya Federasyonu'nun dağılmasının kaçınılmaz gerçeği bu imkânı, Almanya'nın aradığı bir fırsat olarak ayağına getirdi.

Batum Konferansı'nda ileri sürülen yeni taleplerde, Türkiye'nin bir an önce Azerbaycan'a ulaşmak için Gümrü-Culfa demiryolu hattını istemeleri, bunun sonucu Ermenistan'ın dörtte üçünün yok olması ve bu hatla Ermeni-Gürcü bağlantısının Türkiye'nin kontrolüne geçmesi Gürcistan için büyük bir tehdit unsuru oldu.[44]

---

[43] A.g.e., s. 227.

[44] ДМЗГ, №158, с. 308. ("**Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**", Tiflis 1919, №158, s. 308)

Sınırlarının güvenliğinin Türkiye'ye karşı korunması gerekliydi. Bunu da sağlayabilecek tek şans ve kuvvet Almanya gözüküyordu. Almanya ise bunun için çoktan hazırdı.

Durum ortada olduğuna göre Gürcistan için tek yapılacak şey, Batum'daki Alman temsilcilerle konuyu görüşerek Alman desteğinin ne şartla dahilinde sağlanacağını müzakere etmekti. Bu amaçla Gürcü Milli Konsey, Başkan Jordanya'yı Batum'da Almanlarla yapılacak görüşmelere önderlik etmek üzere görevlendirdi. Batum'da bulunan diğer Gürcü delegelerle Transkafkasya haritası üzerinde Gürcistan sınırları çizilmeye çalışıldı. Almanya'nın desteğinde Gürcistan'ın bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün sağlanması karşılığında Gürcü delegeler Almanlarla birtakım siyasi ve ekonomik imtiyazlar bağışladı ve bütün bunların kâğıt üzerinde gösterildiği antlaşma tasarıları hazırlandı.

Bu yolda ilk hareket, Batum'daki Alman Temsilcisi Fon Lossov'dan geldi. Lossov, Türkiye'nin Transkafkasya ile aralarında arabuluculuk yapma teklifinin reddedilmesi ve Türkiye'nin talepleri karşısında Transkafkasya Federasyonu'nun dağılmasının kaçınılmaz olduğu, bu durumda görüşmelerin sürdürülmesinin, temsilcisi bulunduğu Almanya adına hiçbir anlamı kalmadığı gerekçesiyle Batum'dan ayrıldı. Lossov ve diğer Alman temsilciler Kont Schulenburg haricinde Minna Horn gemisiyle Poti limanına geldiler. Poti'ye geldikleri 25 Mayıs günü Alman Generali Kress Fon Kressenstein kumandasında 3000 Alman askeri de aynı limana çıkarma yaptı.

Bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti'nin ilk başkanı Noe Ramişvili ve Çhenkeli 25 Mayıs'tan beri Karadeniz'in Poti limanında kendilerini sabırsızlıkla bekleyen Fon Lossov ve diğer Alman temsilcilerinin yanına gittiler. Gürcü-Alman ittifakı 28 Mayıs 1918'de Poti'de imzalandı.[45]

Gürcistan ve Almanya arasında imzalanan bu ilk ekonomik geçici antlaşmaya göre Almanya, Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruması

---

[45] ავალიშვილი ზურაბ, "საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წწ. საერთაშორისო პოლიტიკაში", თბილისი 1929, გვ. 93-101. (Avalişvili Zurab, **"Uluslararası Siyasette Gürcistan'ın Bağımsızlığı 1918-1921 yıllarında"**, Tiflis 1929, s. 93-101)

karşılığında, Gürcistan demiryolu sisteminin serbest ve sınırsız kullanımını, Gürcistan limanlarındaki bütün gemilerin tedarikini, stratejik noktaların Alman askerleri tarafından işgalini, Alman-Gürcü madencilik anonim şirketinin kurulmasını, Gürcistan'da Alman parasının serbest tedavülünü, diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin karşılıklı değişimini sağlayan imtiyazları elde etti.

Gürcistan'ın bağımsızlığının Transkafkasya heyetine ulaşmasında sonra, Gürcü delegeler Halil Bey'e bir mektupta durumu bildirerek, bu şartlar dahilinde Türk ültimatomunun kabul edilemeyeceğini belirttiler. Ancak bu durum Türkiye'yi taleplerinden vazgeçirecek bir mazeret değildi. En nihayet bu Transkafkasya'nın veya Gürcistan'ın meselesiydi ve Türkiye'yi hiçbir şekilde bağlamıyordu. Fakat Türkiye, bunu bağlayıcı bir mesele olarak görmemekle birlikte, Gürcistan'ın kendisi müttefiki Almanya ile menfaatlerinin çatıştığı bir ortamda karşı karşıya getirmeye hazır, bağlayıcı bir ülke olduğunu, yani 28 Mayıs'ta imzaladıkları Poti Antlaşması'yla Almanları Türk hareket noktaları üzerinde bir rakip ve hasım olarak davet etikleri henüz bilmiyordu. Ancak çok geçmemeden bu durum öğrenilecekti.

Vehip Paşa 30 Mayıs'ta Enver Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla, Gürcistan'ın verilen teminata güvenmeyerek Almanya'nın tarafa geçmelerini, Limanlardan himayelerine dair söz aldıklarını ve bu durumda Türkiye'nin ültimatomunu kabul edemeyeceklerini, Türk kıtalarının harekât noktaları karşısında fakat Türk tarafınca görülmeyen yerlerde ve önemli istasyonlarda Alman bayrağı ve ufak Alman müfrezelerinin bulunduğunun anlaşıldığı bildirdi.[46]

Yine aynı tarihte Tiflis'in güneyinde bir Alman taburunun ortaya çıktığı bunun ya esirlerden ya da Tiflis'in güneyindeki Alman köylerinden meydana getirilmiş olabileceği belirtilirken, bunların Poti'ye ve oradan da Tiflis'in güneyine sevkinin ihtimali üzerinde duruldu. Tabii o tarihinde durum tam olarak açıklığa kavuşmadığı için Türk askeri istihbaratından gelen haberler değerlendirilmekteydi.

Türk birlikleri ilk defa Almanlarla 28 Mayıs'ta Karakilis'in işgal esnasında karşı karşıya geldiler. Yani Almanya'nın Gürcistan'la Poti Antlaşması'nı imza

[46] A.e., s. 108.

ettikleri tarihte bu karşılaşma gerçekleşti. Bu da Almanların antlaşmayı imza eder etmez yürürlüğe koyduklarını gösteriyordu.

Karakilis'in işgali esnasında bir Alman subay ortaya çıkarak şehrin 50 kişilik bir Alman müfrezesiyle muhafaza edildiğini bildirmesi üzerine durum Ordu Kumandanlığı'na iletildi. Karakilis'in zaptından sonra ise Alman subay ile 50 Alman askeri yakalandı. Sorgulama sırasında bunların esirlerden ibaret olup, Karakilis ve yakınındaki istasyonların muhafazası için Tiflis'teki Alman Komisyonu tarafından gönderilmiş oldukları anlaşıldı.[47]

Türk orduların ileri harekâtı esnasında bu olaylar olurken yeni Gürcü Cumhuriyeti ile Ermeni Milli Meclisi'nin temsilcileri Batum'a gelmek için 29 Mayıs'ta 3.Ordu Kumandanlığı'na mektupla başvurdu. Bilindiği üzere Transkafkasya Federasyonu dağıldıktan sonra Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiş ve 27 Mayıs'ta Çhenkeli başbakanlığındaki Transkafkasya heyeti Batum'u terk etmişti. Türkiye'nin taleplerinin yerine getirilmesi istediği 72 saatlik süre içinde, Trasnkaskasya'da üç bağımsız devlet ortaya çıkmıştı. Şimdi bağımsız Gürcü ve Ermeni devleti temsilcileri Batum müzakerelerini bir sonuca bağlamak üzere Batum'a geliyorlardı.

Temsilciler 30 Mayıs'ta Batum'a geldiler. Gürcü heyetinin riyasetinde aynı zamanda yeni Gürcistan Cumhuriyeti'nin hükümet başkanı olan Noe Ramişvili bulunuyordu.[48]

Ramişvili, 31 Mayıs'ta Halil Bey'e gönderdiği bir mektupla Transkafkasya'nın almış olduğu yeni şekil bir kere de kendisi dile getirerek, Türk hükümet'inin ültimatomunun Gürcistan Cumhuriyeti'ne ait olup olmadığını sordu.[49] Aynı tarihte Halil Bey, Ramişvili'ye gönderdiği cevapta, 26 Mayıs 1918 tarihli ültimatomun Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti'ni teşkil eden her devlet gibi,

---

[47] ავალიშვილი ზურაბ, გვ. 144. (Avalişvili Zurab, a.e., s. 144)

[48] სიორიძე მალხაზ, " **საქართველო და ევროპის ქვეყნები**", თბილისი 1989, ტომი 4, გვ. 54-60. (Sioridze Malkhaz, **"Gürcistan ve Avrupa Ülkeleri"**, Tiflis 1989, Cilt 4, s. 54-60)

[49] ДМЗГ, №168, с. 339. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri"**, Tiflis 1919, №168, s. 339)

Gürcistan için de geçerli olduğunu belirterek, notada gösterilen sürenin bittiğini ve cevabın gece 12'ye kadar kendilerine bildirilmesini istedi.[50]

Halil Bey'in bu kesin cevabı üzerine, Gürcü Heyeti Başkanı Ramişvili 31 Mayıs'ta gönderdiği mektupta, Gürcistan Cumhuriyeti'nin Türkiye ile iyi ilişkiler kurmayı arzu ettiğini, Türkiye'nin menfaatlerinin gözetilmesi ve savaş devam ettiği sürece kıtalarının ve askeri nakliyatın Gürcistan demiryollarıyla karşılanmasına razı olduğunu bildirerek Gürcistan'ın güney sınırının Brest Litovsk Antlaşması'na uygun olarak çizilmesini istedi.[51]

Ramişvili'nin Gürcistan'ın güney sınırının Brest Litovsk Antlaşması'na göre çizilmesini istemesi demek, Türkiye'nin ültimatomunda adı geçen arazi iddialarını reddetmek demekti. Yani Gürcistan Ahıska ve Ahılkelek kazalarını Türkiye'ye vermek istemiyordu. Ancak Ramişvili 31 Mayıs 1918 tarihli mektubuna ek olarak gönderdiği diğer bir mektupta, Ahıska ve Ahalkelek konusunda Türk Hükümetinin taleplerine razı olduğunu bu iki kazanın sınırlarının tayin edilme zamanı geldiğinde Gürcistan'ın hayatı çıkarlarının gözetileceğine inandığını belirtmekteydi. Gürcistan bir önceki fikirlerini değiştirmişti. Onları bu konuda ikna eden de Halil Bey olmuştu.

Halil Bey'in ikna yöntemi ise, her siyasinin bildiği eski bir manevraydı. Yani Halil Bey, bu iki kazanın verilmemesi halinde Türk ordusunu Tiflis üzerine yürümekle tehdit etmişti.

31 Mayıs'ta hem Ermenistan, hem de Gürcistan verdikleri büyük mücadele ve direnmeğe rağmen 26 Mayıs 1918 tarihli Türkiye'nin ültimatomunu kabul etmek zorunda kaldılar. Türkiye'nin ültimatomunun Gürcistan ve Ermenistan tarafından kabul edilmesi üzerine, Tiflis'teki Alman Hükümeti Temsilcisi Sculenburg ve Erkan-ı Harb Yüzbaşı Fon Lida imzasıyla Vehip Paşa'ya bir nota verdi.

---

[50] ДМЗГ, №169, с. 340. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri"**, Tiflis 1919, №169, s. 340)

[51] ДМЗГ, №170, с. 340-341. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri"**, Tiflis 1919, №170, s. 341)

Notada, Alman Genel Karargahının emriyle Alman kıtaatının Gürcistan demiryollarını Poti'den itibaren Karakilis, Pukli?(poyli) Nokafiye Borjum Bakü'ye kadar işgal ettiğini, Sadaklı İstasyonunda bulunan muhafız takımın buradaki Türk takımını ulaşmadan menettiğini, Alman takımının serbestçe geçmesine izin verilmesi için Türk kıtalarına emir verilmesini, Alman birliklerinin Türk birlikleriyle ihtilaftan sakınması için emir aldığını, engel olduğunu taktirde eşkıyanın olduğuna kanaat getirerek ona göre hareket edileceği bildirilmekteydi.[52]

Böylece Vehip Paşa, 2 Haziran'da Gürcü-Alman ittifakından gönderilen bu notaya haberdar oluyordu. Ancak Schulenburg 1 Haziran'da Batum'da bulunan Türk Heyeti Başkanı Halil Bey'e Gürcü demiryolları hakkında gönderdiği bir telgrafta, Türkiye'nin Gürcü topraklarındaki tüm demiryollarının Türk heyetince Gürcü Cumhuriyeti'nden devrini talep ettiğinin henüz öğrenildiğini fakat Almanya ve Gürcistan arasında imzalanan resmi anlaşma gereğince Gürcistan'ın demiryollarını Almanya'ya teslim ettiğini, bu yollardaki asker ve askeri malzeme sevkiyatı imkanını müttefik birlik güçlerine gerekli gördüğü taktirde sağlamak için Alman ordularınca işgal edildiğini, eğer Batum'daki Gürcü heyeti demiryollarını Türkiye'ye verirse bu durumda Almanya ile Gürcistan arasında imzalanan antlaşmaya ters düşüleceğini, sonuçta Almanya'nın Türkiye ve Gürcistan arasındaki böyle bir antlaşmayı tanımayacağını belirterek bu konuda Vehip Paşa'dan önce Halil Bey'i aydınlatıyordu.

Alman hükümeti bu hareketiyle Türkiye ile Kafkas Müslümanlarının birleşmesine resmen engel olacağını gösterirken bu durum Vehip Paşa tarafından Enver Paşa'ya bir telgrafla iletiliyordu.

Görüldüğü üzere, Almanlar Batum'da Gürcü ve Ermenilerle Türkiye'nin talep ettiği şartlar doğrultusunda antlaşma imzalamaya hazırladığı bir sırada, Gürcü delegelerle yaptıkları Poti Antlaşması'nı Türkiye'nin karşısına çıkarıveriyordu. Anlaşılan Almanya Türkiye'ye sen ne kadar kendi şartlarında bir antlaşma imzalamaya hazır olsanda, bundan sonra Kafkalarda istediğin gibi ilerlemeyeceksin

[52] ავალიშვილი ზ., გვ. 196-202. (Avalişvili Zurab, a.g.e., s. 196-202)

mesajını veriyor ve Almanya'yı bir rakip hatta bir hasım olarak görmenin zamanı geldiğini müttefikine belgeliyordu.

11 Mayıs'tan beri Batum'da süren konferans, 4 Haziran 1918'de Batum Antlaşması adı altında, Transkafkasya'nın üç yeni cumhuriyetiyle ayrı ayrı barış ve dostluk antlaşmaları imzalanarak sonuçlandı.

4 Haziran 1918'de Batum'da Gürcistan'la akdedilen barış ve dostluk antlaşmasıyla diğer ek antlaşmaları Türkiye adına Halil Bey ve Vehip Paşa, Gürcistan Cumhuriyeti adına Ramişvili, Odişelidze, Gvazava ve Ritkiladze'den oluşan bir heyet imzaladı.[53]

Türkiye'nin hazırladığı şartlar doğrultusunda Gürcistan'la imzalanan 13 maddelik barış ve dostluk antlaşmasıyla Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri arasında yeni sınır hattını tayin ve tesbit etti. Buna göre Ahıska ve Ahılkelek kazaları Türkiye'ye geçiyordu.

Antlaşmaların imzalanmasından sonra Gürcü Heyeti Başkanı Ramişvili, Gürcistan'ın Türkiye ve müttefikleri tarafından kısa bir zamanda tanınması ve Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulması gereği üzerinde durdu. Halil Bey ise bu konuşmaya verdiği karşılıkta "Bu ilişkiler kısa zamanda kurulacak ve şu anda imzalanan antlaşmalar, Gürcistan'ın bağımsızlığının resmi şekilde tanınması anlamına gelmektedir" dedi.

Böylece Türkiye, Gürcistan'la imzaladığı Batum Antlaşmasıyla, Batum'dan boş elle gitmeyeceğini gösteren muzaffer bir ülke izlenimi veriyor ve istediğini elde ediyordu.

[53] მ. ნათმელაძე, გვ. 241. (M. Natmeladze, a.g.e., s. 241)

II. BAĞIMSIZLIĞIN 3 YILI VE GÜRCİSTAN'IN YENİDEN İŞGAL EDİLMESİ

General Lossov başkanlığındaki Alman heyetinin Batum'da Gürcü delegelerle yaptığı görüşmeler sonunda, Gürcistan'ın bağımsızlığı ve sınırların Alman himayesi altında korunması karşılığında birtakım ekonomik imtiyazların elde edildiği antlaşma tasarıları hazırlanmıştı. Bu tasarılar Gürcistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesinden sonra Poti'de imzalanan bir antlaşma ile resmiyet kazandı. Bununla birlikte Gürcistan'ın Türkiye ile sınır meselesinin çözülmesi ve Rusya'daki durumu konusunda daha esaslı ve muntazam görüşmelerin yapılabilmesi için, Çhenkeli, Nikoladze ve Avalov'dan oluşan bir Gürcü heyetinin Berlin'e gitmesi kararlaştırıldı.

Boylece Poti'den Minna Horn gemisiyle ayrılan Alman delegeler yanlarında Gürcü delegelerden başka A.Zurabof ve Amazasp Ogacanyan'ın temsil ettiği bir Ermeni heyetini de Berlin'e götürdüler. Ayrıca gemide, Sosyal Demokratlardan temsilci olarak Almanya'da tahsil görmüş bir Gürcü, Lado Ahmeteli de bulunuyordu. Bu kişi daha sonra Berlin'de Gürcistan Büyükelçisi olacaktı.[54]

Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin temsilcileri Alman temsilcilerle birlikte 31 Mayıs'ta Konstanza limanına geldiler. 1 Haziran'da özel bir trenle, Berlin'e gitmek üzere hareket eden temsilciler, Alman temsilcilerden bir kısmının Bukarest'te ayrılmasından sonra 3 Haziran'da Berlin'e ulaştılar.[55]

Gürcü heyetinde bulunan Avalov, Alman hükümetiyle Berlin'de yapılacak müzakerelerin, Batum ve Poti'de başlamış görüşmelerin devamı ve sonu olacağını görüşündeydi. Bunun için her şeyden önce Gürcistan'ın bağımsızlığını meselesine ait, esas siyası ve ekonomik bilgileri açıklamak gerektiğini düşünüyordu. Alman hükümetini bu konuda aydınlatmak için Nikoladze'nin ekonomik bir icmal düzenlediğini kendisinin ise Gürcistan'ın tarihi ve siyasi gelişimini anlatma görevini

[54] მ. ნათმელაძე, გვ. 250. (M. Natmeladze, a.g.e., s. 250)
[55] A.e., s. 250.

üzerine aldığını[56] belirten Avalov, bu hususta Alman hükümetine açıklayıcı bir nota sunmuştur.

Avalov'un Gürcü hükümeti adına hazırladığı ve sunduğu 6 Haziran 1918 tarihli notada, Gürcistan'ın tarihi ve siyasi gelişimi anlatılırken, yeni kazandığı bağımsızlık ve gelişme özgürlüğünün sağlanması için, Alman hükümetinden Gürcistan Cumhuriyeti'nin tanınması isteniyordu.

Bu sırada Batum'da 4 Haziran 1918'de imzalanan antlaşmaya Gürcü hükümeti Türk hükümet'inin şartlarını kabul etti. Bu bilginin Berlin'e 5 Haziran'da ulaşması üzerine, Berlin'deki Gürcü heyeti 6 Haziran'da, Alman Dışişlerine şu açıklamayı yapmak zorunda kaldı:

"Gürcistan Türkiye'nin doğrudan baskı altında olduğundan bu antlaşmayı imzalamaya mecbur oldu. Bu şartlar dahilinde imzalanan antlaşmalar önemsiz sayılmalıdır"[57] denilirken ayrıca dört müttefik devlet ve Gürcistan arasında çözülmek zorunda olan meseleler toplamı Brest Litovsk Antlaşması hükümlerine dayanarak birlikte özel bir konferansta görüşülmesi teklif edilmekteydi. Yine 6 Haziran 1918 tarihli bir başka notada ise, dört müttefik devlet ve Gürcistan arasında Brest Litovsk Antlaşması'na uygun barış ve dostluk ilişkileri kurulması için konferans toplanması istenmekteydi. Böylece Gürcistan hükümeti yeni bir konferans teklif etmekle 4 Haziran'da Batum'da imzalanan antlaşmalara yeniden katılmak ümidini kuvvetlendirdikleri gibi, Almanya ile ilişkileri güçlendirmek ve Gürcistan'da bağımsızlık rejimini sağlamlaştırmak için zaman kazanacaklarını düşünüyorlardı.

Gürcülerin 6 Haziran 1918 tarihli notasına Fon Kühlmann 9 Haziran'da cevap vererek, konferans toplanması konusunu kabul ediyor ve yer olarak İstanbul'u gösteriyordu. [58]

Böyle bir konferansı Gürcistan istiyordu, Almanya da onaylıyordu ama bu onaylı istemek tamamen Türkiye'nin menfaatlerine aykırıydı. Gürcistan Batum Antlaşması'yla kaybettiği ve bir sınır meselesi olarak gördüğü bu antlaşmayı,

---

[56] A.e., s. 251.
[57] ჭუმბურძე დოდო, გვ 241. Çumburidze Dodo, a.g.e., s. 241.
[58] A.e., s. 242.

Almanya'yı kendi yanına çekerek feshetmek ve Brest Litovsk Antlaşması çerçevesinde yeni bir barış yapmak istiyordu. Fakat unuttuğu bir şey vardı ki o da Türkiye'nin Batum Antlaşması'yla Kafkaslarda hedeflediği Türk ülküsünü bir basamak olarak kullanmak fırsatını gerçekten kaybetmek isteyişini düşünmekti. Yani Türkiye fırsatlar yaratırken bunları bile bile kaçıracaktı. Bu olacak iş değildi.

Türkiye'nin böyle bir konferansı toplamaması gerekiyordu ve yine Gürcistan ve Almanya da Türkiye'nin böyle bir konferansı kabul ederek Batum Antlaşması üzerinde geri adım atacağını sanmıyorlardı. Yani her şey özde gelip zaman kazanmaya dayanıyordu. Ve Türkiye de bu taktiği izleyecek, Kafkaslarda durumunu sağlama almak için bu konferansın İstanbul'da toplanması fikrini benimseyecekti.

Gerçekten bu teklif, İstanbul'a ulaşır ulaşmaz Babıali teklifi hemen kabul etti. Fakat Türkiye; madem Gürcistan Batum Antlaşması'nı bir sınır meselesi olarak görüyor, Almanya'yı müttefik devletleri de yanına alarak destek sağlayacağını ve Brest Litovsk Antlaşması şartlarında bir barış imzalayacağını umuyorsa, bu Batum Antlaşması'na imza koyan bütün Kafkas milletlerini ilgilendirir mantığından hareket ederek bu konferansa Ermenistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya Devletlerinin de katılmaları gerektiğini düşündü. Bu düşünceleri Almanya'ya iletti ama onların bu hususlaki görüşlerini beklemeye lüzum görmeden Ermenistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya Devletlerine derhal İstanbul'da toplanacak konferansa katılmaları için davetiyeler gönderdi.[59]

Davetiyelerin ulaşmasından sonra ülkeler İstanbul'da yapılacak konferansa delegelerini göndermeye başladı. 14 Haziran'da Alman bandıralı, General vapuruyla Poti'den hareket eden Ermeni ve Gürcü heyetleri 19 Haziran'da İstanbul'a geldi.

Haziran sonlarında Kafkasya'dan gelen 4 cumhuriyet temsilcileri İstanbul'a toplanmış durumunda ve konferansın açılacağı günü beklemekteydiler.

Kafkasya Cumhuriyetlerinin temsilcileri İstanbul'a geldikten sonra Türkiye ve müttefik devletlerin İstanbul'daki temsilcileriyle ikili görüşmelerde bulunarak ülke meselelerini gündeme getirmeye başladılar. Bu meselelerin ve İstanbul'da olma

[59] A.e., s. 243.

gayelerin başında sınır sorunları geldiğinden her ülke temsilcileri kendi tez ve projelerini sunmaya başladı. Türkiye sınırlarla ilgili tezlerin etnoğrafik esaslara göre düzenlenmesini istediğinden projeler ve bu esas dikkate alınarak yapıldı. Ama projeler incelendiğinde Kafkasya Cumhuriyetlerinin çıkarlarının birbiriyle çatıştığı görüldü. Sınırlarla ilgili projelerde ihtilaflı yer ve araziler vardı.

Gürcistan Azerbaycan'dan Karayazı, Borçalı, Signah, Zakatala ve Kazak kazalarını Ermenistan Gürcistan'dan Borçalı kazasını, Azerbaycan'dan Kazak, Karabağ, Zengezur ve Ordubat kazalarını talep ediyorlardı. Kazak ve Borçalı kazaları her üç Kafkasya Cumhuriyetinin paylaşamadığı yerlerdi ve Gürcistan Borçalı bölgesinin Ermeni kısmının Ahılkelek ve Gümrü İdari teşkilatında yeralan Pambak bölgesini işgal ettiklerinden Ermeniler tarafından protesto edilmekteydi.[60]

Bu arada Türk işgali altında bulunan ve Pambak havalisinin Ağustos aynın sonlarında Türk askeri tarafından boşaltılarak İstanbul Konferansı'nın sonucuna kadar eskiden olduğu gibi bulunmak şartıyla Ermeni hükümetine bırakılması kararlaştırılmış, bu durum Ermeni hükümeti nezdinde bulunan Türkiye'nin Siyasi ve Askeri Temsilcisi Mehmed Ali Paşa ile Gürcü hükümeti nezdindeki Abdülkerim Paşa'ya bildirilerek adı geçen hükümetlere bu kararın iletilmesi istenmişti.

Yine Ağustos ayı sonlarında Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti Erivan ve Tiflis'teki Türk temsilcilerine Azerbaycan'ın Ermenistan ve Gürcistan'la olan sınırlarının Azerbaycan birlikleri ve Türk kuvvetlerince birlikte korunacağının bildirilmesini emretmişti.

Görüldüğü üzere Türkiye, İstanbul'da sınırlarla ilgili projeleri incelerken Kafkasya'da da sınırlar üzerinde doğru bildiği kararları almaktan çekinmediğini gösteriyordu.

---

[60] სვანიძე მ., "დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის 1918-1921 წლებში", საქართველოს დიპლომატიური წელიწდეული ტ. 10, თბილისი 2003, გვ. 64. (Svanidze M., "**Batum için Diplomatik Mücadelesi 1918-1921 yıllarda**", Gürcistan Diplomasisi cilt 10, Tiflis 2003, s. 64)

Bütün bu tezler, projeler ve görüşmeler yapıladursun İstanbul'daki temsilciler konferansın hala ne zaman toplanacağını büyük bir merakla beklemekteydiler.

Zurab Avalov hatıratında " Almanya ve müttefiklerle konferansı hazırlamak için sürüncemelerle geçen neticesiz görüşmeler yapılmaktaydı. Haftalar geçiyordu, konferans ise davet edilmiyordu" diyordu.[61]

Adı geçmişine rağmen Türkiye asla bu konferansı toplamadı ve temsilcilerin bir kısmı Kasım başlarında ülkelerine geri döndüler.

Ancak savaşın akıbeti Türkiye ve müttefiklerinin aleyhine gelişiyordu ve maalesef acı son, kader birliği yapan bu ülkelerin kapısını çalmak üzereydi.

[61] A.e., s. 65.

2.1. Mondros Ateşkes Antlaşması

1914-1918 yılları arasında yapılan ve dünya tarihinin en kanlı savaşlardan biri olan I.Dünya Savaşı'nda V.Mehmet Reşat yönetimindeki Osmanlı İmparatorluğu İttifak Devletleri denilen Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alarak, İtilaf Devletlerine; İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya'ya karşı savaştı. Savaşın ilk yıllarında Karadağ, Sırbistan, Romanya, daha sonraki yıllarında ABD, Japonya, Yunanistan, Belçika, Portekiz İtilaf Devletlerinin yanında savaşa katıldı. Sömürge durumundaki birçok devlet de dolaylı olarak savaşta görev aldı.

28 Temmuz 1914'te başlayan I.Dünya Savaşı'na, o dönemde siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri yönden bunalım içindeki Osmanlı Devleti, Almanların ekonomik ve askeri yardım vaatleri ve İttihat ve Terakki Partisi önderleri Enver Paşa, Cemal Paşa Talat Paşa'nın şahsi kararları sonunda katıldı. 2 Ağustos 1914'te önce gizli bir Osmanlı İmparatorluğu-Almanya ittifak anlaşması imzalandı. Aynı gün seferberlik ilan edildi. Akdeniz'de İngilizlerin baskısından kaçan Goben ve Breslaw adlı Alman savaş gemilerinin, 27 Ekim 1914'te Karadeniz'e açılıp Sivastopol ve Odesa'yı bombalaması üzerine, Rus Ordusu 2 Kasım 1914'te doğudan taarruza geçti. İngiliz ve Fransız savaş gemileri 3 Kasım 1914'te Çanakkale Tabyalarını topa tutmaya başladı. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu fiilen savaşa girdi. 5 Kasım'da, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 11 Kasımda bütün Müslümanların Halifenin yanında düşmana karşı savaşa çağrılması anlamına gelen "Cihad-ı Ekber" halka duyuruldu.

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda 9 ayrı cephede mücadele verdi. 1918 yılının Ekim ayında Dörtlü İttifak devletlerinin yenildikleri belli oldu. Almanların batı cephesinde geri çekilmesi, Balkanlarda ve Filistin'de Antanta devletlerinin başarılarından sonra Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Almanya, tarafsız devletlerle barış için müzakerelere başladılar ve Osmanlı hükümeti 30 Ekim 1918 tarihinde Üçlü İtilaf devletleriyle Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayarak savaştan çekildi.

26 Ekim'de Mondros'a gelen Türk heyeti, 27 Ekim'de mütareke masasına oturdu. Görüşmelere Türkiye'ye daha önceden verilmemiş olan mütareke projesi metninin okunmasıyla başlandı. Projedeki şartlar oldukça ağırdı. Ancak maddeler üzerinde ufak çaplı bazı değişikliklerden başka birşey yapılamayacağını hemen anlaşıldı. Çünkü Amiral Calthorpe sadece bu şartları Türk delegelerine imza ettirmeye memurdu.[62]

Mondros'taki görüşmelerde Türk tarafı birtakım ödünler elde etmeye çalıştı. Orijinal taslakta, Osmanlılardan, savaşın bitmesine yakın alelacele işgal ettikleri bütün doğu bölgelerinden kuvvetlerini çekmeleri isteniyordu. Sorun olan doğu bölgeleri Kuzey İran ve Transkafkasya'ydı, elbette Baku'yla üç önemli vilayet, Batum, Kars ve Ardahan da içinde olmak üzere. Osmanlı heyeti bu üç vilayet konusunda zorlu, katı bir tavır sergiledi. Buna karşın İngiliz komutan Amiral Calthorpe, stratejik Transkafkasya değil, diğer Doğu Anadolu toprakları üzerinde uzlaşmayı kabul etti. Özellikle Batum bölgede etkin bir kontrol sağlamak için kilit nokta olarak görülüyordu; çünkü Baku, çevresindeki petrol alanlarına bağlanan demiryolu ve petrol boru hattıyla Kafkaslarda önemli, stratejik bir köşe başıydı. Böylece yenik Osmanlı ordusu, mütareke koşulları uyarınca, Kuzeybatı İran, Baku, Batum ve Transkafkasya'nın geriye kalanından çekilmek zorunda kaldı. XV. maddesine göre, bütün Transkafkasya demiryolları da İtilaf denetimine veriliyordu.[63]

Mondros Ateşkes Antlaşması Türkiye için ağır olmakla beraber Rusya için de tehlikeli oldu. Çünkü Antanta devletleri için Boğazların açılmasından sonra İngiltere ve Fransa Bolşeviklere karşı olan Ak Hareketine cephane, erzak ve para ile yardım edebilirlerdi. Bu güçlerin başarısızlığı halinde ise Sovyet Rusya'ya karşı savaş açabileceklerdi.[64]

---

[62] ჯავახიშვილი ნიკო, "თურქი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწენი ქართველ და გერმანელ დიპლომატთა თვალით (1918-1921)", გვ. 129. (N. Cavakhişvili, **"Gürcü ve Alman Diplomatlar Gözüyle Türk Siyasetçi ve Subaylar (1918-1921)"**, Gürcü Diplomasisi Dergisi, c. 12, Tiflis 2005, s. 129)

[63] B. Gökay, **"Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye"** (1918-1923), İstanbul 1998, s. 47.

[64] სვანიძე მიხეილ., "თურქეთის ისტორია", გვ. 9. (M. Svanidze, **"Türkiye Tarihi"**, Tiflis 2005, s. 9)

Mondros görüşmeleri Türklere Boğazlar üzerinde de hiçbir olumlu uzlaşma zemini bırakmadılar. İtilaf güçlerinin Karadeniz'e geçişinin güvence altına alınması, Karadeniz'e hakim olmak ve dolaysıyla Kafkaslar, Hazar ve Güney Rusya bölgelerindeki konumlarını sağlamlaştırmak için olağanüstü önemde görülüyordu. Bu yüzden Türkiye'yle yapılan mütarekenin ilk maddesinin Boğazlar'ın açılmasına hükmetmesi ve böylece "bizim (İtilafçıların) Güney Rusya'yla bağlantımızın yeniden kurulması" bir rastlantı değildi.[65]

Türkiye'yle yapılan mütareke tartışmalarının sonuçlanmasının hemen ertesi günü, Savaş Bakanlığı, XV. maddeyi uygulamak üzere, İngiliz Mezopotamya Ordusu'na Baku'yu ve çevresindeki petrol alanlarını işgal etme emri verdi. Harekete geçen Tuğgeneral William Montgomery Thomson (Kuzey İran'daki İngiliz seferi kuvvetleri komutanı) 14 Kasım 1918'de, son Osmanlı askerlerini de Baku'dan çıkarmakla görevlendirildi. Thomson 17 Kasım'da Kuzey İran'dan gelerek Baku'ya girdi.[66]

4 gün süren mütareke görüşmelerisonunda Türkiye 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzaladı.

31 Ekim 1918 tarihinden itibaren yürürlüğüne girecek olan bu antlaşmayla Türk milletinin hayat hakkı bilfiil elinden alınmaktaydı. Yine bu antlaşmayla İtilaf Devletleri Kafkasya'nın kaderiyle de istedikleri gibi oynama hakkını elde etmekteydiler.

Kuzey İran'da ve Kafkasya'da kullanılmak üzere büyük kuvvetler hazırlanan zarurı ve bu istikametin müttefikler için çok önemli olduğunu, en önemli görevlerinin Kafkasya'daki petrol kaynaklarının zatpedilmesi[67] olarak belirleyen İtilaf Devletleri, nihayet bu arzularına kavuşma imkanını buluyorlardı.

---

[65] B. Gökay, a.g.e., s. 47.
[66] A.e., s. 48.
[67] N. Cavakhişvili, a.g.e., s. 131.

Bilindiği üzere Rusya'da 1917 Mart ayında Çarlık rejimine karşı başlayan ayaklanma Kasım ayında Bolşevik rejimin kurulması ve 1918 Ocak ayında Rus ordusunun dağılması ile sonuçlandı. Rus ordusunun çekilmesi üzerine, onların boşalttığı alanlarda Antranik komutasındaki Ermeni birlikleri "Batı Ermenistan Geçici Hükümeti" ilan ettiler. Ancak hücuma geçen Türk ordusu karşısında tutunamayarak dağıldılar. 26 Şubat 1918'de Erzincan, 27 Şubat'ta Trabzon, 12 Mart'ta Erzurum, 2 Nisan'da Van kurtarıldı.

3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması ile Rusya savaşta kazandığı toprakları terk ederek 1878 öncesi sınırlara dönmeyi kabul etti. Bu sırada Tiflis'te kurulan Transkafkasya Cumhuriyeti'nin direnmesi üzerine Halil Paşa kumandasında ileri harekete geçen Türk ordusu 25 Mart'ta Oltu, 3 Nisan'da Ardahan, 5 Nisan'da Batum, 15 Mayıs'ta Gümrü, 20 Temmuz'da Nahçivan'ı aldı ve 15 Eylül'de Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu Bakü Muharebesi'i kazanarak Bakü'ye girdi. Ekim başında da bir Türk müfrezesi Dağıstan'da kontrolü ele aldı.

Ancak 30 Ekim'de imzalanan Mondros Mütarekesi uyarınca Türk ordusu işgal ettiği Kafkasya toprakları bırakarak 1914 sınırına geri çekildi. Türk ordusunun boşalttığı Batum, Ardahan ve Kars'ta kurulan Milli Şura Hükümetleri 1919 ilkbaharında Kafkasya'daki İngiliz kuvvetleri tarafından tasfiye edildi.

2.2. İngilizlerin Batum'a gelmesi

Transkafkasya'daki ekonomik kaynakların zenginliği, İtilaf Devletlerin güçlü müttefiki İngilizlerin, bölgeye olan emperyalist yaklaşımlarını körükleyen faktörlerden başlıcasıydı. İste ekonomik ve siyasi çıkar düşünceleriyle bölgeyi işgal eden İngilizler, üslendikleri merkezlerden bölgeyi kontrole ve olayları gözlemeye başladılar.

İngilizlerin üslendikleri merkezlerden en önemlileri olan Batum ve Tiflis Vilayetlerinin Azerbaycan ve Ermenistan'a geçişini sağlayan ana güzergâh üzerinde oluşu İngililtere açısından oldukça mühimdi. Bu yüzden İngililtere Gürcistan'ı tampon bir devlet olarak kullanma gerçeğini ve fırsatını değerlendirmekte gecikmediler.

İngilizler ülkelerinden çok uzakta olan bu bölgeye siyası ve ekonomik çıkarlar elde etmek için gelmişlerdi ama hem bölgedeki siyası karışıklık, hem ülkelerindeki muhalefet, hem de bölgede kalmanın İngiliz maliyesine verdiği sıkıntı ve yetersizlik iktidardaki İngiliz hükümetini birtakım tedbirler almaya itmişti ve bu gerçekler öyle uzun bir sürede değil 1919 başlarında görülmüştü.

İngiliz iktidarı Transkafkasya'daki maddi imkânsızlığını politik kurnazlığıyla kamufle etmeye özen göstererek buranın işgal yükünü İtalya'ya devretmeyi planladı.

İngiltere 9 Nisan'da Yüksek Savaş Konseyi'nden aldığı bir kararla Güney Kafkasya'nın işgalini İtalya'ya devretmeyi kabul etmişti. Bu karar doğrultusunda İngiliz birlikleri Bakü, Batum ve Tiflis'i boşaltacak ve İngiliz birliklerinin yerine İtalyan birlikleri alacaktı. İngiliz hükümetinin aldığı bu kararı Batum'da bulunan İngiliz Kumandanlığı Mayıs ortalarında Azerbaycan ve Gürcü hükümetlerine bildirdi. Ancak Güney Kafkasya'nın işgalini kabul eden İtalya'daki Orlando hükümetinin 19 Haziranda değişerek yerine Francesco Nitti hükümetine devretmesiyle Güney Kafkasya'nın İtalyan birliklerince işgal edilme işi de suya düştü. Çünkü yeni Başkan Francesco Nitti, Güney Kafksya'nın işgalini bir macera

olarak görmekte ve bu maceranın sonuçta kendilerini Moskova'yla karşı karşıya getireceğini düşünmekteydi.[68]

Gerçi Ağustos başlarına kadar İtalyan hükümeti kesin bir karar belirtmemekle birlikte İngiltere, bu kararın ne olacağının farkına varmış ve Kafkasya için yeni bir hami aramaya başlamıştı. Sonunda bütün gözler Ermenistan üzerinde Amerikan mandası kurulması yönünde misyoner çevrelerinin yoğun bir kampanya yürütmekte oldukları Amerika Birleşik Devletleri'ne çevrilmişti.

28 Haziran'da Paris'te toplanan Barış Konferansı Ermenistan'a insani yardım işlerini yürütmek ve gözetmek üzere bir komiser atanmasını kararlaştırmış ve 5 Temmuz'da da bu göreve Amerikalı Albay Haskell'i atamıştı. Bu arada Başkan Wilson'un da Ermenistan üzerinde Amerikan mandası kurulması taraftarı olması ve konuda araştırma yapmak üzere General Harbord başkanlığında bir heyetin görevlendirilmesi sonucunu vermiş, ayrıca Amerika'nın Standard Oil Petrol şirketinin de uzun zamandır Kafkasya petrolleriyle ilgilenmesi Amerika'nın Kafkasya'ya ne kadar sıcak baktığını göstermişti.[69]

General Harbord ve heyeti yaptığı incelemelerden sonra geniş kapsamlı bir rapor hazırladılar. "Orta Doğu'da Durum" başlığıyla Amerikan Senatosu'na sunulmak üzere hazırlanan rapor, 16 Ekim 1919 tarihliydi. Heyet raporunda insanlık açısından manda kabulünü önermekteyse de bu görüşler birlikte Amerika kıtasına çok uzak olan bu bölgede mandater ülke olarak bölgenin tüm koşullarıyla gelişmesini sağlayabilmek için gerekli yatırımları yapması ve eğer manda kabul edilirse Amerika'nın es an bir nesil bu yükü duyacağı belirtmekteydi. Yani Amerika'nın bölgede yapacağı düzenlemeler, bu düzenlemeler için gerekli yatırımlar kuşkusuz Amerika'ya çok pahalıya mal olacaktı. Bu malı yüke rağmen, bölgeden umulan beklentilerin sağlanacağı da kuşku götürürdü. Üstelik Amerika geleneksel politikası Monroe Dokrtini'nden ayrılarak, Avrupa siyaseti içine ister istemez girecekti. Mandaterliği süresince de silahlı saldırı tehlikeleri ve siyasal engellerle de karşılaşacaktı.

---

[68] სიორაძე მ., "სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო 1914-1918 წწ"., ბათუმი 1993, გვ. 39-46. (Sioradze M., "**Güney-Batı Gürcistan'da 1914-1918 yılları**", Batum 1993, s. 39-46)

[69] ჯიქია ნინო, გვ. 31. (Jikia Nino, a.g.e., s. 31)

General Harbord tarafından hazırlanan bu rapor Başkan Wilson tarafından Amerikan Senatosu'na 24 Nisan 1920'de sunulmuş, Senato Wilson'a rağmen bölgede Amerikan mandası kurulmasını 52'ye karşı 23 oya 1 Haziran 1920'de reddetmişti.[70]

İngililtere'nin Kafkasya'yı tahliyesiyle ilgili Gürcü hükümeti ciddi endişeler taşımaktaydı ve 2 Ağustos'ta Kafkasya'yı boşaltma hazırlıklarıyla meşgul olan İngiliz Birlikleri Kumandanı General Cory'e iki nota vererek bunların İngiliz hükümetine iletilmesini istedi.

Gürcü Hükümetinin 2 Ağustos'ta General Cory'e sunduğu iki notadan ilki şu hususları içermekteydi:

"1-Gürcü hükümeti İngiliz hükümetinden şu anda Gürcistan'da bulunan İngiliz birliklerinin kalmasına müsaade etmesini diler.

2-Gürcü Hükümeti, İngiliz sanayi ve ticari kuruluşlarına önemli ekonomik tavizler vermeye hazırdır.

3-Gürcü hükümeti İngiliz hükümetinden Gürcistan'ın bağımsızlığını savunmak için gerekli adımlar atmasını ve Gönüllü Ordu tarafından bağımsızlığına yapılacak bir teşebbüs ihtimalini önlemesini ister.

4-Gürcü hükümeti Gürcistan'daki İngiliz birliklerinin samimi davranışları ve yardımlarından dolayı teşekkür eder.

İkinci notada iletilen hususlar ise şunlardı:

1-Brest-Litovsk Antlaşması'ya nüfusunun %90'i Gürcü olan Batum vilayeti Gürcistan'dan alındı. Şimdi bu antlaşma iptal edildiğine göre, ekonomik görüş açısından vilayetin kendi çıkarları içinde nüfusun isteği olduğundan Batum vilayetinin Gürcistan'a verilmesi gerekir.

2-Çok sayıda Gürcünün terk etmesiyle Türkler orayı alıncaya kadar Batum şehri daima Gürcü olmuştur. Sürekli politik kampanyalar yapan

[70] ჯიქია ნინო, გვ. 42. (Jikia Nino, a.e., s. 42)

yabancı unsurlara bağlı olarak Batum'da koşullar normal değildi. Bu normal koşulları yeniden yerleştirmek için Gürcü hükümeti vilayetle birlikte Batum şehrinin Gürcistan'a geri verilmesi gerektiğini belirtir.

3-Gürcü hükümeti eğer İngilizler Batum'un Gürcistan'ın bir parçası olmasına izin verirse, İngiltere'nin burayı kömür ikmal istasyonu, deniz ve askeri üs olarak kullanmaya devam etmelerini teklif eder.

4-Eğer yukarıdaki öneriler kabul edilirse Gürcü hükümeti İngiltere'nin Gürcü Karadeniz sahilinin muhafızlığını alacağını umut eder.[71]

Gürcü notalarının İngiliz hükümetine ulaşmasından sonra Curzon adına Gerald Spıcer tarafından Balfour'a gönderilen bir telgrafta, Gürcü hükümetinin bu notaları General Cory'e teslim ettiğinde İngiliz hükümetinin Tiflis'e bir misyon gönderme niyetinde olduğu haberlerini muhtemelen aldıklarını (22 Temmuz'da Curzon'un Kafkasya'ya Tiflis'te oturmak üzere atadığı İngiliz Komiser ve heyeti) ve Gürcü hükümetinin bu notalarda oldukça açık bir şekilde belirttiği İngiltere'ye karşı iyi dilekler tutumunu sürdürmesinin tavsiye olunacağını yazmaktaydı.

Ağustos ayında Batum'dan geri çekilme emri verilmesiyle birlikte vilayeti tahliye etmek için bütün hazırlıkları yapan İngilizler fazla malzeme ve hayvanları sattığı ve tahliye ile ilgili son işlemleri yürüttüğü bir sırada önceki emri yeni bir emirle iptal eden bir telgraf aldı. Bu emirde İngiliz birliklerinin Batum'da kalması isteniyordu. Böylece askeri vali Cooke-Collis kumandasındaki 80.Piyade Tugayı'ndan oluşan Batum garnizonu yerinde kalıyordu.

İngilizler siyasi ve ekonomik çıkarlarından dolayı bölgede bulunuyorlardı ve Gürcistan onlar için merkezi bir üstü. Kafkasya'nın işgalini mali yük ve harcamaların ağır gelmesi nedeniyle kaldıramamışlar ve bu sorumluluktan vazgeçmişlerdi. Yerlerine geçecek yeni hamiler aramaya başlamışlar önce İtalya'yı sonra Amerika'yı bulmuşlardı. Ama bunu yaparken de bölgede ağırlığını kaybetmek istememiş gereken tedbirleri almışlardı.

---

[71] ჭუმბურძე დოდო, გვ. 265. (Çumburidze Dodo, a.g.e., s. 265)

Amerika'nın Haskell'i Erivan'a komiser göndermesi gibi onlar da Wardrop'u, Tiflis'e komiser atamış ve Batum'u boşaltmaktan vazgeçmişti. Ayrıca ticari misyon ve kuruluşları da işbaşındaydı.

27 Nisan'da Kacmas (Hacmas) doğru yapılan Bolşevik ilerlemesi Azerbaycan hükümetini harekete geçirdi. Fakat Bakü, Sovyet zırhlı trenleriyle yapılan cüretkâr bir hücum sonunda 28 Nisan 1920 gece saat 2'de Bolşeviklerin eline geçti. Böylece Azerbaycan'ın bağımsızlığına son veren Bolşevikler, hükümeti tutuklayarak Sovyet idaresini ilan ettiler.

Mayıs'ın 1. Ve 2. günü Bolşevikler Tiflis hükümetini içerden devirmek üzere harekete geçtiler ve 2. günü Hıram nehri üzerindeki Kızıl Köprüden sınırı geçtiler. Sınırı geçerek kan dökmelerine rağmen bu hareket başarılı olamadı. Ancak 2 Mayıs gece saat 1'de 25 Bolşevik tarafından Askeri Okula bir baskın düzenlendi. Başkumandan olmadan önce Askeri Okul Kumandanı olan General Kvinitadze'nin hala makamında olması bu baskının başarılı olma şansını önledi.[72]

Bu sırada Gürcistan hükümeti ile Bolşevikler arasında görüşmeler sürmekteydi. Lenin daha 17 Mart 1920'de Kafkas Cephesi Kumandanı Orjonikidze'ye gönderdiği bir telgrafta, Gürcistan hakkında diplomatik yolla hareket etme gereğini ve buradaki politikalarını daha dikkatli yönlendirmeleri lüzumunu vurgulamaktaydı. Ayrıca Lenin Gürcistan'daki Bolşevik aleyhtarı güçlerin eritilmesi ile ilgili başkumandanla irtibat kurulmasına istemekteydi.

25 Nisan'da Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in Gürcü Dışişleri Bakanı Gegeçkori'ye gönderdiği telgraf ise Bolşevik Rusya'nın Gürcistan için yürüttüğü dikkatli politikanın bir örneğini gösteriyordu. Telgrafta Çiçerin, Sovyet hükümetinin Gürcistan'a karşı hiçbir saldırgan tutumu olmadığını, sadece Gürcü topraklarında Sovyetlere düşman kuvvetlerin askerlerini barındırmamasını istemekteydi.

Gegeçkori bu telgrafa cevaben, Gürcistan'ın Sovyet Rusya'ya karşı düşmanca faaliyetlerin kaynağı olarak asla hizmet etmeyeceğini bildirdi. Fakat Gürcü

---

[72] ბენდიაშვილი ალექსანდრე, "საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921 წწ.", თბილისი 2001, გვ. 79. (Bendiaşvili Aleksandre, **"Gürcistan'da ilk Cumhuriyet 1918-1921 yıllarında"**, Tiflis 2001, s. 79)

Başbakanı Jordanya bütün büyük güçlerin Gürcistan'ın bağımsızlığını koruyacağından endişeliydi. Bu endişeden yola çıkılarak Gürcistan 7 Mayıs 1920'de Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre Gürcistan, Gürcü toprağındaki yabancı askerlerin tahliyesi için çalışacaktı.[73]

Müttefiklerin Transkafkasya'daki durumu, Bakü'nün Bolşeviklerin eline geçmesinden sonra değişmeye başladı. Müttefiklerin daha doğrusu İngilizlerin ana merkezi Batum'du. Buranın Bakü petrol boru hattının Karadeniz'e tek çıkışı ya da bağlantısı olması önemini daha da arttırmaktaydı. Bu hattan Bakü petrolü milletlerarası petrol şirketleri tarafından denizaşırı ülkelere, gemilere yüklenmek suretiyle pompalanmaktaydı. Ancak Bakü'nün düşüşü, Batum'a artık petrol akmasını engelleyecek yani İngilizlerin Batum'u işgalini haklı gösteren ana sebep ortadan kalkacaktı. Bakü'nün Bolşeviklerce işgalinden sonra Bolşevik ajanlar Batum'da aktif rol oynamaya başladılar.

Azerbaycan'dan Gürcistan'a giden 3 ana yol bulunmaktaydı. Bunlardan biri Poili'den geçen demiryolu ikincisi Kızıl Köprü'yü geçen karayolu, üçüncüsü ise Lagodekhi'den geçen karayoluydu.

Daha önce de değinildiği üzere Bolşevikler, Tiflis hükümetini içerden devirmek üzere Mayıs'ın 2. günü Kızıl Köprü'yü geçerek gece Askeri Okul'a bir baskın düzenlemişler ama başarılı olamamışlardı. İşte Bolşeviklerin Azerbaycan'dan Gürcistan'a girmelerini sağlayan Kızıl Köprü ve Poili demiryolu Gürcistan için önemli bir tehlike arzetmekteydi.

İki ülke arasındaki sınır Hıram ve Kura nehri boyunca ilerlemekte Poili ve Kızıl Köprü'nün Gürcistan tarafında kalan kısımlarında Azerbaycan nöbetçileri bulunmaktaydı. Gürcistan hükümeti Tiflis'teki Azerbaycan askeri temsilcisine başvurarak iki köprünün de Gürcistan tarafında kalan nöbetçilerinin köprülerin diğer tarafına alınmasını istediler. Askeri temsilcinin göstermiş olduğu anlayış sayesinde Askeri Kumandanlık Poili'deki nöbetçileri köprünün diğer tarafına kaydırmayı başardı. Askeri Kumandanlık aynı zamanda köprüyü de havaya uçurdu. Fakat aynı

[73] ბენდიაშვილი ალ., გვ. 84. (Bendiaşvili Aleksandre, a.e., s. 84)

işlem Hıram nehri Üzerindeki Kızıl Köprü'ye yapılamadı. Çünkü teknik irtibat olmadığı için Azerbaycan temsilcisinin talimatı buraya çok geç geldi. Bu zamana kadar da Bolşevikler gerekli düzenlemeleri yapmışlardı.

Bolşevikler Kura nehri üzerindeki düzenlemeleri duyunca Poili köprüsünün kendilerine teslimini istediler. Ancak Bolşevik zırhlı araçları Poili köprüsüne yaklaştığında köprünün havaya uçurulduğunu ve Kura'ya döküldüğünü gördüler. Bu artık Bolşevikler için önemli bir savaş nedeniydi. Bu sırada bir süvari kolu Gürcü sınırını geçerek Kızıl Köprü'deki Muganlo köprüsüne saldırdı.[74] Bu gece baskını Bolşevikler için oldukça kötü oldu ve kaçmak zorunda kaldılar. Gürcü muhafızlar tarafından öldürülen Bolşevik kumandanının üzerinde ise Tiflis'e ilerleme emri bulundu. Gürcü hükümeti bu durum üzerine Moskova'dan bir açıklama istedi ama Sovyet hükümeti tamamiyle masum rolü oynamayı yeğledi. Çünkü bu esnada Gürcü-Bolşevik Rus antlaşması imzalanmak üzereydi.

Gürcü öncü birlikleri Bolşevikleri Akstafa'ya kadar takip etti. Mayıs'ın ortalarına doğru Gürcü taburları 3 alaya bölünerek birlikleri Akstafa'da yoğunlaştırdı. Düşmanla yüz yüze gelen Gürcü birlikleri onları yendiler.

17-18 Mayıs gecesi Başkumandan General Kvinitadze Batı Cephesi'ni bizzat komuta etti ve savaş Bakanı Grigory Lortkipanidze ile birlikte Sadahlo'ya geldi. 18 Mayıs'ta başkumandan hükümet başkanından düşmanlıkların sona erdiği ve düşmanla barış işlemleri yaptıklarını bildiren bir telgraf aldı. [75] 19 Mayıs'ta Bolşeviklerle Gürcistan hükümeti arasında bir anlaşma imzalandı. Böylece Gürcistan- Azerbaycan arasındaki sınır yüzünden başlayan savaş sona erdirildi. Fakat Bolşevikler Gürcistan sınırlarını tecavüz etmekten asla vazgeçmiş değillerdi. Bu defa daha az kullanılan Zakatal kara yolunu denemeye karar verdiler.

Mayıs sonlarında Bolşevikler Kazak, Zakatal, Signah ve Karayazı mıntıkalarından Gürcistan sınırlarına dahil olmaya başladılar. Bu sınır ihlali üzerine Gürcistan Azerbaycan arasında savaş başlamış oluyordu.

---

[74] ვაჩნაძე მერაბ, გურული ვახტანგ, "საქართველოს ისტორია", ტომი 3, გამომცემლობა არტანუჯი, თბილისი 2002, გვ. 112. (Vaçnadze Merab, Guruli Vaxtang, **"Gürcistan'ın Tarihi"**, Cilt 3, Artanuj Yayınevi, Tiflis 2002, s. 112)

[75] Kvinitadze, **"The Lost Opportunity"**, Caucasian Querterly, pp. 49-50.

Çatışma genellikle Kazak'ın kuzeybatı kısmı ile demiryolunun geçtiği hat boyunca yoğun olarak sürüyordu. Haziran başlarında Gürcüler galip bir durumda, Azerbaycan topraklarında savaşırken, Azerbaycanlılar daha sonra Bolşevik kuvvetleriyle takviye edilerek arazilerinin büyük bir kısmını Gürcülerden aldılar. Hatta Gürcü hududunu 70 verst kadar geçtiler. İki kuvvet arasında çatışmaların durması için girişimler yapılıyordu ve nihayet karşılıklı girişimler sonucu Akstafa'da barış anlaşması imzalanmak suretiyle savaşa son verildi.

Bolşevik Rusya, her defasında Azerbaycan üzerinden, Gürcistan sınırlarına dahil olmaktan vazgeçmeyerek başlattığı mücadeleyi, barış antlaşmalarıyla durdurmak durumunda kalmasına rağmen, Gürcistan'a sınır tecavüzlerini sürdürmesinin tek nedeni bu ülkeyi de Azerbaycan gibi Bolşevikleştirmek istemesiydi. Bu hareketin sekteye uğramasının ve başarıya ulaşmamasının ise tek nedeni o sırada Polonya Savaşı yüzünden Bolşevik kuvvetlerinin büyük bir kısmının bu cephede bulunmasıydı. İşte bu sebeple Bolşevikler doğudaki bütün saldırılarını ertelemek durumunda kalmışlardı. Ancak Bolşevikler özellikle Gürcistan'da Bolşevik hareketlerinin arasını soğutmayan özen göstererek propaganda ve sınır ihlallerini sürdürdüler.

Bolşevik propagandalarının etkisiyle, Sohum, Oçamçere, Gagri, Kütayis ve Samtredia gibi mahallerin Bolşevikliğe meylettiği ve bir taraftarlığın etkisiyle Bolşeviklerin Haziran ortalarında Gagri'den Gürcü hududuna tecavüz ettikleri görülmekteydi. Bolşeviklerin bu hırslı ısrarı, Kafkasya üzerinde vazgeçilmezliğini daima hissettirdi ve başarı gerçeğini de beraberinde getirdi.

Daha önce de bahsedildiği üzere İngiltere Transkafkasya'yı mali nedenler ve silahaltındaki askerlerin sivil hayata dönmeleri için ülkelerindeki yoğun muhalefet yüzünden boşaltmaya daha 1919 başlarında karar vermişti.

İktisadi ve ticari öneminin yanı sıra, stratejik bir mevki olan Batum, İngiltere'nin oldukça ilgilendiren bir merkezdi. Bu yüzden Batum şehri ve limanının güvenilir ellerde olması onlar için gerekliydi. Çünkü onlar, mali yük almadan ve askeri bir sorumluluğa girmeden bu merkez vasıtasıyla ticari misyonlarını yürütmek niyetindeydiler.

Azerbaycan'ın Bolşevikleşmesinden sonra Bakü petrolünün Batum'a akma işinin sınırlanması İngilizler için buranın öneminin artık kaybedildiğine bir işaretti. İngiltere Türkiye ve Kafkasya macerasının kendilerine pahalıya malolacağını görüyor ve Amerikan Senatosu Harbord raporunda verilen bilgilere dayanarak 1 Haziran'da oyladığı Yakın Doğu macerasını reddediyordu. Haziran ayı başlarında İngilizler, Batum'u boşaltma hazırlıklarını hızlandırdılar.

İngiliz kabinesi 11 Haziran sabahı toplanarak Batum'la ilgili politikasını saptadı ve onayladı. Aynı gün öğleden sonra da Lord Curzon, kabinenin saptayıp onayladığı Batum'la ilgili politik kararlarını İstanbul'daki İngiliz Temsilcisi Amiral John de Robeck'e bir telgrafla bildirdi.

Alınan kararlar şunlardı:

"1. Albay Stokes, Gürcü hükümetiyle anlaşma görüşmeleri yapmak için ve uygun koşullarda Batum limanı ve şehrinin o hükümete müttefikler tarafından devredileceğine ilişkin Majesteleri hükümetin özel bir görevlendirilmesiyle derhal Batum'a hareket edecek.

2. Kendisine Gürcü hükümetinin İngiltere'deki Baştemsilcisi M. Gambaşidze eşlik edecek.

3. Yüksek Komiser ve General Kumandan General Milne'i görmek için İstanbul'a uğrayacak.

4. Gürcü hükümeti ile derhal görüşmelere başlamak üzere gecikmeden Batum'a geçecek.

5. Gürcü hükümeti ile yapacağı görüşmelerde Kafkasya demiryolu üzerinden serbest transit geçiş ve Azerbaycan ile Ermenistan cumhuriyetlerinin Batum limanını serbestçe kullanma şartlarını güvenceye almaya çalışacak.

6. Bu anlaşmanın sonuçlanması üzerine General Kumandanlık Batum vilayeti ve şehrini Gürcü hükümetine devredecek ve daha sonra müttefik kuvvetler geri çekilecek.[76]

Görüldüğü üzere İngiltere Batum'u belirlediği şartlar doğrultusunda Gürcülere devretmeyi 11 Haziran'daki kabine toplantısında kararlaştırmış bulunuyordu.

11 Haziran'da Gürcülerle Batum'un devri şartlarını görüşmek üzere hükümet tarafından görevlendirilen Albay Stokes ve Londra'daki Gürcü Temsilcisi Gambaşidze 21 Haziran'da "Emperor of India" gemisiyle Batum'a gitmek üzere yola çıktılar ve 24 Haziran sabahı buraya geldiler. O sabah Batum Askeri Valisi, Gürcü misyonu ve Batum'daki Deniz Üs Kumandanıyla güvertede bir toplantı yapan Albay Stokes, ertesi sabah Gürcü misyonuyla beraber Tiflis'e gitti.

İngiliz kabinesinde belirlenen şartlar çerçevesinde Albay Stokes Gürcü hükümetiyle görüşmelere başladı ve 28 Haziran'da da antlaşma sağlandı. Tiflis'teki İngiliz Temsilcisi Harry Luke, Lord Curzon'a aynı gün gönderdiği telgrafta Gürcü hükümeti ile iki antlaşma imzaladığını bildirerek antlaşmalar şöyle açıklanmaktaydı:

"(A) İngiliz Majesteleri hükümetince Gürcü hükümetine Batum şehri ve limanının devredilmesi üzerine Gürcü hükümeti Batum limanına serbest giriş ve çıkışları Gürcü demiryolu üzerinden bağımsız Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetlerine garanti eder ve dahası söz konusu cumhuriyetlerin Batum limanını serbestçe kullanmalarını kabul eder.

"Not: Detaylar Gürcü hükümeti ve bağımsız Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetleri arasında karşılıklı anlaşmayla düzenlenecek."

"(B) Burada Gürcü hükümeti Karadeniz'e çıkışı olan nehir vadisi ve Çoruh boyunca Ermeni hududunda demiryolu inşasını kabul eder. Sözü edilen imtiyazın

[76] ვაჩნაძე მ., გურული ვ., ტომი 3, გვ. 134. (Vaçnadze M., Guruli V., Cilt 3, a.g.e., s. 134)

detayları halledilecek ve nihai anlaşma Londra'da Majestelerinin hükümeti ve Gürcü hükümeti temsilcileri arasında imzalanacak".[77]

Harry Luke, bu (B) antlaşmasıyla ilgili olarak Gürcü hükümetinin General Mance* tarafından hazırlanan taslak anlaşmanın genel hatlarda kabul etmeye tamamiyle hazır olduğunu ve anlaşmanın bazı değişikliklere kendisine Bay Vansittart tarafından verildiğini söylerken Mance tarafından hazırlanan taslak anlaşmanın Londra'daki Gürcü Temsilcisi Gambaşidze ve Gayr-i resmi Ermeni Temsilcisi James A.Malcolm tarafından uygun bulunduğunu belirmekteydi.

7 Temmuz 1920 tarihini gösterdiğinde İngilizler Batum'u Gürcülere devretti. Böylece Gürcüler yaklaşık 2 yıl siyasi mücadele verdikleri ve umutlarını hiç kaybetmedikleri Batum'a sonunda sahip oldular.

Türkiye ise Batum'un Gürcülere devretmeyi 9 Temmuz'da 3. Fırka Kumandanı Rüştü Bey imzasıyla gönderilen telgrafla öğrenmiş bulunuyordu. Batum'un Gürcülere devretmeye sırada Türkiye'nin yapabileceği bir şey yoktu. Kazım Karabekir Paşa bu konuda "Batum meseleyi bilfiil uğraşamayız ve fikren de fazla meşgul olamayız" diyordu. Çünkü şartlar Batum'a müdahaleye uygun değildi. Ama Türkiye, Batum'da gelişmekte olan olaylar hakkında bilgi almaya devam etmekteydi.

---

[77] ბენდიაშვილი ალ., გვ. 118. (Bendiaşvili Aleksandre, a.g.e., s. 118)

*General H.O. Mance: İngiliz Barış Heyeti Haberleşme Danışmanı ve Yüksek Ekonomik Konseyin Haberleşme Bölümü(İngiliz) Başkanı.

2.3. Türk Hükümeti ile Gürcistan Arasındaki Diplomatik İlişkiler

Türk hükümeti ile Gürcistan arasındaki Diplomatik ilişkiler Kazım Karabekir'in Tiflis Elçiliğine atanmasıyla birlikle başladı. Kazım Bey, refakatinde, Erkan-ı Harb Yüzbaşı Talap Bey, Topçu Yüzbaşı Cevad Bey, Mülazım Halid ve Edib Beyler, Hilal-i Ahmer'den Doktor Nusret Bey ve Matbuat Müdürü Ferid Bey olmak üzere Tiflis'e geldi.

Kazım Bey Hariciye Nazır Vekili, Harbiye Nazırı Lordkipanidze, Harbiye Nezareti muavinleri General Odişelidze ve Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi General Sahal Bey'le görüştüler.

Tiflis'te Türk heyeti ve Gürcistan hükümeti arasında yapılan görüşmelerden sonra, Gürcistan ve Türkiye arasında diplomatik ilişkileri kurma meselesi gündeme getirildi. Gümrü Antlaşmasının imzalanmasından sonra, Türk tarafı Batum ve Ardahan meselesini tekrar açtı. Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra Ankara hükümeti, Bolşevik çemberinde bulunan Gürcistan'ın yakın zamanda Moskova'nın kontrolü altına gireceğini anlıyordu. Bu zamana kadar Gürcistan ile sınır problemi kendi yararlarına çözülmesi için acele ediyordu. Fakat, Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesiyle devam edilmiş olan Sovyet yardımının Batum konusundan dolayı tekrar kesilmesini istemeyen Ankara hükümeti, Gürcistan'la daha hafif bir politika yürütmeye karar verdi. Böylece, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması için faaliyetler başladı.[78]

Gürcistan ile ilişkileri geliştirmek için Ankara hükümetinin Tiflis temsilcisi Kazım Bey resmen 23 Ekim'de Tiflis Elçiliğine atandı. Kazım Bey Gürcistan hükümeti üyeleri ile görüşmelere devam ederek, farklı dallarda Gürcistan-Türkiye ilişkileri, iki ülke arasında hudut problemleri vs. konularda Gürcü bakanlarla müzakerelerde bulunuyordu. Aynı zamanda, Bolşevik diplomatik temsilciliği ile de ilişkileri kesmedi.

---

[78] სვანიძე მიხეილ, "დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარება საქართველოსა და ქემალის თურქეთის მთავრობას შორის", გვ. 148. (M. Svanidze, "**Gürcistan ve Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması**", *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 7. Tiflis 2000, s. 148)

Tiflis'te Türkiye elçiliğinin açılmasından sonra Gürcistan hükümeti Ankara'da kendi elçiliğinin açılması için faaliyetlere başladı. Gürcistan Diplomatik Temsilciliği daha önce Batum Konferansından sonra İstanbul'da oluşturulmuştur. İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra konsolosluk da açıldı. Gürcistan Diplomatik Temsilcisi K.Gvarcaladze, konsolos ise İ.Gogolaşvili idi. Temsilcilik, Padişah hükümeti ile beraber İtilaf devletlerin komiserleriyle de sıkı ilişkilerde bulunuyordu ve onlara Gürcistan'da gerçekleşen olaylar hakkında bilgi veriyordu. Gürcistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra, ülkeden kaçan mültecilerin çoğu İstanbul Konsolosluğu yardımıyla Avrupa'ya kaçmayı başardı. Milli güçler tarafından 6 Ekim 1923'de İstanbul'un alınmasından sonra Gürcistan Diplomatik Temsilciliği ortadan kaldırıldı, konsolosluk ise eski Konsolos İ.Gocolaşvili başkanlığında Mültecilerin Yardımlaşma Komitesine çevirildi ve birkaç sene daha çalıştı.[79]

Fakat, İstanbul hükümetinin güçsüz olmasından ve sadece İtilaf devletleri tarafından işgal edilen bölgelere hükmettiğinden dolayı, Gürcistan hükümeti için Anadolu'da gerçek güç sahibi olan Ankara hükümeti ile ilişkiler daha önemliydi. Özellikle, Sovyet Rusya tarafından Kafkasya'da aktif politikaya başlanmasından sonra, Türkiye'nin değeri arttı.

1920 Aralık ortalarında Moskova'dan gelen Türkiye Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Kuzey Kafkasya ve Bakü'yü geçerek Tiflis'e geldi. Gürcistan hükümeti ve Bekir Sami Bey arasında yapılan görüşmelerden sonra, Ankara'da Gürcistan Büyükelçiliği açılmasına kararı verildi. Hükümet kararına göre Gürcistan Ankara Büyükelçisi görevine S.Mdivani tayin edildi. Onunla beraber elçilikte farklı görevlere General Eristavi, A. Çumburidze, D.Şalikaşvili ve Z. Abaşidze atandı. Gürcü elçilik mensupları, Türkiye Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile beraber 27 Aralık'ta Tiflis'ten ayrılıp uzun bir yolculuktan sonra 31 Ocak 1921'de Ankara'ya geldi. Gürcü Menşevik olan S.Mdivani, daha önce Ankara'da Sovyet Rusya Büyükelçi görevine atanmış olan Gürcü Bolşevik B.Mdivani'nin kardeşiydi. İki

[79] დაუშვილი რუსუდან, **"საქართველოს ლეგაცია და საელჩოები"**, გვ. 344-345. (R.Dauşvili, **"Gürcistan Diplomatik Temsilcilikleri ve Büyükelçilikleri"**, *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 8, Tiflis 2001, s. 344-345)

kardeş aynı ülkede iki farklı devletin elçisi olarak tayin edilmiş bulunuyorlardı. Dünya diplomasisi tarihinde benzer bir emsal görülmez.[80]

Gürcistan Büyükelçisi Simon Mdivani, itimatnamesini T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya 8 Şubat 1921'de sundu. Görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa ve Büyükelçi S.Mdivani Türkiye ve Gürcistan arasında ilişkileri, bu ilişkilerin gelişmesi ve Gürcistan için Türkiye'nin ve Türkiye için Gürcistan'ın önemleri hakkında beyanlarda bulundular.

Böylece, 8 Şubat 1921'de Gürcistan ve Türkiye birbirlerini resmen tanımış ve diplomatik ilişki kurmuş oluyorlardı. Fakat Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden ve Kars Antlaşmasını imzalanmasından sonra, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği mensupları Gürcü hükümeti üyeleri gibi Avrupa'ya gitmek zorunda kaldılar.

2.4. Gürcistan'ın Bolşevikleştirmesi

Azerbaycan ve Ermenistan'ı Bolşevikleştirdikten sonra Sovyet Rusya Transkafkasya'da tek Anti Bolşevik devlet kalan Gürcistan'ı da Bolşevikleştirmek için bütün dikkatini bu ülkeye yöneltmiştir.

1920 sonları geldiğinde Gürcistan'la 7 Mayıs 1920'de imzalamış olduğu barış antlaşmasına rağmen bu ülkede zaman zaman denemekten çekinmediği ihtilal teşebbüsleriyle, hiç vazgeçmediği Bolşevikleştirme hareketini bu defa silahlı kuvvetleriyle gerçekleştirmeye karar verdi.

---

[80] სვანიძე მიხეილ, "დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარება საქართველოსა და ქემალის თურქეთის მთავრობას შორის", გვ. 149. (M. Svanidze, "**Gürcistan ve Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması**", *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 7, Tiflis 2000, s. 149)

Gürcistan'a yapılması düşünülen ilk saldırı 1920 Kasım'ında planlıyordu. Moskova, Gürcistan Dışişleri Bakanı E.Gegeçkori'nin Londra'ya gitmesini bahane olarak kullanarak, Gürcistan hükümetinin İngilizlerle Batum'u vereceğinin planladığını açıkladılar. Bu haberin yayınlanmasından sonra Kafkasya'daki durumu incelemek için Baku'de görevlendirmiş olan Sovyet Rusya Milletler İşleri Komiseri İ.Stalin, Lenin'e gönderdiği telgrafta bir plan teklif etti. Bu plana göre İngilizler tarafından Batum'un işgal edilmesi durumda, Kızıl Ordu alelacele Tiflis ve tüm Doğu Gürcistan'ı istila edip eline geçirmesini ve İngilizlerin Doğuya ilerlemesini engellemek için Batı ve Doğu Gürcistan'ı birbirlerine bağlayan Tsipi Tünelini patlatmayı öneriyordu.[81] Aynı zamanda, Azerbaycan'da bulunan Kızıl Ordu 11. tümen komutanı Heker, Moskova'ya gönderdiği raporda, Gürcülerle yapılacak savaşta Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusunun tarafsız kalması gerektiği fikrini savunuyordu.[82]

Fakat, Kasım ayında Gürcistan'a karşı düşünülen harekat bazı sebeplerden dolayı gerçekleştirilemedi. Bu sebeplerden en önemlisi, Gürcistan ve Milletler Cemiyeti arasında devam etmekte olan müzakerelerdi. Bununla beraber hem Gürcistan, hem İngiltere hükümetleri Batum'u işgal etmek isteğini açıkladı.[83]

2 Ocak 1921'de Kafkasya orduları kumandanı S. Orconikidze tarafından Gürcistan'a saldırma teklifi bir defa daha kabul edilmedi. 16 Aralık 1920'de Milletler Cemiyeti üyelerinin çoğu örgüte Gürcistan'ın katılmasına izin vermediler. Aynı zamanda, Avrupalı büyük Devletler ve özellikle İngiltere, Sovyet Rusya ile yaklaşmaya ve Sovyet hükümetini tanımak için görüşmelere başladılar. Bundan dolayı, Moskova, uluslararası durumu kendine yararlı olarak kullanmaya ve Avrupa ile iyileşmiş olan ilişkilerin Gürcistan'dan dolayı bozulmamasına çalışıyordu. Dolayısıyla Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi için uygun bir zamanı bekliyordu.

---

[81] სვანიძე მ., "დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის **1918-1921** წლებში", საქართველოს დიპლომატიური წელიწდეული, ტომი 10, გვ. 173. (M.Svanidze, **"Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele"**, *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 10, Tiflis 2003, s. 173)

[82] თოიძე ლევან, "რუსეთ -საქართველოს **1920** წლის 7 მაისის ხელშეკრულება, მისი დარღვევა რუსეთის მიერ და საქართველოს ფაქტობრივი ანექსია", გვ. 154. (L.Toidze, **"7 Mayıs 1920 Rusya-Gürcistan Anlaşmayı İhlali ve Gürcistan'ın İşgali"**, Gürcü Diplomasisi Dergisi, cilt 1, Tiflis 1994, s. 154)

[83] Svanidze, a.g.e., s. 174.

Bu uygun zaman 1921'nin Şubat ayında geldi. İngiltere hükümeti ile başladığı gizli müzakerelerden sonra, taraflar her iki devlet için uygun olan ticaret anlaşmasının imzalanması için anlaştılar. Bu anlaşmada Baku petrolü önemli bir yer alıyordu. Fakat, Batum'a sahip olmadan petrolün pazarlanması Sovyet hükümeti için zararlı olacaktı. Dolaysıyla, Bolşevik Rusya-İngiltere ticari anlaşmasının imzalanacağı zaman, Batum'un Sovyet hükümeti kontrolü altında olması gerekiyordu.[84] Bu durum, Gürcistan'a karşı hareketin başlama nedeni olacaktı.

Azerbaycan ve Ermenistan'daki Kızıl Ordu'nun hazırlıkları hakkında haber alan Gürcistan hükümeti de Bolşevik tehlikesine karşı tedbirleri almaya çalıştı. Fakat, Avrupalı devletlerle yapılan silahların ve askeri teçhizat alımına yönelik müzakereler başarısızlıkla sonuçlandı.[85] Bununla beraber Gürcistan'da aktif olan Bolşeviklerin tutuklamaları başladı ve seferberlik ilan edildi. Bu sebeplerden dolayı, Sovyet hükümeti Tiflis'teki Rusya elçisini Moskova'ya çağırdı.

26 Ocak 1921'de Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi, Lenin tarafından sunulan Gürcistan'la savaş için hazırlanılması hakkındaki emri onayladı. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinin resmi sebepleri olarak, Rusya'nın Ermenistan'a Gürcistan demiryollarıyla gönderdiği yüklerin geçmesine Gürcistan Menşevik hükümeti tarafından engel olunması; Batum Limanında bulunan General Vrangel'e ait olan gemilerin Sovyet Rusya'ya devredilmemesi; Sovyet Rusya Büyükelçiliğinin bazı diplomatların tutuklanması ve Kuzey Kafkasya'da Bolşeviklere karşı isyanın düzenlenmesiydi.[86]

Fakat, Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti mülteci hükümeti bu suçlamalara karşı cevap verdi. Gürcistan hükümeti sadece Ermenistan'a gidecek olan askeri malları engelliyordu, çünkü bunlar Gürcistan'a karşı kullanılacak olabilirdi; Vrangel'e ait olan gemilerin Bolşeviklere verme hakkı Gürcü Menşevik hükümetinde yoktu; Sovyet diplomatlar ise Gürcistan Cumhuriyetine karşı gerçekleştirdiği faaliyetlerden dolayı tutuklandılar, fakat daha sonra Sovyet Ermenistan'a gönderildiler; Kuzey

[84] Toidze, a.g.e., s. 195.
[85] ჟორდანია ნოე, **"ჩემი წარსული"**, გვ. 119. (N. Jordania, **"Geçmişim"**, Tiflis 1990, s. 119)
[86] Toidze, a.g.e., s. 197.

Kafkasya'da isyan yoktu, böyle bir isyan yer almadı ve dolaysıyla Gürcistan hükümetiyle alakası resmen yoktu.[87]

İ.Stalin'in teklifiyle Gürcistan'ın bazı bölgelerinde yerli hükümete karşı emekçilerin ayaklanması düzenlendi. Savaşın başlama sebebi ise Gürcistan tarafından kontrol edilen Borçalı bölgesinde Bolşevikler tarafından düzenlenen isyan oldu. 1918'deki yer alan Gürcistan-Ermenistan savaşından sonra üçe bölünen Borçalı bölgesinin kuzey kısmı Gürcistan'a kaldı, güney kısmı Ermenistan'a bırakıldı. Ortada kalan Lore bölgesi ise tarafsız bölge olarak kaldı ve burada ortak Gürcü-Ermeni idare teşkilatı kuruldu. 1920'de Türkiye-Ermenistan savaşı sırasında 13 Kasım 1920'de Gürcistan ve Ermenistan hükümetleri arasında yapılan anlaşmaya göre, tarafsız Lore bölgesine geçici olarak 3 aylık süre ile Gürcü askerleri girdiler. Anlaşmaya göre yeni bir anlaşma yapılmazsa 3 ay sonra Gürcüler bölgeden çıkıp, idari gücü ortak teşkilatlara verecekti.[88] Fakat, 2 hafta sonra Ermenistan'da yeni Sovyet hükümeti kuruldu ve bu hükümet Gürcülerin Lore bölgesinden çıkma talebini Tiflis'e gönderdi. Gürcistan hükümetinin, bu problemin çözülmesi için ortak bir komisyon kurulması teklifine, Erivan'dan belli bir cevap alamadı. Bundan sonra Sovyet Ermenistan'ı bu konuyu bir daha gündeme getirmedi. Çünkü Bolşevikler bu durumu kendi çıkarları için kullanmayı planlıyorlardı.[89]

13 Şubat 1921 tarihinde Gürcü askerlerin Lore bölgesinde bulunduğu süre biteceğinden dolayı bu tarihe kadar Gürcistan'a saldırma kararı verildi. Dolaysıyla 11 Şubat 1921'de Lore bölgesinde Rus köylerinde başlayan isyana Ermeniler de katıldılar. Bu provokasyondan hemen sonra aynı gün Ermenistan Kızıl Ordu birlikleri Gürcü kuvvetlerine saldırdılar. Ertesi gün savaşa Azerbaycan Kızıl Ordusu da katıldı. Ocak ortasından itibaren Gürcistan- Azerbaycan hududunda sınır problemlerinden dolayı devamlı çatışmalar sürmekteydi. 12 Şubattan sonra ise bu çatışmalar savaşa çevrildi. Aslında hem Ermenistan, hem Azerbaycan Kızıl Ordu birlikleri genelde Rus askerlerinden oluşuyordu.[90]

---

[87] A.e., s. 198.
[88] A.e., s. 200.
[89] A.e., s. 201.
[90] A.e., s. 202.

Gürcistan hükümeti Bolşeviklerin saldırmasını bekliyorlardı fakat, yeteri kadar gücü e silah olmadığından ve savaşın başlarında yapılan bazı hatalardan dolayı Gürcü ordusu geri çekiliyordu. Ülkede panik yaratmamak için Gürcistan hükümeti, Bolşevikler tarafından yayılan ayaklanma hakkındaki haberi kullandılar ve savaşın sadece Ermenistan ve Azerbaycan ile olduğunu açıkladılar.[91] Fakat, 15 Şubat 1921'de İ.Stalin Moskova'dan S.Orconikidze'ye bir telgraf göndererek, Merkez Komitesi tarafından Gürcistan'a karşı savaş açılacağı hakkında karar verildiğini belirtti. Ertesi gün Sovyet Rusya Kafkasya savaşa resmen katıldı. Bunula beraber, Gürcistan'ın bazı bölgelerinde Bolşevikler tarafından düzenlenen isyanlar başladı. Radyoda yaptığı konuşmada Lenin, Gürcistan Cumhuriyeti hükümetini emperyalizmle suçladı ve Kızıl Ordunun bu hükümete karşı ayaklanmış olan emekçilerin yardımına gittiğini açıkladı. Azerbaycan ve Ermenistan Bolşevik birlikleriyle beraber, 16 Şubat'tan itibaren savaşa Kızıl Ordu'nun 8., 9., 11. ve 13. piyade tümenleri, Budyonni ve Jloba Süvari Tümenleri katıldılar.

Böylece, Ankara hükümetine bu durumdan faydalanıp Evliye-i Selase'nin geri kalan kısımlarını Türkiye'ye katma fırsatı verildi. Şark cephesi kumandanlığı Rus-Gürcü silahlı anlaşmazlığından faydalanarak Evliye-i Selase'nin geri kalan kısmının ele geçirilmesi işini, sonradan Ruslarla anlaşmak üzere uygun bir zamana bırakıp Ardahan ve Artvin'in milli sınırlara katılması fikrindeydi.[92]

Birçok taraftan (Abazya, Mamison Dağ geçişi, Gürcistan Askeri Yolu, Ermenistan, Zakatalı ve Azerbaycan) Gürcistan'a girmiş olan Kızıl Ordu birlikleri ülkenin büyük bir kısmını kolayca ele geçirdiler. İngiliz ve Fransız filolarının Karadeniz kıyılarındaki Bolşevikleri bombalamasına rağmen, Sovyetlerin ilerlemesi durdurulamadı. Bazı başarılarına rağmen Gürcistan kuvvetleri karargahı 24 Şubatta Tiflis'in boşaltılması kararını verdi ve geri çekildi. Rusya Bolşevik hükümeti, 25 Şubat'ta başkente girdiler ve Gürcistan'da Sovyet rejimini kazandığını ilan ederek, Gürcistan Sovyet hükümeti kurdular.

---

[91] Jordania, a.g.e., s. 121.

[92] ყავრელიშვილი რ., **"ამიერკავკასიის კომისარიატის პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორია 1917 წ."**, ახალციხე-ყარსის სიმპოზიუმის შრომები, ახალციხე-ყარსი 2001, გვ. 19. (Kavrelişvili R., **"Transkafkasya Komiserliğinin Siyası İlişkilerin Tarihi 1917 yılı"**, Akhaltsikhe-Kars 2001 , s. 19)

Savaş başladıktan sonra Gürcistan hükümeti yabancı devletler temsilcileri ve hükümetlerle ilişkileri kesmediler. Herkes Gürcistan'ı destekliyordu ama gerçek yardım hiç kimseden gelmedi. Sadece Türkiye elçisi Kazım Bey, savaşın başlamasının ikinci günü Gürcistan devlet Başkanı N.Jordania yanına gidip Ankara hükümeti adına Türkiye için Gürcistan'ın bağımsızlığının çok önemli olduğunu ve bunun için Bolşeviklerle de savaşacaklarını açıkladı. Bu haber, Gürcistan hükümeti çok sevindirdi. Çünkü Gürcistan hükümeti Avrupa'dan yardım gelmeyeceğini anlıyordu ve Bolşeviklerden tek kurtuluş yolu olarak Türkiye'yi görüyordu. [93] Bundan dolayı, Ankara'dan gelecek yardıma karşılık olarak Artvin ve Ardahan bölgelerinin Türklere verilme istekleri hemen kabul edildi. Gürcistan'ın Ankara Büyükelçisi S.Mdivanı'yı Türkiye'den acele yardım sağlamak amacıyla müzakereleri başlatmasını emrettiler.[94] Fakat, Türk tarafı görüşmelerde yeni talepleri gündeme getiriyordu. 22 Şubat'ta Tiflis'e gönderdiği ültimatoma göre Artvin ve Ardahan bölgelerinin boşaltılmasını istediler, aksı taktirde bu bölgeler silahla zapt edilecekti.[95] Aynı zamanda, Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya da Artvin ve Ardahan bölgelerinin Türkiye'ye katılması emri verildi. Gürcü tarafı ültimatomu kabul etti fakat bu konunun kapatılmamasını da belirtti.[96]

Kazım Bey tarafından verilen söze rağmen Türkiye tarafından yardım gelmedi ve Gürcistan hükümeti Tiflis'i boşalttıktan sonra Doğu Gürcistan'ı terk edip Batı Gürcstan'daki Kutaisi şehrine, sonra ise Bolşeviklerin ilerlemesiyle beraber Batum'a çekilmek zorunda kaldılar.

Türkiye ve Bolşevikler arasında anlaşmazlığa ve dolaysıyla savaşın başlamasına yol açması için Gürcistan hükümeti Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerini geçici olarak Türklere verme kararı aldı. Fakat Türk askerleri sadece birkaç stratejik noktalarda üs kuracaklar, şehir ve köyleri işgal etmeyecekti. Gürcistan Dışişleri Bakanı E.Gegeçkori, Ankara'daki Gürcistan Büyükelçisi S.Mdivani'ye gönderdiği bir telgrafta bu karar hakkında bilgi veriyordu ve Ankara hükümetinin savaşa katılmasına kabul ettirmesini istiyorlardı. 6 Mart 1921'de

[93] Jordania, a.g.e., s. 123.
[94] Svanidze, a.g.e., s. 174.
[95] ყავრელიშვილი რ., გვ. 24. (Kavrelişvili R., a.g.e., s. 24)
[96] ყავრელიშვილი რ., გვ. 25. (Kavrelişvili R., a.e., s. 25)

Gürcistan Ankara Büyükelçisi S.Mdivani bu kararı Ankara hükümetine bildirdi.[97] Bolşevik Türk anlaşmazlığına yol açan sebep Sovyet rejiminin kazanması ve Ahılkelek bölgesinin Sovyet Gürcistan'a katılmasının ilan edilmesiydi.

Fakat Gürcü hükümeti tarafından yapılan faaliyetler artık işe yaramıyordu. Gürcistan'ın kaderi Moskova'daki Türkiye ve Rusya konferansında belirleniyordu. 19 Şubat 1921'de Moskova'ya gelen Türkiye heyeti 1920 Ağustos'ta parafe edilen Türk-Rus Antlaşmasını tamamlamak için 26 Şubat'ta Moskova Konferansına katıldı.[98]

Türkiye- Rusya genel anlaşma metninin çoğu 24 Ağustos 1920'de parafe edilen anlaşmaya benziyordu. Burada sadece birkaç konuyla Türkiye-Rusya Kafkasya sınırı meselesi eksikti. Bu konu da 2 Aralık 1920 tarihli Türkiye-Ermenistan Gümrü Antlaşmasıyla kısmen çözüldü ve sadece Gürcistan-Türkiye sınırı problemi kalıyordu. Türk tarafı, 4 Hazıran 1918 tarihli Batum Antlaşmasına göre Gürcistan-Türkiye sınırının yapılmasını istiyordu, Çiçerin ise bu problemin çözülmesi için temel olarak 7 Mayıs 1920 tarihli Gürcistan-Sovyet Rusya Antlaşmasını kullanmasını talep ediyordu. Aynı zamanda, her iki taraf da daha büyük bir arazının eline geçirmeye çalışıyordu: Türkler 23 Şubat 1921'de Ardahan ve Artvin' girdiler, 25 Şubat'ta ise Bolşevikler Tiflis'i işgal ettiler.[99]

Bu sebeplerden dolayı Türk karargahı Gürcistan hükümeti tarafından 6 Mart'ta Gürcü arazisinin geçici olarak işgal edilmesi hakkındaki teklifinden yararlanmasını istediler. 8 Mart'ta Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya

---

[97] სვანიძე მიხეილ., **"თურქეთის ისტორია"**, გვ. 45. (M.Svanidze, **"Türkiye Tarihi"**, Tiflis 2005, s. 45)

[98] ბენდიაშვილი ალექსანდრე, **"საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921 წწ."**, თბილისი 2001, გვ. 215. (Bendiaşvili Aleksandre, **"Gürcistan'da ilk Cumhuriyet 1918-1921 yıllarında"**, Tiflis 2001, s. 215)

[99] სვანიძე მ., **"დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის 1918-1921 წლებში"**, საქართველოს დიპლომატიური წელიწდეული ტომი 10, გვ. 181. (M.Svanidze, **"Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele"**, *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 10, Tiflis 2003, s. 181)

Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerini Kızıl Ordu birlikleri gelmeden ele geçirmesi emri verildi. Aynı gün, Türk birlikleri Ahıska'ya girdiler ve Batum'a yaklaştılar.[100]

Gürcistan hükümeti artık Batum'da bulunuyordu. Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin Sovyetleştirilmesinden kurtarılmak için yol bulmaya çalışıyordu. Çatışmalarla beraber taraflar anlaşmaya da çalışıyorlardı. Fakat, bazı engelleyici şartlardan dolayı taraflar anlaşacak noktaya varamadılar. Tiflis'e Kızıl Ordunun Girmesinden sonra 8 Mart 1921'de kurulmuş olan Gürcistan İhtilal Komitesi, Gürcistan Menşevik hükümetine ültimatom gönderip direnişin kesilmesini, silahların ve devlet mallarının Bolşeviklerin teslim edilmesini istedi. Fakat, olumsuz cevap aldı ve savaş devam etti.[101]

Bununla beraber, Batum'da durum daha da ağırlaştı: 11 Mart'tan itibaren Batum'a ve bölgesine Türk birlikleri girmeye başladı. Fakat Türk askerleri, Gürcistan hükümetince teklif edilen sadece bazı stratejik noktaları tutmak üzere tüm şehri, liman, garı vb. yerleri işgal etmeye başladılar.[102] Birkaç birlik Khulo ve Keda'ya da gönderildi.

Fakat, Moskova'daki müzakerelerde Bolşevikler Batum'un Türkiye'ye verilmesini istemiyorlardı. 9 Mart'ta Lenin'in talebiyle Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin, süren görüşmelere bir mola verdi. Bu mola sırasında Milletler İşleri Komiseri İ.Stalin Türk heyeti üyeleri ile görüştü. Bu görüşmeden sonra Türk tarafı Bolşeviklerin taleplerini kabul ettiler. 10 Mart'ta İ.Stalin, Kafkasya orduları kumandanı S.Orconikidze'ye durumu bildirip Batum'u eline geçirmesini fakat Türk askerlerle çatışmalara girmemesini tavsiye etti.[103]

Moskova'da müzakerelerde alınan karara rağmen Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Kızıl Ordu 11. Tümen komutanı Heker'e, 11 Mart'ta gönderdiği bir telgrafta Kızıl Ordu birliklerini Batum'a göndermemesini, onların tüm gücüyle Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti ordusuna karşı çıkacağını tavsiye etti.

---

[100] A.e., s. 181.

[101] ფხაკაძე ოთარ, "**ქუთაისის მოლაპარაკება**", გვ. 184. (O.Pkhakadze, "**kutaisi Müzakereleri**", *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 10, Tiflis 2003, s. 184)

[102] A.e., s. 185.

[103] სვანიძე მიხეილ.,"**თურქეთის ისტორია**", გვ. 47. (M.Svanidze, "**Türkiye Tarihi**", Tiflis 2005, s. 47)

Ayrıca, Batum'daki Menşeviklerin imha edilmesi için kendi birliklerinin kullanmasını teklif ediyordu.[104] Fakat, Bolşevikler bu teklifi reddettiler. Aynı gün Kafkasya cephe kumandanı S.Orconikidze, Ahılkelek'te bulunan 18. Süvari Tümen komutanı Jloba'ya gönderdiği bir telgrafta derhal Batum'a doğru hareket etmesini ve Türkler Tarafından bu şehirde pozisyonlarının güçlendirilmesini engellemesini ve Menşevik hükümetinin tutuklanmasını emretti. Fakat aynı telgrafta Müslüman nüfusa karşı dikkatli olmasını, Türk askerlerine ise bir müttefik olarak davranmasını da emrediliyordu.[105]

Jloba, sert kış şartlarına rağmen Goderdzi Dağgeçitiyle Acara'ya geçip Batum'a doğru ilerlemeye devam etti. Kızıl Süvari Tümeninin durdurulması için Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Kızıl Ordu 11. Tümen komutanı Heker'e 13 Mart'ta gönderdiği telgrafta: Rusya ile akdedilecek olan anlaşmaya rağmen Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinin Türkiye'ye ait yerler olduğunu ifade ediyordu. Karabekir Paşa burada mevcut olan Menşevik Gürcü askerleri silahsızlandırıp bu bölgelerden çıkartacaktı, diğer taraftan Kızıl Ordu birliklerinin Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinden çıkmasını talep ediyordu.[106]

Kafkasya'da Türk-Rus gerginliği artmasına rağmen, 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk ve Rus Bolşevik temsilciler, Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasını imzaladılar. Bu antlaşmayla Ankara ve Sovyet hükümetleri birbirlerini tanıdılar, kendilerince akdedilen anlaşmaların diğer devletler tarafından tanınmasını istediler. Ayrıca, Çarlık Rusyası ve Sultan tarafından imzalanan anlaşmalar ve kapitülasyonları iptal ettiler, Boğazların bütün devletlerinin ticaret gemilerine açık kalmasını sağlamak amacıyla Karadeniz devletlerin temsilcilerinin katıldığı bir konferansta konunun ele alınması için de anlaştılar. Ayrıca, Moskova Antlaşmasının 2.maddesine göre Kars, Ardahan ve Artvin Türkiye'ye bırakılıyordu, Batum ise

---

[104] სვანიძე მ., **"დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის 1918-1921 წლებში"**, საქართველოს დიპლომატიური წელიწდეული ტომი 10, გვ. 184. (M.Svanidze, "**Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele**", *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 10, Tiflis 2003, s. 184)

[105] ვაჩნაძე მერაბ, გურული ვახტანგ, **"საქართველოს ისტორია"**, ტომი 3, გამომცემლობა არტანუჯი, თბილისი 2002, გვ. 116. (Vaçnadze Merab, Guruli Vaxtang, "**Gürcistan'ın Tarihi**", Cilt 3, Artanuj Yayınevi, Tiflis 2002, s. 116)

[106] Svanidze, A.g.e., s. 185.

Gürcistan'a veriliyordu.[107] Bununla birlikte, Moskova Antlaşması'nın 15.maddesi, barışın kalıcı hale gelmesi için Türkiye'nin Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetleri ile de bir antlaşma imzalanmasını öngörüyordu.

Antlaşmayı Türkiye tarafından Moskova'da bulunan Türkiye Büyükelçisi Ali Fuat Paşa, Yusuf Kemal ve Dr. Rıza Nur Beyler, Rusya tarafından ise Dışişleri Bakanı Çiçerin imzaladılar.

Moskova'da Bolşevikler ve Türk heyeti arasında anlaşmaya varılmasına rağmen 15 Mart tarihinde Batum'da yaklaşık 3 bin Türk askeri bulunuyordu. Gürcistan hükümeti, Türkiye'nin Bolşeviklere karşı kendilerine yardım etmeyeceğini anladılar. Ayrıca, Batum'un Gürcistan'dan Türkiye'ye verilmemesi için tedbirler almaya başladılar. 16 Mart 1921'de Kutaisi'de Gürcü Menşevikler ve Bolşevikler arasında ateşkes anlaşması için müzakerelere başlandı. Aynı gün, Menşevik hükümeti emriyle Batum'da tutuklanan Bolşevikler bölgenin Gürcistan içinde kalması için mücadeleye katılma şartıyla serbest bırakıldı. Kutaisi'de ise taraflar iç savaşın bitirilmesi ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin Batum'dan ayrılıp Avrupa'ya gideceği konusunda anlaştılar. Bununla beraber, Gürcü Menşevikler Batum'a Kızıl Ordu birliklerinden daha çabuk varmak için birkaç tren ayırdılar.[108]

17 Mart 1921'de Gürcistan'da Ankara hükümetinin Büyükelçisi Kazım Bey, kendini Batum Valisi olarak tayin etti ve Gürcü silahlı kuvvetlerine bölgeyi boşaltması için 24 saatlik süre verdi.[109] Fakat aynı gün Kutaisi Anlaşmasından sonra, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti ve onun taraftarları gemilerle İstanbul'a, oradan ise Avrupa'ya gittiler. Batum'u terk etmeden önce Batum Valisi kazım Bey Gürcistan Menşevik hükümetinden Batum'un resmen Türkiye'ye devredilmesini istedi. Fakat bunu kabul ettiremedi. Menşevikler, Batum'dan ayrılmadan önce yerli idare gücü hapishanelerden serbest bırakılan Bolşeviklerden oluşturan Revkom'a (İhtilal Komitesi) bıraktılar.

---

[107] ვაჩნაძე მერაბ, გურული ვახტანგ, გვ. 118. (Vaçnadze Merab, Guruli Vaxtang, a.g.m. s. 118)
[108] Phakadze, a.g.e., s. 512.
[109] Svanidze, a.g.e., s. 186.

Bu sebeplerden dolayı ertesi gün Batum'da Türk ve Gürcü askerleri arasında çatışmalar başladı. General Mazniaşvili komutasında olan Gürcistan Cumhuriyeti silahlı kuvvetleriyle Bolşevik birlikler Türklerle Batum Limanı ve şehrin büyük kısmına girme izni vermediler. 19 Mart'ta Batum'a Komiser Jloba komutasında olan 18. Süvari Tümeni ve Kutaisi'den trenle gelen Kızıl Ordu birlikleri Batum'a girdiler ve şehirde Sovyet rejiminin kurulduğu ilan edildi. Aynı gün S.Orconikidze, Kazım Karabekir Paşa'ya bir telgraf gönderip, Moskova Antlaşmasının imzalandığı haberini verdi ve Batum'un Türk askerleri tarafından boşaltılmasını istedi. Bununla beraber Moskova'da antlaşmanın imzalanması hakkındaki haber önce Ankara'ya, ondan da Batum'a da geldi. 20 Mart'ta Türklerin bölgeden ayrılması başladı. 28 Mart'ta son Türk birliğinin Batum bölgesinden çıkmasıyla beraber, kızıl Ordu Sarp Köyüne gidip sınırı güçlendirmeye başladı.[110]

[110] Svanidze, a.g.e., s. 187-188.

III. Sovyet Gürcistan ve Türkiye

3.1. Kars antlaşması.

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin Avrupa'ya gitmesinden sonra ülkede tamamen Moskova'ya bağlı Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti kuruldu. Gürcistan'da yerli idare gücü önce Revkom'a (İhtilal Komitesi), sonra ise emekçilerden ve köylülerin oluşturan kurumla-Sovyetlere verildi. Aynı zamanda, Lenin'in emriyle Gürcistan'da Bolşeviklerin kazanmasından hemen sonra Gürcistan Kızıl Ordusu kuruldu. Gürcistan Kızıl Ordusunun genel amacı yerli Menşevik, Sosyal-İhtilalcı ve Milli-Demokrat partilerinden ve yurtdışında kaçan hükümet ve Avrupalı Emperyalistlerden Sovyet Gürcistan'ının korunmasıydı.

Bununla beraber, Sovyet Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi kararıyla Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetlerinin hükümetleri Moskova Antlaşması'nın 15.maddesine göre, Türkiye ile kalıcı bir barışın korunması için yeni bir anlaşma yapma hazırlıklarına başladılar. Türkiye ve Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki müzakereler Moskova inisiyatifle 26 Eylül'de Kars'ta gerçekleşti.

Konferansa Sovyet Sosyalist Rusya Federal Cumhuriyetleri de temsilcisini gönderdi. Konferansa, Litvanya'da görevli Sovyet Rusya Diplomatik temsilcisi Yakub Ganetskiy, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti Savaş ve Deniz İşleri Komiseri Şalva Eliava ve Dışişleri ve Finans İşleri Komiseri Aleksandre Svanidze, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti Devlet Kontrolü Komiseri Bebut Şahtahtinskiy ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti ise Dışişleri Komiseri Askanaz Mravgan ve İçişleri Komiseri Pogos Makinzyan katıldılar. Kars'a gelen T.B.M.M. temsilcileri ise Şark cephe kumandanı Kazım Karabekir Paşa, T.B.M.M. Burdur Vekili Veli Bey, eski Toplumsal İşler

Bakan yardımcısı Muhtar Bey ve Azerbaycan'da Türkiye Elçisi Memduh Şevket Bey idiler.[111]

Taraflar arasında bazı konularda anlaşmazlıklardan dolayı müzakereler çok uzun sürdü. Kafkasya Cumhuriyetleri heyeti Türkiye'nin bazı topraklardan vazgeçmesini istiyordu. Gürcü taraf Sarp köyünün güney kısmının ve sınırdaki olan birkaç köyün Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne katılmasını istiyorlardı. Ermeni tarafı ise Ani kentinin ve bölgesinin Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde olmasını talep ediliyordu. Fakat Türk heyeti, Moskova Antlaşmasıyla belirtilen sınırların değiştirilmesine karşı çıkıyorlardı. Böylece, Gürcü ve Ermeni temsilcilerin taleplerini kabul etmediler. Ayrıca Kafkasya heyeti Türkiye'de kalan bazı doğal maddelerin (tuz, inşaat taşı, kömür vb) Gürcü ve Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerine kullanma hakkı verilmesini de istiyorlardı. Bununla beraber Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinden kaçan Gürcü ve Ermeni mültecilerin eski topraklarına geri dönmelerine izin verilmesi ve onlara Kafkasya Cumhuriyetlerinde yaşayan Türklerin sahip olduğu hakların verilmesi talep ediliyordu.[112]

Buna karşılık Türk delegeleri Batum Limanında Türkiye bayrağı altında olan gemilerine ve Türk tüccarlara geniş hakların verilmesini ve daha ucuz ve Türkiye için uygun şartlarla Azerbaycan'dan petrolün alınmasını istiyorlardı. Ayrıca Türk tarafı Kafkasya Cumhuriyetleri ile ortak bir anlaşma yapmasına da karşıydı. Her cumhuriyetle ayrı ayrı anlaşma yapmak istiyorlardı. Fakat Kafkasya Cumhuriyetleri delegeleri Moskova'dan aldıkları direktiflere göre davranıp, Türk tarafına ortak bir anlaşma imzalatmayı kabul ettirdiler.

Sonuçta, 13 Ekim 1921'de Türkiye, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri temsilcileri bir anlaşmaya vararak, Kars Antlaşmasını imzaladılar.

---

[111] სვანიძე მიხეილ.,"თურქეთის ისტორია", გვ. 47. (M.Svanidze, "**Türkiye Tarihi**", Tiflis 2005, s. 47)
[112] A.g.e., s. 55.

Kars Antlaşması imzalandıktan sonra, Türkiye ve Kafkasya Cumhuriyetlerini arasında ilişkiler düzenlendi. Ankara hükümeti Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinin Türkiye'ye katılmasından ve doğu sınırının güvenli bir şekle getirilmesinden sonra, dikkatini batıya çevirdi ve tüm gücüyle Yunanlılarla savaşa devam etti. Bolşevikler ise Kafkasya Sovyet Cumhuriyetlerinin güçlendirilmek için faaliyetlerine devam ettiler. Azerbaycan petrolünü dünya pazarına götürmek için Batum Limanı Moskova kontrolü altında kaldı. Ayrıca, ateizmi savunan Sovyet rejimi de Acara'ya verdiği özerkliğin temelin de din olduğunu kabul etmesi Moskova için Batum'un önemini bir kez daha gösteriyordu. [113]

Fakat Kafkasya Cumhuriyetleri Kars Antlaşmasının onaylanmasını geciktiriyorlardı. Bunun nedeni Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu'nun kurulmasıydı. Kafkas Cumhuriyetleri arasında milletler arasında anlaşmazlığın azaltılması ve ekonomik açılardan geliştirilmesi için, Rusya Komünist Partisinin Merkez Komitesinin Kafkasya dairesinin teklifi ile Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonun kurulması için hazırlıklar başladı. Daireye göre dış tehlikelere ve iç düşmanlara karşı Kafkas Cumhuriyetlerinin birleşmesi gerekiyordu.[114] Bunun gerçek sebepleri, Gürcü milliyetçilerinin güçsüzleştirilmesi ve Moskova'dan bölgenin daha kolayca yönetilmesiydi. Kafkasya Sovyet hükümetleri Kars Antlaşmasının onaylanmasını, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu ortak Sovyetler kurumunun kurulmasından sonra planlıyorlardı.[115]

Bu haber üzerine Türkiye hükümeti endişelendi. Ankara'da Sovyet Azerbaycan Diplomatik Temsilcisi Abilov ile görüşen Türkiye Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu ortak Sovyetler kurumun tarafından Kars Antlaşmasının onaylanması konusundan Türk tarafının memnun olmadığını açıkladı. Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri tarafından antlaşmanın ayrı ayrı onaylamasını istedi. Bakan, Gürcistan, Ermenistan ve

---

[113] ალექსიძე ლევან, კობახიძე დავით, "ყარსის ხელშეკრულება", საერთაშორისო სამართლებრივი ანალიზი, გვ. 242. (L.Aleksizde, D.Kobakhidze, "**Kars Antlaşması**" (Uluslararası Hukuk Açısından Analiz), *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, Cilt 1, Tiflis 1994, s .242)

[114] "საქართველოს ისტორიის ნარკვევები", ტ.7, გვ. 172. ("**Gürcistan Tarihi Araştırmaları**", cilt 7, Tiflis 1976, s. 172)

[115] A.g.e., s.173.

Azerbaycan Kars Antlaşmasını bağımsız oldukları halde imzaladılar ve onay da aynı durumda yapmalıydılar. Fakat Sovyet tarafı Türklerin isteğini kabul etmedi. Hükümetinden aldığı talimatlardan sonra, Temsilci Abilov Türk tarafına Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu oluşturulmasının yakın bir zamanda gerçekleşeceğini bildirdi. Abilov'a göre Kafkasya Cumhuriyetleri temsilcileri Kars Antlaşmasını beraber bir heyet olarak imzaladılar ve bu cumhuriyetlerin birleşmesinden sonra ortak Sovyetler Kurumu tarafından bu antlaşmanın onaylanması uluslararası hukuk kurallarına aykırı olmayacaktı. Bununla beraber, Abilov, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu hükümetinin Türkiye ile ilişkilerinin geliştirilmesi için izlediği politikasını değiştirilmediğini açıkladı.[116]

Bazı Gürcü Komünistlerin Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kurulmasına karşı çıkmasına rağmen, Moskova izlediği Kafkasya siyasetine devam etti. 12 Mart 1922'de Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kuruldu. Bundan sonra, 16 Mart 1922 tarihinde ise yeni kurulmuş Sovyet Federal Cumhuriyetinin Sovyetler Kurumu Kars Antlaşmasını onayladı. Daha sonra, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu 13 Aralık 1922'de tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne katıldı.

[116] სვანიძე მიხეილ., "თურქეთის ისტორია", გვ. 62. (M.Svanidze, "**Türkiye Tarihi**", Tiflis 2005, s. 62)

3.2. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden Sonra Mülteci Hükümetinin Faaliyetleri

10 Haziran 1921'de Paris'te Kafkasya Cumhuriyetleri'nden kaçan eski hükümet üyeleri toplanarak Kafkasya'da Bolşeviklere karşı beraber çalışmak üzere anlaşmaya vardılar. Bunun hakkında Fransa hükümetine de bu konuyu bildirip ondan yardım istediler.

Gürcistan'da Sovyet hükümetinin kurulmasından sonra diğer partiler yasaklanmadılar. Hükümette olan Bolşevikler, halk arasında kendi popülerliğinin artması amacıyla ilk günlerde Burjuvazi partilerine karşı çıkmıyorlardı. Bundan faydalanan hala güçlü olan Sosyal-Demokrat Menşevikler ve Sosyal-İhtilalciler Gürcistan'ın Sovyet hükümetine karşı propagandaya devam ediyorlardı. Bu partiler ve kaçan hükümet üyeleri arasında ilişkiler devam ediyordu. Bu güçler işbirliği yaparak Gürcistan'da Sovyetlere karşı isyan düzenlemeye çalışıyorlardı. Ülke dışında olanlar ise, Avrupa devletlerinden ve onlar arasında Türkiye'den de yardım almak ve Sovyet Rusya tarafından Gürcistan'ın işgal edildiğini duyurmak için müzakerelere devam ediyorlardı. Avrupa'da ve Gürcistan'dakiler arasında kurulan irtibatı, daha da iyileştirmek için İstanbul'da siyasi bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, topladığı para ve silahları gizlice Gürcistan'a gönderiyordu. Böylece, 1921-1923 yıllarda Gürcistan'ın birkaç bölgesinde küçük isyanlar düzenlendi. Fakat bu isyanlar Bolşevikler tarafından önceden alınan tedbirlerden dolayı bastırıldı.[117]

Aynı zamanda çalışmalar büyük bir isyan için devam ediyordu. Hem ülke için de olan Bolşeviklere karşı olan güçler, hem de Gürcistan mülteci hükümeti bu isyan için elinden geleni yapıyordu.

İsyan 28 Ağustos 1924'de başladı. İsyanın iyice hazırlanmasına rağmen, isyan bastırıldı. Kızıl Ordu ile çatışmalarda ve daha sonraki başlayan zulümden dolayı binlerce Gürcü öldürüldü. 1924 isyanın bastırılmasından sonra silahlı

---

[117] "საქართველოს ისტორიის ნარკვევები", ტ.7, გვ. 192. ("**Gürcistan Tarihi Araştırmaları**", cilt 7 , s. 192)

mücadeleden vazgeçtiler. Gürcistan eski Devlet Başkanı N.Jordania, 1928'de Paris'te yayınladığı kitabında Gürcistan mülteci hükümetinin genel amacını Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasını ve orada tekrar Demokratik bir Cumhuriyet kurulmak olarak ifade ediyordu. Fakat, bunun için artık isyan ve silahlı mücadele yolunu seçmeyeceklerdi. Ona göre Sovyet rejimi uzun zaman yaşayamazdı ve bu rejimin çökmesi beklenmeliydi. Gürcü ve Rus milletler arasında savaş için sebep yoktu, çünkü Ruslar da Sovyet rejiminden acı çekiyorlardı. Aynı zamanda, Gürcistan'ın bağımsızlığını engelleyen Rusya'nın Gürcistan'da hayatı çıkarları bulunmuyordu ve tüm anlaşmazlıklar müzakereler yoluyla çözülebilirdi.[118] Eski Gürcü Devlet Başkanı, Rusları sanki tanımıyorcasına böyle oldukça iyimser bir beyanda bulunuyordu. Oysa Ruslar Kafkasya'yı arka bahçeleri olarak görüyorlar ve hiçbir zaman bu topraklarda başka etkin bir güç görmek istemiyorlardı.

Ayrıca, Gürcistan mülteci hükümeti Avrupalı devletlerden destek almak için çalışıyorlardı. Hükümet üyeleriyle Avrupalı devletlerde açtıkları Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti temsilciliklerinde aktif faaliyetler yapıyordu. Rusya ile ilişkilerini bozmak istemeyen Avrupalılar, Gürcü temsilcileri ile görüşmeleri kabul etmiyorlardı. Ama Gürcü temsilciler Avrupalı devletlerin üyelerine ve hatta devlet ve hükümet başkanlarıyla da görüşebiliyorlardı. Bu görüşmeler sırasında Gürcü temsilciler destek ve askeri yardımla beraber para ve silah toplamaya çalışıyorlardı. 4 Aralık 1924'te İngiltere'de Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti temsilcisi K.Gvarcaladze, Winston Cherchill'le görüşürken İngiltere'den 1918-1919 yıllarında Gürcistan demiryolları kullandığını için bir ödemede bulunmasını istiyorlardı.[119] Fakat, Gürcü temsilciler amaçlarına ulaşamadılar.

Gürcistan mülteci hükümeti, T.B.M.M.'den de yardım almaya çalışıyordu. Hükümet temsilcisi Refet Paşa ile görüşürken Gürcistan temsilci K.Gvarcaladze, Ankara hükümeti ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti arasında 1921'de

---

[118] Н. Жордания, ***"Наши Разногласия,"*** Париж 1928, с. 44. (Jordania Noe, "**Anlaşmazlığımız**", Paris 1928, s. 44)

[119] ცხოვრებაძე გოგი, "საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დიპლომატიური მუშაობის შესახებ", ტ. 2, გვ. 40. (G.Tskhovrebadze, "**Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümetinin Diplomatik Çalışmaları**", *Gürcü Diplomasisi Dergisi*, cilt 2, Tiflis 1995, s. 40)

başlayan ilişkilerin yenilemesini istedi, fakat Türk tarafı bu isteği kabul etmedi. Refet Paşa'ya göre Ankara hükümeti, Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşmasını imzalandığından dolayı Gürcistan mülteci hükümeti ile resmen ilişkiler kuramazdı, fakat sabık Gürcü hükümet üyeleri ile özel ilişkiler kurulabilirdi.[120]

Sabık Gürcü hükümeti temsilcileri Fransa hükümeti ile yürüttükleri müzakerelerde daha başaılı oldular. Paris tarafından 1933'te Sovyetler Birliği resmen tanınmasına kadar, Gürcistan mülteci hükümeti Fransa'dan yardım alıyordu.[121]

10 Nisan 19 Mayıs 1922'de Genova Konferansında İngiltere, Gürcistan'ın Asya'da bulunduğunu ve konferansta sadece Avrupalı devletlerin problemlerinin görüşülmesi gerektiği sebebiyle, sabık Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin konferansa katılmasına karşı çıktı. Aynı konferansta Fransa, Sovyet Rusya'nın Kafkasya politikasını görüşmelerini istedi, fakat yine İngiltere temsilcileri buna karşı çıktılar.[122] Gürcistan mülteci hükümeti diğer uluslararası konferanslara katılmaya çalışıyorlardı, bazı konferanslara Gürcistan'ın durumu hakkında memorandumlar da gönderdiler, fakat bu denemeler de başarısızlıkla sonuçlandı. Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti mülteci hükümetinin bu denemeleri II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar devam etti.

---

[120] A.g.e., s. 36.
[121] A.e., s. 28.
[122] ცხოვრებაძე გოგი, "ჟენევის კონფერენცია და საქართველოს საკითხი" ქართული დიპლომატია. ტომი 3, თბილისი, 1996, გვ. 332 (G. Tskhovrebadze, **"Genova Konferansı ve Gürcistan Meselesi"**, Gürcü Diplomasisi Dergisi, cilt 3. Tiflis 1996, s. 332.)

Sonuç

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Gürcistan meselesi Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye-Rusya ilişkileri Gürcistan'ın siyasi durumunda ve geleceğine çok etkili oldu.

Gürcistan Rus İhtilalının birinci dönemi boyunca Rusya'nın diğer halklarıyla aynı kaderi paylaştı ve tüm gücünü Rus ihtilalcı cephesinin korunması için harcadı. İhtilalın ilk aylarında bütün Rusya'yı etkileyecek fikirlere sadık kaldı. Sosyal Demokratlar Gürcistan'da ihtilalcı hareketin idaresini ellerine aldılar. Fakat bu dönem, Petrograd'da meydana gelen Bolşevik İhtilali'nden itibaren değişti. Özellikle Kafkas Cephesi'nin çökmesi Gürcistan için Bolşevik İhtilali'nin en acı sonucu oldu.

Bu yeni dönemle birlikte Gürcistan'ın siyasi hayatına büyük beklentiler, büyük umutlar ve büyük korkular girdi ve her siyasi teşebbüste Gürcistan, bu duyguları aynı yoğunlukta yaşadı.

İlk büyük korkuyu Bolşevik İhtilali'yle duydu. Bolşevik İhtilali'nin Transkafkasya'da onaylanmaması üzerine Azerbaycan ve Ermenistan'la geçici bir ittifak hükümeti kurdu. İlk büyük umut ve beklentisi Rusya Kurucular Meclisi'nin açılmasıydı. Ancak Bolşeviklerin Kurucu Meclis'i daha açıldığı gün dağıtması, merkezdeki Sovyet hükümetiyle ilişkilerinin kesilmesine neden oldu. Korku yine hakim olmuştu. Çünkü yıllarca arkalarını sağlama alan Rusya, artık prensipte terk ediliyordu. Bu prensibe pratikte dayanmak o kadar kolay değildi. Bu yüzden Demokratik Rusya fikrini benimsemeye ve Rusya'nın bir parçası olduğu görüşünü muhafaza etmeye devam etti. Umut sürüyordu. Ama Transkafkasya'nın Bolşevikleştirilme siyasetine de karşı durulmalı ve tedbir alınmalıydı. Bu zorunluluk onları geçici hükümet bünyesinde bir araya gelen ve birbirinden güç ve destek almaya çalışan halklarla, geleceklerini ilgilendiren kararları vermede kendi meclislerini oluşturma gereğini ortaya koydu. Bir de bu zorunluluğa, Rusların savaşa son verme çabaları ve barış isteğiyle başlayan Brest Litovsk müzakerelerinin yine onların uzlaşmaz tutumları yüzünden kesilmesi böylece Türkiye'nin Doğu

Anadolu'da başlattığı askeri harekata bağlı olarak Türk tehlikesi eklenince, Transkafkasya Meclisi'nin açılması gereği ve işlemi ivedilik kazandı.

Rusların Almanya ve Türkiye ile tekrar masaya oturup Brest Litovsk Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalması ve Batum'un Türkiye'ye verildiğinin öğrenilmesi Gürcistan'ın korkularını bu defa Türkiye'den yana depreşildi. Antlaşmanın kabul edilmesi Gürcistan için imkânsızdı. Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye verildiğini öğrenen ve bu yüzden kendisiyle aynı korkuyu paylaşan Ermenistan'la birlikte, antlaşmayı hemen protesto etti.

Türkiye ile Brest Litovsk Antlaşması haricinde yeni bir barış antlaşması imzalanmalıydı.

Görüşmeler için umutla Trabzon'a gelindiğinde Türkiye'nin ne kendileriyle ne de Ermenilerle, değil Brest Litovsk Antlaşması'nı tartışmak, barış için masaya oturmak niyetinde bile olmadıklarını gördü. Çünkü Türkiye henüz bağımsızlığını ilan etmemiş, diplomatik bir kimliği olmayan, üstelik Rusya'nın bir parçası olduğu görüşünü muhafaza eden Transkafkasya Birliği'ni tanımıyordu. Türkiye ile barış imzalamak istiyorlarsa öncelikle bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltmaları gerekiyordu.

Bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde ise, Türk ordusu Kars, Ardahan ve Batum'a girdiği gibi, askeri harekâtına da devam ediyordu. Türkiye'yle barış yapmak için acele etmeliydiler. Bu defa Bağımsız Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti'nin bir üyesi olarak Batum'a geldiklerinde Brest Litovsk Antlaşması'nı tanımak zorunda olduklarını biliyorlardı. Ama masaya oturduklarında Türkiye'nin yeni arazi talepleriyle karşılaşmaları, bütün umut ve beklentilerini suya düşürdü.

Bu yeni talepler, dilleri, dinleri ve kültürleri farklı, menfaatleri birbiriyle çatışan ve zorunlu bir birlikteliği yürüten Transkafkasya halklarının, artık aynı çatı altında kalmalarının imkânsızlığını da ortaya koydu. Azerbaycan'ın Türkiye'ye yakınlığı, yeni arazi talepleriyle Ermenistan diye bir şey kalmadığı açıkça görülürken, bir yol ayırımında olan Gürcistan, bundan sonra ne yapacağına karar vermek zorundaydı. Bunun için de bir destek bulması gerekiyordu.

İşte bu sırada Batum Konferansı öncesi Kafkas politikasını şekillendiren, müttefiki Türkiye'yi Kafkasya'da tek güç olarak bırakmak istemeyen Almanya, Gürcistan'ın imdadına yetişti. Almanya Baku petrolleri, Gürcistan'ın zengin madenleri ve kaynaklarıyla ilgilenirken, Kafkas yollarının geçiş noktasında bulunan Gürcistan'ı tampon bir devlet olarak kullanmayı böylece Türk ordularını Kafkasya'ya geçişlerinde engellemeyi düşünüyordu. Bunun için Gürcistan'ı himaye etmeli ve bağımsızlığı sağlanmalıydı.

Gürcistan'ın umutları yeniden yeşeriyordu. Artık yalnız değildi. Avrupa'nın kahraman şövalyeleri olan Almanlar kendilerini Türkiye'den koruyacak ve yardım edecekti. Onlar da Almanlara istediği tavizleri verecekti.

Nihayet beklenen an geldi, himayedarlık gerçekleşti ve Gürcistan bağımsızlığını ilan etti.

Bundan sonra Gürcistan Türkiye ile imzaladığı Batum Antlaşması'na rağmen Almanlarla Türklerin Kafkasya'ya nakil ve sevklerine engel olmaya çalıştılar. Sonuçta başarıları sadece zaman oldu. Çünkü Türkler Kafkaslara gecikmeli olarak girmişlerdi.

Kafkaslarda mücadele sürerken I. Dünya Savaşı'nın sonu Almanya ve Türkiye'nin bağlı bulunduğunu İttifak Grubu'nun yenilgiyi kabul etmesiyle gelmiş bulunuyordu. Almanya ve Türkiye bu yenilgi üzerine imzaladıkları antlaşmalarla Kafkaslardan çekilmek zorundaydılar. Gürcistan ise bu sonuç karşısında korkularıyla başbaşa yine yalnız kalıyordu.

Ama korkunun ecele bir faydası yoktu. Dikkatlerini Kafkaslara girecek yeni gücün, daha doğrusu etkin gücün kim olacağı beklentisine çevirdiler. Bunu anlamak da zor olmadı. Bu etkin güç İngiltere idi. Acaba İngiltere'nin teveccühüne mazhar olabilirler miydi? İngilizler Avrupa'nın kahraman şövalyeleri olan Almanlara hiç benzemiyorlardı. Nitekim İngilizlerle yüzyüze geldiklerinde kendilerine Alman yakınlığından dolayı şüpheyle baktıklarını gördüler. Ancak onlar da Kafkalara çıkarları için girdiklerine göre bu durum düzeltilebilir ve çıkarlar Almanlar gibi karşılıklı tavizlerle korunabilirdi. Gürcistan bu konuda haklıydı. Çünkü Azerbaycan

ve Ermenistan'a geçişi sağlayan Batum ve Tiflis vilayetleri Gürcistan sınırları içindeydi. Bu da ülkenin konum itibariyle önemini ortaya koyuyordu. İngilizlerin ilk iş olarak buralarda üslenmeleri bu gerçeği gördüklerinin bir ifadesiydi. Öyleyse İngilizler, Gürcistan'ın konumundan yararlanmak için onların zaaf ve ihtiyaçlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilirlerdi.

Ama bölge büyük sorunlara gebeydi. Bu sorunların en büyüğü Bolşevik tehlikesiydi. Yine bölgede içiçe yaşayan milletlerin kendi aralarında sınır problemleri ve mücadeleleri vardı. Bu sınır problemleri daha önce bölgeye dahil olan ne Anlamlar, ne de Türkler tarafından çözülebilmişti. Kendilerinin de çözebileceği meçhuldü.

Bölgeye has yukarıdaki sorunlarla birlikte ayrıca kendi özel sorunları vardı. Bunların başında bölgede kalmanın ağır ekonomik yükü gelirken, diğer bir sorun da kamuoylarında artık silâhaltındaki askerlerin sivil hayata dönmeleri için yoğun bir muhalefet kampanyasının başlamış olmasıydı.

İşgalin ağır ekonomik yükünü omuzlarından atmak ve bir başkasına devretmek için ittifakın en kolay denetlenebilir halkası İtalya'yı seçen İngiltere, böylece ilk özel sorunu geleneksel kurt politikası çerçevesinde çözüyordu. Fakat bu politika aynı sorunu gören ne İtalya, ne de daha sonra devreye sokacakları Amerika tarafından işlenir bir duruma gelecekti.

İkinci özel sorunu ise bölgedeki emperyalist amaçlarını Gürcüler eliyle kullanmaya karar verip, Gürcü ordusunu takviye etmekle bir nebze olsun halletmiş sayıyordu.

Bu arada Gürcistan, ülkesinin zengin kaynaklarını ve yollarını başta İngilizler olmak üzere İtilaf güçlerine açarken, onlardan beklediği Batum'un ilerde kendilerine iadesi ve milletlerarası platformda bağımsızlığının onaylanmasını sağlamalarıydı. Gürcistan bu konuda oldukça dirayetli ve istikrarlı bir politika izliyor, Gürcü temsilcileri Avrupa mahfillerini bu amaçla dolaşıyor ve bu uğurda büyük bir çaba sarfediyorlardı.

Ne yazık ki, Gürcistan'ın en büyük umut ve beklentiyle bağımsızlığının tanınması için sürdürdüğü çabaları, Bolşevik tehlikesi kapıda kesinkes belirinceye kadar, Avrupalılar tarafından oyalanmak suretiyle karşılık görecekti.

İtilaf Devletleri bundan sonra Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında bir birlik oluşturmak üzere teşebbüse geçtiler. Ancak bu iş o kadar kolay değildi. Çünkü bu cumhuriyetlerin öteden beri birbirleriyle sınır sorunları ve süregelen çatışmaları vardı ve bu birlik fikrine en büyük engel teşkil etmekteydi. Müttefikler bunu Londra ve San Remo Konferansı'nın dağılmasından 3 gün sonra da Bolşevikler Bakü'yü ele geçirerek Azerbaycan'ı Sovyetleştirdiler.

Müttefikler için Bakü'nün kaybedilmesi, petrolün kaybedilmesi demekti. Ama Ermenistan ve Gürcistan için Bakü'nün kaybedilmesi, bağımsızlıklarının bir gün Azerbaycan gibi kaybedileceği ve Bolşevikleşeceği korku ve endişesini yoğun bir şekilde duymaları anlamına gelmekteydi. Gürcistan bu korku ve endişeyi, Azerbaycan sınırları üzerinden Bolşeviklerin fırsat buldukça çıkarttığı ihtilal denemeleriyle sıkça duyacaktı.

İngilizlerin Kafkasya'ya girdikleri günden beri hükümetlerinde mali nedenler ileri sürülerek Transkafkasya'nın ve Batum'un boşaltılması isteği, İngilizlerin bunu çeşitli formüller bulmaya çalışarak hem Bolşevik tehlikesi, hem de çıkarları yüzünden geciktirmeleri, Bakü'nün düşüşünden sonra artık bu işlemi daha fazla uzatmanın anlamsızlığını ortaya koydu.

İngilizler bu işlemi gerçekleştirmeden önce bazı kararlar almış ve bunu üç Transkafkas ülkesine kabul ettirmek istemişti. Özellikle Batum'u boşaltmadan önce buranın Milletler Cemiyeti garantisi altında serbest bir liman olmasını, Ermenistan'a da Karadeniz'e çıkış ve Batum limanının bir kısmını kullanma hakkının verilmesini, müttefiklerin Türkiye ile barış programını uygulayabilmeleri için, Transkafkasya Cumhuriyetlerini siyasi ve askeri yönden güçlendirerek karşılıklı ilişkilerini düzenlemeyi oldukça gerekli bulmuştu. Onlara göre Türkiye ve Sovyet Rusya arasında ancak Transkafkasya Cumhuriyetleri bir set oluşturabilir, Batum Anadolu'ya doğrudan doğruya baskı için bir dayanak mıntıkası rolünü oynayabilirdi.

Ancak İngilizlerin Ermenilere Batum limanından Karadeniz'e serbest çıkışla birlikte, Batum limanının bir kısmını kullanma hakkının verilmesi isteği Gürcüleri kızdırdı. Onları kızdıran Ermenilere Karadeniz'e Batum'dan çıkış vermek değil, Gürcü toprağı olarak gördükleri Batum'un bir kısmının Ermenistan'a kullanma hakkının verilmesi isteği idi. Gürcistan Batum limanını kendi idaresi altında tutmak şartıyla giriş ve çıkışı komşularıyla yapacağı özel antlaşmalarla sağlamak istiyordu.

İşte bu hassasiyet İngilizlerin tüm çabalarını boşa çıkartmış, üç Transkafkas ülkesi arasında bir anlaşma sağlanmasını engellemişti. Tabii böylece bir birlik oluşturulması fikri de gerçekleşememişti.

Gürcistan'ın İngiliz çabalarını boşa çıkartması, İngilizlerin Batum'u boşaltmaya karar verdiklerinin öğrenilmesinden sonra Batum'da İngiliz otoritesini sarsacak her türlü faaliyet ve entrikadan kaçınmaması, Bakü'nün Bolşeviklerin eline geçişi ve onların Azerbaycan sınırlarından Gürcistan'a sarkmasıyla başlayan savaşın, Moskova'yla barış yapılarak sona ermesi artık İngilizlere devamlı sorun yaratan ve çıkarları zedelenen bir yerde kalmanın gereksiz olduğunu göstermişti.

Nihayet yukarıdaki sorunlara bağlı olarak kararını veren İngilizler Batum'u boşaltıp Gürcülere devrederken, Gürcistan da her dönemde üzerinde hassasiyetle durdukları bu önemli mevkiye kavuşmuş oluyordu.

Kafkaslarda bu gelişmeler olurken, Moskova'da bulunan Türk heyeti Ruslarla görüşmelerini sürdürmekteydi. Sovyet Rusya'nın Ermeniler konusundaki uzlaşmaz tutumu Ermeni harekâtının ertelenmesine neden olmuş fakat heyetin Lenin'le yaptığı görüşmeler ve edinilen izlenimler nihayet Doğu Anadolu'da dayanılmaz boyutlara ulaşan Ermeni faaliyetlerini durdurmak için beklenen yeşil ışığı yakmıştı. Türk hükümeti bu harekata geçmeden önce Gürcistan'ın Ermenistan'la birleşmesini önlemek ve Gürcü tarafsızlığını sağlamak için teşebbüse geçmiş ilk Ermeni harekatından sonra Kazım Bey'i Tiflis Elçiliği'ne atamıştı.

Gürcistan Ermeni harekâtı boyunca Türkiye'nin verdiği teminata rağmen, özellikle Batum ve Ardahan'dan yana Türk harekâtının gelişeceğinden korkmuş ve gerekli tedbirleri almıştı.

Türkiye'nin Ermeni harekâtını başarıyla sonuçlandırıp Gümrü Antlaşması'nı imzalamasından hemen sonra da Bolşevikler Ermenistan'ı Bolşevikleştirmişti.

Bolşevikler Transkafkasya'da tek Anti Bolşevik devlet kalan Gürcistan'ı da Bolşevikleştirmek üzere bir savaş başlatmış durumundaydılar. Bakü petrolünün bir kısmını dışarıya ihraç etmek isteyen Sovyet Rusya için, Batum oldukça önemliydi. Çünkü ihraç edilecek petrolden elde edilen gelirle ülkesinin ihtiyaç duyduğu araç ve gereci satın alacaktı. Bunun için İngilizlerle ticari bir antlaşma yapmak üzere temasa geçmişti. Antlaşma Batum'un bir an önce ele geçirilmesine bağıydı. Bu yüzden acele etmeli, Gürcistan vakit geçirilmeden Bolşevikleştirilmeliydi.

Ermeni harekâtı sırasında Türklerle ilişkileri geliştiren Gürcistan, Ankara'ya bir elçi atamak suretiyle bu ilişkileri canlı tutmak arzusundaydı. İtilaf Devletleri'nin propagandasının etkisiyle, Türkiye ile bir anlaşma yapmak için hem Ankara'nın Tiflis'teki elçisi nezdinde, hem de Ankara'daki kendi elçileri vasıtasıyla büyük bir faaliyet ve çaba içerisindeydi.

Türkiye, Bolşevik-Gürcü savaşından yararlanmaya karar verdi. Batum'un işgalini sonradan Ruslara anlaşmak üzere uygun bir zamana bırakıp Ardahan ve Artvin'in hemen Türkiye'ye iadesine dair, Gürcü hükümetine bir ültimatom gönderdi. Bu ültimatom karşısında Gürcü hükümeti Ardahan ve Artvin'i Türkiye'ye vermek zorunda kaldı.

Bu başarıdan sonra T.B.M.M. hükümeti Batum konusunda yoğunlaştı ve bütün dikkatini Moskova'da başlayacak konferansa verdi.

Ancak konferans başladığında Sovyet hükümetinin, Batum konusunda Türkiye kadar ısrarlı olduğu ve Bekir Sami Bey'in Londra'da İtilaf Devletleri temsilcileriyle yaptığı temasların Ruslar üzerinde kötü tesir bırakarak, Türkiye'ye yardımla ilgili gizli protokolü imzalamaktan kaçındığı görüldü.

Moskova'da görüşmeler kesilme noktasına gelirken, Bolşevikler Gürcistan'ın büyük bir kısmını işgal etmiş durumdaydılar. İşte bu sırada Gürcü hükümeti Ahıska, Ahılkelek ve Batum'u Türkiye'ye geçici olarak verme teklifinde bulundu. Türk

hükümeti bu teklifi dikkate alarak öncelikle Ahıska ve Ahılkelek'in işgaline karar verdi. Daha sonra Batum'un işgalini da kabul etti.

Türk hükümeti bu kararı verirken işgal sırasında Bolşevik ordularıyla karşılaşılması halinde herhangi bir düşmanca hareket başvurulmaması kararını da almıştı.

Türk birlikleri Ahıska ve Ahılkelek'e girdiğinde yerli halkın Bolşevikliği kabul ederek Sovyet idaresini kabul ettiğini görmüş ve Bolşevik kuvvetleriyle karşılaştığında her iki ordu birbirlerine karşı düşmanca bir hareketten kaçınmıştı.

İşgal hareketinde Kızıl ordu tarafından bir gölge gibi takip edilen Türk birlikleri Batum'a girdiğinde ise, Bolşevik- Gürcü savaşı bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Sonunda en son mevzilerinde de tutunamayan Gürcü ordusu kalıntıları Bolşeviklerin önünden kaçarak Batum'a doluşmuş, Menşevik Gürcü hükümeti erkanı da, daha fazla savaşamayacağını anlayarak Bolşeviklerle 24 saatlik bir mütareke akdetmişti.

Batum'un Türk birliklerince işgal edilmesinden sonra burada bir Türk sivil idaresi kurulmuş ama Gürcü Menşevik hükümetinin Batum'u terk etmeden önce Bolşeviklerle anlaşıp, Batum'u onlara bıraktığını ilan etmesiyle bir de Sovyet idaresi kurulmuştu. Burada bir Türk işgali ve sivil idaresi istemeyen Bolşevik ajanların ve Bolşevikleşen Gürcü ordusu kalıntılarının, Türk askerlerinin elinde bulunan tabyalara saldırması Batum'daki Türk varlığını tehlikeye sokmuş, sonunda Batum'daki karışık ortam ve tehlikeli durum, Moskova Antlaşması'yla Batum'un Sovyet Rusya'ya bırakılması şeklinde terk edilmişti.

Böylece Türkiye Batum'dan vazgeçmek zorunda kalırken, Gürcistan, korku, beklenti, ve ümitleriyle baş başa ve büyük mücadeleyle geçirdiği yaklaşık üç yıllık bağımsızlık hayatını, hep ensesinde duyduğu Bolşevik tehlikesine yenik düşerek kaybetmişti.

Yaklaşık 70 yıllık bir aradan sonra Gürcistan, Sovyet Rusya'da yaşanan tarihi ve siyasi değişim sürecine bağlı olarak meydana gelen gelişmeler sonucu yeniden bağımsızlığına kavuştu.

KAYNAKÇA

ავალიშვილი, ზურაბ: "საქართველოს დამოუკიდებლობა **1918-1921 წწ. საერთაშორისო პოლიტიკაში,"** თბილისი, 1929.

Avalishvili, Zurab: **"Sakartvelos Damoukideloba 1918-1921 ts. Saertashoriso Politikashi,"** Tbilisi, 1929.

Avalişvili, Zurab: **"Uluslararası Siyasette Gürcistan'ın Bağımsızlığı 1918-1921 yıllarında,''** Tiflis, 1929.

ალექსიძე, ლევან; კობახიძე, დავით: "ყარსის ხელშეკრულება. საერთაშორისო სამართლებრივი ანალიზი" საქართველოს დიპლომატია, ტომი 1, თბილისი, 1994.

Aleksidze, Levan; Kobakhidze, Davit: **"karsis khelshekruleba. Saertashoriso Samartlebrivi Analizi"** Sakartvelos Diplomatia, Tomi 1, Tbilisi, 1994.

Aleksidze, Levan; Kobakhidze, Davit: **"Kars Antlaşması. Uluslararası Hukuk Açısından Analizi,"** Gürcü Diplomasisi Dergisi, cilt 1, Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi, Tiflis, 1994.

ბენდიაშვილი, ალექსანდრე: **"საქართველოს პირველი რესპუბლიკა 1918-1921 წწ.,"** თბილისი, 2001.

Bedniashvili, Aleksandre: "**Sakartvelos Pirveli Respublika 1918-1921 ww**." Tbilisi, 2001.

Bendiaşvili, Aleksandre: **"Gürcistan'da İlk Cumhuriyet 1918-1921 yıllarında**,'' Tiflis, 2001.

გურული, ვახტანგ: "საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაცია **(1917 წლის მარტი-1918 წლის მაისი)**", საქართველოს დიპლომატია, ტომი 4, თბილისი, 1997.

Guruli, Vakhtang: **"Sakartvelos Sagareo-Politikuri Orientacia (1917 Wlis Marti -1918 Wlis Maisi)"**, Sakartvelos Diplomatia, Tomi 4, Tbilisi, 1997.

Guruli, Vakhtang: **"Gürcistan Dış Politikasının Yönelimi,"** Gürcü Diplomasisi Dergisi, c.4, Tiflis, 1997.

დაუშვილი, რუსუდან: **"საქართველოს ლეგაცია და საელჩოები"** საქართველოს დიპლომატია, ტომი 8, თბილისი, 2001.

Daushvili, Rusudan: **"Sakartvelos Legacia da Saelchoebi"** Sakartvelos Diplomatia, Tomi 8, Tbilisi, 2001.

Dauşvili, Rusudan: **"Gürcistan Diplomatik Temsilcilikleri ve Büyükelçilikleri"**, Gürcü Diplomasisi Dergisi, cilt.8, Tiflis, 2001.

ვაჩნაძე, მერაბ; გურული, ვახტანგ: **"საქართველოს ისტორია"**, ტომი 1, გამომცემლობა არტანუჯი, თბილისი, 2002.

Vachnadze, Merab; Guruli, Vakhtang: **"Sakartvelos İstoria"**, Tomi 1, Gamomcemloba Artanuji. Tbilisi, 2002.

Vaçnadze, Merab; Guruli, Vaxtang: **"Gürcistan'ın Tarihi"**, Cilt 1, Artanuji Yayınevi, Tiflis, 2002.

ზოსიძე, ნ: **"ტრაბზონის საზავო კონფერენცია"**, ბათუმი, 1998.

Zosidze, N: **"Trabzonis Sazavo Konperencia"**, Batumi, 1998.

Zosidze , N: **"Trabzon Mütareke Konferansı"**, Batum, 1998.

თევზაძე, ნიკოლოზ: **"ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია და საქართველოს საგარეო პოლიტიკა 1918-1921 წწ."** თბილისი, 2001.

Tevzadze, Nikoloz: **"Erovnul–Demokratiuli Partia da Sakartvelos Sagareo Politika 1918-1921 ww."**, Tbilisi, 2001.

Tevzadze, Nikoloz: **"Milli-Demokrat Partisi ve Gürcistan'ın Diş Politikası 1918-1921 yıllarında''**, Tiflis, 2001.

თოიძე, ლევან: **"რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება, მისი დარღვევა რუსეთის მიერ და საქართველოს ფაქტობრივი ანექსია"**, საქართველოს დიპლომატია, ტომი 1, თბილისი, 1994.

Toidze, Levan: **"Ruset-Sakartvelos 1920 Wlis 7 Maisis Hkelshekruleba, Misi Dargveva Rusetis Mier da Sakartvelos Faktobrivi Aneksia"**, Sakartvelos Diplomatia, Tomi 1, Tbilisi, 1994.

Toidze, Levan: **"7 Mayıs 1920 Rusya-Gürcistan Anlaşması, Rusya'nın Anlaşmayı İhlal ve Gürcistan'ın İşgali,"** Gürcü Diplomasisi Dergisi, cilt 1, Tiflis, 1994.

კაჭარავა, ი: "საქართველოს ისტორიის ნარკვევები," ტ. 7, თბილისი , 1976.

Kacharava, İ: **"Sakartvelos İstoriis Narkvevebi"**, Tomi 7, Tbilisi, 1976. Kaçarava, İ: **"Gürcistan Tarihi Araştırmaları,"** cilt 7, Sabçota Saqartvelo Yayınevi, Tiflis, 1976.

ნათმელაძე, მაყვალა: "საქართველოს ისტორია **XIX-XX** საუკუნეებში." ტომი 4, გამომცემლობა პალიტრა, თბილისი, 2012.

Namtaladze, Mayvala: **"Sakartvelos İstoria XIX-XX Saukuneebshi,"** Tomi 4, Tbilisi, 2012.

Natmeladze, Makvala: **"Gürcistan Tarihi XIX-XX Yüzyıllarda"** c. 4, Palitra Yayınevi, Tiflis, 2012.

ჟორდანია, ნოე: **"ჩემი წარსული"**, თბილისი, 1990.

Jordania, Noe: **"Chemi Tsarsuli"**, Tbilsi, 1990.

Jordania, Noe: **"Geçmişim"**, Sarangi Yayınevi, Tiflis, 1990.

სურგულაძე, ა: "საქართველოს ისტორიის ნარკვევები", ტ. 6, გამომცემლობა საბჭოთა საქართველო, თბილისი, 1972.

Surguladze, A: "**Sakartvelos İstoriis Narkvevebi**", Tomi 6, Gamomcemloba Sabchota Sakartvelo, Tbilisi, 1972.

Surguladze, A: "**Gürcistan Tarihi Araştırmaları,**" Cilt 6, Sabçota Sakartvelo Yayınevi, Tiflis, 1972.

სვანიძე, მ: "ბრესტის ზავი და საქართველო'' იხ. საქართველოს დიპლომატია, წელიდწლეული №3, თბილისი, 1996.

Svanidze, M: "**Brestis Zavi da Sakartvelo**" İx. Sakartvelos Diplomatia, Welidwleuli №3, Tbilisi 1996.

Svanidze, M: "**Brest Litovsk Mütarekesi ve Gürcistan**'', bkz.: Gürcistan Diplomasisi, №3, Tiflis, 1996.

სვანიძე, მ: "დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის **1918-1921** წლებში", საქართველოს დიპლომატიური წელიწდეული ტომი 10, თბილისი, 2003.

Svanidze, M: **"Diplomatiuri Brdola Batumisa da Batumis Olkisatvis 1918-1921 Wlebshi"**, Sakartvelos Diplomatiuri Weliwdeuli Tomi 10, Tbilisi, 2003.

Svanidze, M: **"Batum ve Batum Bölgesi için Diplomatik Mücadelesi 1918-1921 yıllarında''**, Bkz.: Gürcistan Diplomasisi cilt10, Tiflis, 2003.

სვანიძე, მ: "დიპლომატიური ბრძოლა ბათუმისა და ბათუმის ოლქისათვის **1918-1921** წლებში," საქართველოს დიპლომატია, ტომი 8, თბილისი, 2001.

Svanidze, M: **"Diplomatiuri Brdzola Batumisa da Batumis Olkisatvis 1918-1921 Wlebshi,"** Sakartvelos Diplomatia, Tomi 8, Tbilisi, 2001.

Svanidze, M: **"Batum için Diplomatik Mücadelesi 1918-1921 yıllarda,"** Gürcistan Diplomasisi Cilt 8, Tiflis, 2001.

სვანიძე, მ: **"11 მაისი-4 ივნისი ბათუმის კონფერეცია და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსება"**. ქართული დიპლომატია, ტომი 6, თბილისი, 1999.

Svanidze, M: **"11 Maisi-4 İvnisi Batumis Konperencia da Sakartvelos Demokratiuli Respublikis Daarseba"**. Kartuli Diplpmatia, Tomi 6, Tbilisi, 1999.

Svanidze, M: **"11 Mayıs-4 Haziran Batum Konferansı ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyetinin Kuruluşu",** Gürcistan Diplomasisi, Cilt 6, Tiflis, 1999.

სვანიძე, მ: საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის ისტორიიდან **"1920 წლის 25 ივლისის ანკარის მთავრობის ნოტა საქართველოსადმი"** ქართული დიპლომატია, ტომი 2, თბილისი, 2004.

Svanidze, M: Sakartvelo-Turketis Urtiertobis İstoriidan **"1920 Wlis 25 İvlisis Ankaris Mtavrobis Nota Sakartvelosadmi",** Kartuli Diplomatia, Tomi 2, Tbilisi, 2004.

Svanidze, M: Gürcistan-Türkiye İlişkileri Tarihinde **"1920 yıllın 25 Temmuz Ankara hükümetinin Gürcistan'a Bakışı"**, Gürcistan Diplomasisi, Cilt 2, Tiflis, 2004.

სვანიძე, მ: **"ოსმალეთის ისტორია"**, ტომი 2, თბილისი, 2002.

Svanidze, M: **"Osmaletis İstoria"**, Tomi 2, Tbilisi, 2002.

Svanidze, Mikheil: **"Osmanlı Tarihi"**, Cilt 2, Tiflis, 2002.

სვანიძე, მიხეილ: "ტრაბზონის კონფერენცია **1918 წ. 14** მარტი - **14** აპრილი", იხ. ქართული დიპლომატია, წელიწდეული №5, თბილისი, 1998.

Svanidze, M: **"Trabzonis Konperencia 1918w. 14 Marti-14Aprili"**, ix. Kartuli Diplomatia, Weliwdeuli №5, Tbilisi, 1998.

Svanidze, Mikheil: **"Trabzon Konferansı 1918 yıllın 14 Mart – 14 Nisan''**, №5, Tiflis,1998.

სვანიძე, მიხეილ: "თურქეთის ისტორია", გამომცემლობა არტანუჯი, თბილისი, 2005.

Svanidze, Mihkeil: **"Turketis İstoria"**, Gamomcemloba Artanuji, Tbilisi, 2005. Svanidze, Mikheil: **"Türkiye Tarihi"**, Artanuji Yayınevi, Tiflis, 2005.

სვანიძე, მიხეილ: "დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარება საქართველოსა და ქემალის თურქეთის მთავრობას შორის". ქართული დიპლომატია, ტომი 7, თბილისი, 2000.

Svanidze, Mihkeil: **"Diplomatiuri Urtiertobebis Damyareba Sakartvelosa da Kemalis Turketis Mtavrobas Shoris".** Kartuli Diplomatia, Tomi 7, Tbilisi, 2000.

Svanidze, Mikheil: "**Gürcistan ve Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması".** Gürcü Diplomasisi Dergisi, cilt 7, Tiflis, 2000.

სილაგაძე, აპოლონ; გურული ვახტანგ, "საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა **1917-1918** წწ.", თბილისი, 1998.

Silagadze, Apolon; Gurulı, Vahktang: **"Sakartvelos Saxelmwiproebrivi Damoukideblobis Agdgena 1917-1918ww.",** Tbilisi, 1998.

Silagadze, Apolon; Guruli, Vaxtang: **"Gürcistan Bağımsızlığının İlanı''**, Tiflis, 1998.

სიორაძე, მ: "სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო **1914-1918 წწ.**", ბათუმი, 1993.

Sioridze, M: **"Samxret-Dasavlet Sakartvelo 1914-1918 ww."**, Batumi, 1993.

Sioradze , M: **"Güney-Batı Gürcistan'da 1914-1918 yılları,"** Batum, 1993.

სიორიძე, მალხაზ: თურქეთის მზადება ომისთვის და კავკასიის საკითხი 1914 წ., "საქართველო და ევროპის ქვეყნები", ტომი 4, თბილისი, 1989.

Sioridze, Malhkaz: Turketis Mzadeba Omistvis da Kavkasiis Sakitxi 1914 w., **"Sakartvelo da Evropis Kveynebi"**, Tomi 4, Tbilisi, 1989.

Sioridze, Malkhaz: **"Gürcistan ve Avrupa Ülkeleri"**, Cilt 4, Tiflis, 1989.

"ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები", ტომი 11, თბილისი, 1998.

"Kartuli Diplomatiis İstoriis Narkvevebi", Tomi 11, Tbilisi, 1998.

"Gürcistan Diplomasisinin Tarihi İncelemeleri", Cilt 11, Tiflis, 1998.

ფირცხალავა, სამსონ: **"ტრაბზონის სამშვიდობო კონფერენცია",** გაზეთი სახალხო საქმე, 27 მარტი 1918.

Pirtsxalava, Samson: **"Trabzonis Samshvidobo Konperencia",** Gazeti Saxalxo Sakme, 27 Marti 1918.

Pirtskhalava, Samson: **"Trabzon Barış Konferansı",** Sakhalkho Sakme Gazetesi, 27 Mart 1918.

ფხაკაძე, ოთარ: "ქუთაისის მოლაპარაკება" (1921) "ქართული დიპლომატია", ტომი 10, თბილისი, 2003.

Pkhakadze, Otar: **"Ktaisis Molaparakeba"** (1921) "Kartuli Diplomatia", Tomi 10, Tbilisi, 2003.

Pkhakhadze, Otar: **"Kutaisi Müzakereleri"** (1921) "Gürcü Diplomasisi", cilt 10, Tiflis 2003.

ცხოვრებაძე, გოგი: "ჟენევის კონფერენცია და საქართველოს საკითხი" ქართული დიპლომატია. ტომი 3, თბილისი, 1996,

Tskhovrebadze Gogi: **"Jenevis Konperencia da Sakartvelos Sakitkhi"** Kartuli Diplomatia. Tomi 3. Tbilisi. 1996.

Tskhovrebadze, Gogi: **"Genova Konferansı ve Gürcistan Meselesi",** Gürcü Diplomasisi Dergisi, cilt 3. Tiflis 1996,

ცხოვრებაძე, გოგი: "საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის დიპლომატიური მუშაობის შესახებ **1921-1922 წწ".** ქართული დიპლომატია, ტომი 2, თბილისი, 1995.

Tskhovrebadze, Gogi: **"Sakartvelos Demokratiuli Respublikis Mtavrobis Diplomatiuri Mushaobis Shesahkeb 1921-1922 ww".** Kartuli Diplomatia, Tomi 2, Tbilisi, 1995.

Tskhovrebadze, Gogi: **"Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümetinin Diplomatik Çalışmaları"**, Gürcü Diplomasisi, c. 2, Tiflis, 1995.

ყავრელიშვილი, რ: "ამიერკავკასიის კომისარიატის პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორია **1917** წ.'', ახალციხე-ყარსის სიმპოზიუმის შრომები, ახალციხე-ყარსი, 2001.

Kavrelishvili, R: **"Amierkavkasiis Komisariatis Politikuri Urtiertobis İstoria 1917w"**, Akhaltsikhe-Kars, 2001.

Kavrelişvili, R: **"Transkafkasya Komiserliğinin Siyası İlişkilerin Tarihi 1917 yılı''**, Akhaltsikhe-Kars, 2001.

ჭუმბურძე, დოდო: "საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო იდეოლოგია და პოლიტიკა **1918-1921** წწ. და ქართული საზოგადოებრივი აზრი", თბილისი, 1995.

Chumburidze, Dodo: **"Sakartvelos Demokratiuli Respublikis Sakhelmwipo İdeologia da Politika 1918-1921 ww. da Kartuli Sazogadoebrivi Azri"**, Tbilisi, 1995.

Çumburidze, Dodo: **"Gürcistan Demokratik Cumhuriyetinin Devlet İdeoloji ve Politikası 1918-1921 ve Gürcü Toplumsal Düşüncesi''**, Tiflis, 1995.

ჯავახიშვილი, ნიკო: "თურქი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწენი ქართველ და გერმანელ დიპლომატთა თვალით. **(1918-1921წწ)**" ქართული დიპლომატია, ტომი 12, თბილისი, 2005.

Javakhishviki, Niko: **"Turki Sakhelmtsipo da Samkhedro Mogvatseni Kartvel da Germanel Diplomatta Tvalit. (1918-1921 ww)"** Kartuli Diplomatia, Tomi 12, Tbilisi 2005.

Cavakhişvili, Niko: **"Gürcü ve Alman Diplomatlar Gözüyle Türk Siyasetçi ve Subaylar (1918-1921)",** Gürcü Diplomasisi, c. 12, Tiflis, 2005.

ჯიქია, ნინო: "საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა **1918** წ. **26** მაისი და მისი პირველი საგარეო პოლიტიკური ნაბიჯები", თბილისი, 1998.

Jikia, Nino: **"Sakartvelos Damoukideblobis Agdgena 1918w. 26 Maisi da Misi Pirveli Sagareo Politikuri Nabijebi"**, Tbilisi, 1998.

Jikia, Nino:' **"26 Mayıs 1918'de Gürcistan Bağımsızlığının İlan Edilmesi ve Diş Politikasında İlk Adımları''**, Tiflis, 1998.

Bülent, Gökay: **"Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye"** (1918-1923), Tarihi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

E.H, Carr: **"Bolşevik Devrimi"** 1917-1923, cilt 1, Metis Yayınları İstanbul, 2005.

Документы внешней политики СССР – I, Москва, документ №2. (**"SSCB'nin İç Politikasının Dökümentleri**'', Moskova, Belge №2).

Документы и материлы по внешней политики Закавказия и Грузии, Тбилиси 1919, №1. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri''**, Tiflis 1919, №1).

Документы и материлы по внешней политики Закавказия и Грузии, Тбилиси 1919, №95. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**'', Tiflis 1919, №95).

Документы и материлы по внешней политики Закавказия и Грузии, Тбилиси 1919, №99. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri''**, Tiflis 1919, №99).

Документы и материлы по внешней политики Закавказия и Грузии, Тбилиси 1919, №168. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**'', Tiflis 1919, №168).

Документы и материлы по внешней политики Закавказия и Грузии, Тбилиси 1919, №169. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**'', Tiflis 1919, №169).

Документы и материлы по внешней политики Закавказия и Грузии, Тбилиси 1919, №170. (**"Transkafkasya ve Gürcistan'ın İç Politikalarının Belgeleri ve Makaleleri**'', Tiflis 1919, №170).

Жордания, Н: "***Наши Разногласия***," Париж 1928, (Jordania Noe, "**Anlaşmazlığımız**", Paris 1928.)

Kandelaki Constantin, **"The Georgian Question Before The Free World''**, Paris, 1953.

Kvinitadze, **"The Lost Opportunity''**, Caucasian Querterly.